

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

FILOZOFICKÁ FAKULTA

ÚSTAV ARCHIVNICTVÍ A POMOCNÝCH VĚD HISTORICKÝCH

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**VÝSLECHOVÉ PROTOKOLY TAJNÝCH NEKATOLÍKŮ
Z PELHŘIMOVSKA Z KONCE PŘEDTOLERANČNÍ DOBY**

(1739–1781)

Vedoucí práce: doc. Mgr. Lenka Martínková Ph.D.

Autor práce: Zuzana Diepoldová

Studijní obor: Archivnictví

Ročník: 3.

2021

Prohlašuji, že jsem autorem této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

V Českých Budějovicích 28. července 2021

.....

Zuzana Diepoldová v. r.

Poděkování

Zde bych chtěla upřímně poděkovat mé vedoucí práce doc. Mgr. Lence Martínkové Ph.D. za vedení a korigování mé bakalářské práce, za mimořádně vstřícný přístup, cenné rady a podporu během složitého období covidové pandemie.

Anotace

Tato bakalářská práce je pokusem o výběrovou edici, která se zabývá problematikou konkrétních výslechových protokolů tajných nekatolíků z oblasti Pelhřimovska v období před vydáním Tolerančního patentu roku 1781 z dochované knihy *Liber actorum pravitatis haereticae* z farnosti Nová Cerekev a z pelhřimovského hrdelního soudu uloženého ve fondu Archivu města Pelhřimova, uložených ve Státním okresním archivu Pelhřimov.

První kapitola je věnovaná obecné charakteristice tajných nekatolíků a jejich postavení v průběhu dějin daného období. Rovněž se v této části práce nachází záznamy z ego-dokumentů osob z pelhřimovského regionu, které na danou problematiku reagují. Zde je taktéž pojednáno o pelhřimovském magistrátu a hrdelním pelhřimovským soudem, jež dostaly do svých kompetencí právě vynášení rozsudků nad nekatolíky. Zajímavostí je i vztah nekatolíků ke knihám, která je zde ještě zmíněna.

V druhé kapitole je vyhrazen prostor pro bližší zkoumání výslechových protokolů jako historického pramene i jeho historie a diplomatická analýza, jež zkoumá konkrétní editované protokoly jako úřední dokument.

Kromě seznamu použitých pramenů a literatury je v téže kapitole přiložen i abecední seznam knih, jež byly v editovaných protokolech zmíněny, a byl k nim doplněn krátký popis, pokud se povedlo daná díla identifikovat pomocí knihopisu databáze Národní knihovny ČR.

Příloha pak v sobě obsahuje ediční poznámku, text konkrétních editovaných výslechových protokolů, profil osob podrobených výslechem a rejstříky jmenný i místní, a nakonec obrazové přílohy.

Klíčová slova: tajní nekatolíci, předtoleranční období, výslechové protokoly, Pelhřimovsko, *Liber actorum pravitatis haereticae*, 18. století

Annotation

This bachelor thesis is a selective edition attempt which deals with the problematic of specific secret non-catholic's interrogation protocols from Pelhřimov region at time before the tolerance patent was released in 1781. Therefore, the preserved book *Liber actorum pravitatis haereticae* from Nová Cerekev's parish and the archive's fund Archiv města Pelhřimova which are located in the Státní okresní archiv Pelhřimov, were used.

The first chapter is devoted to general characteristics of secret non-catholics and their position during defined period of time. Reports from ego-documents that belong to persons who respond to given problematic from Pelhřimov region are located in this part of the thesis too. As well, there is dealt with the Pelhřimov's municipality and the Pelhřimov's court which had competence to give judgments to non-catholics. Also the interesting relationship between non-catholics and books is mentioned there.

In the second chapter, there is reserved space for the closer research of the interrogation protocols as a historical source and his history and diplomatic analysis which examines specific edited protocols as an official document.

Besides the list of used sources and literature, in the same chapter is also attached an alphabetical list of books that were mentioned in edited protocols and were completed with short descriptions, if it was possible to find them in the database of Národní knihovna ČR.

The attachment contains the editor's note, the text of concrete edited interrogation protocols, and the profile of persons who were interrogated and also index of names and places and at the end includes pictures.

Keywords: secret non-catholics, pre-tolerance period, interrogation protocols, Pelhřimov region, *Liber actorum pravitatis haereticae*, 18th century

Obsah

1. Úvod	7
2. Obecná charakteristika tajných nekatolíků v Čechách před rokem 1781	9
2.1. Charakteristika Pelhřimovska z hlediska náboženské situace	9
2.2. Výslechové protokoly jako pramen pro studium tajného nekatolictví na Pelhřimovsku.....	10
2.3. Stručné představení vyslýchaných osob	11
3. Nekatolíci v českých zemích před rokem 1781.....	14
3.1. Události předtoleranční doby a jejich vliv na nekatolíky	17
3.2. Nekatolíci z pohledu pelhřimovských měšťanů a obyvatel.....	26
3.3. Pelhřimovský magistrát a Hrdelní soud jako orgán činný v trestním řízení proti tajným nekatolíkům.....	30
3.4. Vztah mezi nekatolíkem a knihou	32
4. Výslechové protokoly tajných nekatolíků před rokem 1781	35
4.1. Výslechové protokoly – co to je	35
4.2. Historie výslechů tajných nekatolíků neboli tzv. <i>pravitas haereticae</i> s ohledem na dochovanou <i>Liber actorum pravitatis haereticae</i> z Nové Cerekve	35
4.3. Výslechové protokoly jako historický pramen; jejich vývoj a modifikace na základě zákoníků z tereziánsko-josefínské doby	37
4.4. Diplomatická analýza záznamů ve výslechových protokolech	42
4.4.1. Vnější znaky	42
4.4.2. Vnitřní znaky	46
5. Závěr	48
6. Seznam v textu použitých zkratk.....	50
7. Použité prameny a literatura	51
7.1. Prameny nevydané.....	51
7.2. Prameny vydané.....	51
7.3. Výběr sekundární literatury k tématu	51
7.4. Internetové zdroje	54
7.5. Abecední seznam literatury zmíněné ve výslechových protokolech	54
8. Přílohy	56
8.1. Edice výslechových protokolů.....	56
8.1.1. Ediční poznámka.....	56
8.1.2. Charakteristika osob vystupujících v editovaných protokolech	57
8.1.4. Edice (přepisy výslechových protokolů)	60
8.1.5. Rejstříkyk edici	115
8.2. Obrazové a mapové přílohy	120

1. Úvod

Předmětem předložené bakalářské práce je výzkum fenoménu tajného nekatolictví v oblasti Pelhřimovska v tzv. předtolerančním období, které zde lze ohraničit zhruba rokem 1739 a 1781, tedy prvními zprávami o odhalených tajných nekatolicích na Pelhřimovsku a vydáním Tolerančního patentu císaře Josefa II. Z důvodů velkého množství dochovaných pramenů, ale i jejich zcela mimořádné paleografické náročnosti, byla zvolena metoda sondy, jež spočívá ve výběru menší skupiny konkrétních případů souvisejících s daným tématem pro snadnější a přehlednější zkoumání problému a také ediční zpřístupnění vybraných pramenů. Z níže uvedených primárních pramenů byly proto podle tohoto klíče po dohodě s vedoucí práce vybrány dobové výslechové protokoly čtyř mužů podezřelých z tajného nekatolictví, jež byly podrobeny bližšímu zkoumání.

Vytyčeným cílem této práce je pak primárně vytvořit podle určitých předem stanovených pravidel a náležitostí (obsažených v ediční poznámce) výběrovou edici, v níž jsou výslechové protokoly zpřístupněny širší badatelské veřejnosti, a přiblížit či pochopit problematiku tajného nekatolictví v době před vydáním Tolerančního patentu v českých zemích, a stejně tak i vliv různých historických událostí i místních regionálních specifik na tuto skupinu obyvatel prostřednictvím výslechových protokolů ze sledovaného pelhřimovského regionu a jeho blízkého okolí.

Po seznámení se zkoumaným tématem v druhé kapitole je v následující třetí kapitole předmětem zkoumání osoba nekatolíka v obecném historickém kontextu či z pohledu konkrétních obyvatel ze studovaného území. Rovněž je zde analyzována instituce pelhřimovského hrdelního soudu jako územně příslušného trestního orgánu a také vztah nekatolíka ke knižnímu dílu jako jeho hlavní „morální“ opoře pro setrvání ve víře.

Taktéž práce studuje postoje čtyř vybraných osob obviněných z praktikování zapovězené víry, jež lze do jisté míry odvodit a vysledovat v odpovědích z jejich výslechových protokolů. O podrobnějším pohledu na výslechové protokoly pojednává především čtvrtá kapitola, kde je nastíněn jejich vývoj, formální podoba z hlediska dobových trestně právních kodifikací a jejich diplomatická analýza. Vybrané studované a editované protokoly jsou pak uvedeny v edici zařazené v přílohách.

Jako primární nevydané prameny pro vytvoření této práce byly zvoleny ze Státního okresního archivu Pelhřimov vybrané výslechové protokoly z knihy *Liber actorum pravitatis haereticae* z fondu Farní úřad Nová Cerekev a také vybrané spisy z provenience pelhřimovského hrdelního soudu z doby před regulací magistrátu obsahující výslechové protokoly, které jsou uloženy ve fondu Archiv města Pelhřimova. Pro zkoumání předtolerančního tajného nekatolictví byly za primární literaturu vybrány převážně studie Evy Melmukové-Šašecí, Ondřeje Macka, Zdeňka R. Nešpora a Lenky Martínkové. Pro osvětlení situace v okolí Pelhřimovska bylo užito knih zejména od Zdeňka Martínka a dvou edic pamětí pelhřimovských měšťanů a místního městského děkana, které jsou dílem již zmíněné Lenky Martínkové. K pochopení dobových právních norem a stejně tak i formy výslechových protokolů a vynášených trestních rozsudků za provinění kacířstvím slouží výzkumy Jindřicha Francka a Karla Malého specializující se na toto právní odvětví.

Z velice četné sekundární literatury ke zkoumanému tématu byly z časových, prostorových i věcných důvodů vybrány zejména studie objasňující dané téma nekatolíků. Vedle prací Marie-Elizabeth Ducreux, Ferdinanda Hrejsy a Květy Mejdrické, které se věnují nekatolictví obecně, byly využity také práce zabývající se otázkou soudů a procesů, jejichž autory jsou například Richard von Dülmen, Josef Fiala a Jiří Klabouch. Všichni autoři a jejich díla jsou citováni v přehledu použitých pramenů a literatury na konci práce.

2. Obecná charakteristika tajných nekatolíků v Čechách před rokem 1781

Tajní nekatolíci byli zpravidla náboženským hnutím či skupinou evangelíků, kteří se během pobělohorské doby po vydání Obnoveného zřízení zemského, kdy bylo povoleno jako jediné státem uznávané římskokatolické náboženství, rozhodli ponechat si svou víru na základě tradice, která se v daném společenství uchovala i přes ústrky, které jim za to hrozily. Do této skupiny patřilo převážně venkovské poddanské obyvatelstvo, jemuž na rozdíl od vyšších stavů (šlechta, měšťané) nebylo dáno na vybranou, zda konvertovat nebo opustit zemi. K nekatolickému vyznání se tedy tajně hlásily osoby pracující jako rolníci, čeleď, řemeslníci, podomní obchodníci a další. K prvnímu odhalení výskytu tajných evangelíků došlo ve východních Čechách, kde z důvodů hraniční polohy s protestantskými zeměmi byla zavedena ze strany církve i státu přísnější kontrola a pravidelnější dohled, neboť se odtud nekatolické myšlenky šířily dál do českých zemí. Ačkoliv s katolíky je spojovala víra v jediného Boha, objevovaly se mezi nimi takřka nepřekonatelné rozdíly ve věcech organizace církve, liturgie, výkladu Písma, počtu a vnímání svátostí a mnoho dalších.

2.1. Charakteristika Pelhřimovska z hlediska náboženské situace

Předkládaná práce je geograficky ohraničena oblastí Pelhřimovska, jež je osobitá pro své umístění. Od středověku tvořila jakési pomyslné hraniční území mezi Čechami a Moravou. Vyznačuje se nejen hornatým a komplikovaným terénem, ale rovněž svým převážně průchozím rázem. Vedly tudy již od nepaměti cesty, které pro místní obyvatelstvo nepředstavovaly jen komunikace spojující je s dalšími regiony Čech a Moravy, ale také důležité toky informací. Co se týče náboženské situace v pobělohorské době, je možné v těchto místech doložit první tajné nekatolíky už v první polovině 17. století, a to zpravidla v pramenech evidenčního a hromadného charakteru.

Jak se náboženská situace v Čechách v pobělohorské době měnila a vyvíjela, lze zjistit tyto osoby mimo jiné i ze soupisů poddaných podle víry z počátku druhé poloviny 17. století anebo ze zpovědních seznamů pražské arcidiecéze pro Bechyňsko pro dobu druhé poloviny 17. a první poloviny 18. století. Během oné doby zde, jako i v jiných částech země, probíhal po bitvě na Bílé hoře proces rekatolizace. Po ukončení třicetileté války byla oblast považována za rekatolizovanou, přestože tomu tak úplně beze zbytku zjevně nebylo.

Podle zdrojů pro období do počátku 18. století lze usoudit, že v pelhřimovském regionu se minimálně v 25% farností vyskytovali odhalení kacíři a ještě ve větším počtu osoby nekajících, tzv. nedbalci (lat. *negligentes*).¹ Mohl by to být jeden z ukazatelů neúspěšného počínání zdejších rekatolizačních komisí a jejich nástupců. Tajné nekatolictví (anebo alespoň povědomí o této tradici „dědů a otců“ v rodinách) se tu i přes různé překážky a represe ze strany státních i církevních orgánů mezi poddanským obyvatelstvem v některých vsích a malých odlehlých osadách mezi Pacovem, Pelhřimovem a Červenou Řečicí udržovalo až do vydání Tolerančního patentu.

2.2. Výslechové protokoly jako pramen pro studium tajného nekatolictví na Pelhřimovsku

V dalším textu práce se mimo jiné zaměříme na výsledek výslechů tajných nekatolíků, jímž v hmatatelné podobě byly výslechové protokoly, jinak označované v dobové mluvě také jako exameny. V těchto úředních protokolárních záznamech, které měly dobovým procesním právem přesně stanovená pravidla pro jejich vytváření, lze najít nejen otázky kladené ze strany vyslychajících soudních úředníků, ale zejména autentické záznamy výpovědi vyslychaných osob. Je však třeba zdůraznit, že výpovědní hodnotu těchto zápisů je vždy nutné kriticky zhodnotit. Odpovědi na dotazy byly činěny pod nátlakem, vynuceny orgánem státního potlačovacího aparátu, a tudíž mohou v určitých situacích ztrácet jistou část své hodnoty, neboť vyslychaná osoba ve snaze chránit sebe, své blízké a další osoby některé informace záměrně zkreslovala, zatajovala, překrucovala a podobně.

Co se týče dotazů k osobám obviněným z tajného nekatolictví nebo z jiného přestupku proti pravověří, lze nalézt otázky ohledně jejich osobních údajů, místního původu, náboženského vyznání a z větší části i dotazy týkající se přechovávání oficiálně zakázaných (nebo aspoň nepovolených) knih, za něž byli většinou dotyční zatčeni, uvězněni a vyslycháni. Nezřídka si lze povšimnout zcela patrného zapírání ze strany vyslychaných ohledně jejich pravé víry. Pro období zkoumané touto prací předepisují povinný obsah a vnější úpravu (tj. formu) takových protokolů hlavně *Hrdební právo Josefa I.* a *Hrdební řád Marie Terezie*, podle nichž je samotný dokument rozdělen tak,

¹Josef Vítězslav ŠIMÁK (ed.), *Zpovědní seznamy arcidiecése pražské z r. 1671–1752*. Dílu II. sv. 1, Bechyňsko, Praha 1928.

že pravá polovina každého svisle děleného folia je určena k zápisu otázek vyšetřujícího úředníka a levá polovina k zaznamenání ústních výpovědí vyšetřovaného.

2.3. Stručné představení vyslýchaných osob

Výběr konkrétních protokolů pro ediční zpracování pro potřeby předkládané práce, pro diplomatickou a obsahovou analýzu a celkové posouzení jejich výpovědní a pramenné hodnoty proběhl tak, že byly vybrány dvě osoby, které v tomto regionu patřily mezi nejangažovanější a nejznámější tajné evangelíky, a dvě osoby v tomto směru „méně proslulé“.

Sedlák **Vít Bíba** z Pejškova (okr. Pelhřimov) a tesař **Josef Brchan** (či Prchan²) ml. ze Zahrádek (okr. Jindřichův Hradec) patřili k rodinám, které měly pravděpodobně dlouholetou evangelickou tradici a jejichž členové byli čas od času stíháni pro podezření z tajného nekatolictví nebo pro jiné přestupky proti pravověří (např. neúčast na povinné zpovědi a sv. přijímání, neúčast na mších při významných svátcích apod.).³ Po vyhlášení náboženské tolerance se celé tyto rodiny, včetně dalších spřízněných rodinných klanů, veřejně přihlásily k některé z nekatolických konfesí.

Bíbové patřili k iniciátorům vzniku samostatné helvétské náboženské obce v Moravči (okr. Pelhřimov) v roce 1783. Vedle finanční a hmotné podpory se zasadili například i o dočasné zapůjčení Novákovy stodoly pro zřízení provizorní modlitebny a Jírovy přilehlé kůlny pro první byt pastora.⁴ Brchanové se stali členy luteránské náboženské obce založené zhruba v téže době v Horních Dubenkách (okr. Jihlava), ležících jižně od Pelhřimova a Horní Cerekve na severních svazích Javořice (837 m nad mořem).⁵

Naproti tomu se jmény **Václava Blažka** a **Antonína Lhotského**, kteří oba pocházeli z městečka Božejova (okr. Pelhřimov) patřícího hrabatům Voračickým

² Psaní jeho příjmení je v dobových pramenech neustálené, kolísá mezi formou „Prchan“ a „Brchan“, nicméně forma „Brchan“ je v nich častější, a proto je v práci užívána.

³ Srov. Lenka MARTÍNKOVÁ, *Dějiny pelhřimovského děkanství v letech 1620 až 1790*. Vlastivědný sborník Pelhřimovska 12, 2001, s. 3–46, zde s. 30–31 a zejm. s. 42–43, kde je přímo zmíněn Brchanův otec mlynář Josef Brchan st. ze Zahrádek, a jako kolportérka nekatolických knih také jeho švagrová Anna Marie Brchnová, žena jeho bratra Bartoloměje Brchana mlynáře z Doubravy, stejně jako další osoby z rozsáhlé kauzy tzv. „Brchanovského klanu“ projednávané u pelhřimovského kriminálního soudu v letech 1779 až 1782.

⁴ K tomuto vývoji srov. údaje v pamětech prvního helvétského pastora v Moravči Josefa Szalatnaye st. Ferdinand HREJSA (ed.), *Jan Szalatnay a jeho paměti z doby reformační*. Praha 1931, č. zápisu 22, s. 55.

⁵ Martina VÍTKOVÁ, *Od ilegality k toleranci. Tajní nekatolíci v okolí Horních Dubenek v 18. století*, Horní Dubenky 2006, Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích.

z Paběnic, položeného poměrně daleko na jih od Pelhřimova, Pacova i Červené Řečice, se v literatuře až na drobné zmínky není téměř možné setkat, nicméně i oni zde mají své místo. Jejich vazby na Jindřichův Hradec a okolí, stejně jako na oblast Českomoravské vysočiny před i za moravskou zemskou hranicí (Studená, Batelov, Domašín, Telč), ale zejména v okolí Horních Dubenek, kde později vznikla luteránská náboženská obec, a taktéž jejich vazby na konkrétní osoby z Pelhřimovska, dávají zjištěným údajům z výslechových protokolů novou váhu. Jejich propojení s tajnými nekatolíky z Pelhřimovska i z okolí Pacova, a jejich aktivity na tomto území, spojené v první řadě s distribucí nekatolických knih, ale pravděpodobně i s provázením a přechováváním tajných kazatelů, stejně jako vztahy k dalším osobám v širším regionu Českomoravské vysočiny totiž naznačují, že sítě a vazby mezi osobami nekatolického vyznání a jejich případnými sympatizanty a podporovateli v této části jihovýchodních Čech a jihozápadní Moravy byly mnohem hustší a kontakty častější, než oficiální dobové prameny byly ochotny přiznat.

Samostatným problémem hodným speciální studie by pak byla vazba těchto osob na Humpolec (okr. Pelhřimov). V tomto poddanském a posléze municipálním městě vznikla v roce 1782 samostatná luteránská náboženská obec. Přes Humpolec vedly z Pelhřimovska vazby na východní Čechy a Slezsko, kde humpolečtí soukeníci, pokrevními svazky spřízněni s měšťany z jiných měst včetně Pelhřimova, ve velkém obchodovali se sukem i s vlnou.⁶

Údaje z výslechových protokolů umožňují sledovat například také akční rádius vyslychaných podezřelých osob, jak je aspoň v jednoduché podobě zachyceno na mapě obsažené v přílohách.⁷ Vzhledem k tomu, že šlo v drtivé většině případů o poddané různých místních pozemkových vrchností, byl až překvapivě rozsáhlý. Představa o českém nevolníkovi „přikovaném“ k jeho usedlosti a zbaveném možnosti jakéhokoliv cestování ztrácí své opodstatnění už řadu let před vydáním patentu císaře Josefa II. z roku 1781 o zrušení nevolnictví. Všechny vyšetřované osoby se zcela volně pohybovaly za prací, za výdělkem, na jarmarky, na rodinné návštěvy a oslavy, na poutě a jiné církevní slavnosti, kde pak měly příležitost setkávat se, předávat si a půjčovat zakázané knihy a šířit mezi sebou navzájem povědomí o jiných než katolických

⁶ K tomuto tématu srov např. Pavel HOLUB, *Liber pravitatis haereticorum z humpolecké farnosti z 50. až 80. let 18. století*. České Budějovice 2008. Bakalářská práce Ústavu archivnictví a pomocných věd historických, Filozofická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Práce obsahuje nejen studii o tajných nekatolících na Humpolecku, ale zejména edici uvedené knihy, kterou vedli želivší premosnátráti, jejichž inkorporovanou farou pacovské obročí bylo již od středověku.

⁷ Příloha č. 1, s. 120.

konfesích a o jejich situaci. Patrně touto neoficiální cestou se na Pelhřimovsku a v jeho okolí rozšířila i státními úřady údajně tajená informace o vydání tolerančního patentu.⁸

Přesto je třeba přiznat, že naše představy o duchovním světě, skutečných pohnutkách, myšlenkách a ideálech těchto osob budou vždy vycházet jen z těch pramenů a informací, které máme k dispozici, a těch je omezené množství, na což poukázali ve svých pracích například František Kutnar,⁹ Květa Mejdrická¹⁰ nebo Jiří Matějček.¹¹

⁸ Ferdinand HREJSA (ed.), *Jan Szalatnay a jeho paměti z doby reformační*. Praha 1931, č. zápisu 16, s. 50.

⁹ František KUTNAR, *Sociálně myšlenková tvářnost obrozenského lidu. Trojí pohled na český obrozenský lid jako příspěvek k jeho duchovním dějinám*. Praha 1948.

¹⁰ Květa MEJDRICKÁ, *Listy ze stromu svobody*. Praha 1989.

¹¹ Jiří MATĚJČEK, *Analýza kronik a „staré“ střední vrstvy v českých zemích. (1750–1850)*. In: Jana Čechurová a Jiří Štaif (eds.), *K novověkým sociálním dějinám českých zemí VI. Sociální dějiny dnes*. Praha 2004, s. 119–125.

3. Nekatolíci v českých zemích před rokem 1781

Základem celého konfliktu konceptu nekatolíků byly odlišnosti, které tehdejší katolické obyvatelstvo nebylo schopno překonat a tolerovat, což nakonec vyústilo v nevraživost, především ze strany katolíků vůči evangelíkům, ale na základě prozkoumaných pramenů musíme konstatovat, že protistrana po čase nezůstávala za katolíky pozadu. V pamětech pátera Vojtěcha Holého lze najít případ, kdy si dva evangelíci v hospodě v Olešné dobírali pelhřimovského koželuha Antonína Apltauera. Měli mu položit otázku: „*Který pak jste Vy ten sv. Antonín? Ten od svině nebo ten od osla?*“, načež jim Apltauer odpověděl: „*To přijde na to, jak se obrátím. Jestli takhle – od svině, jestli takhle – od osla!*“¹² obracejíc se přitom na oba evangelíky. Je s podivem, že si přívrženci katolického vyznání neuvědomovali to hlavní, co je s nekatolíky spojuje, a to je víra v jediného Boha a jeho syna Ježíše Krista. Současně je otázkou, zda vzájemná nevraživost neměla i „politický“ podtext a zda ji nepřizívovala rekatolizační a posléze protinekatolická rétorika oficiálních státních orgánů a katolických církevních institucí z potridenstské doby. Mnohdy pak vlivem okolností mohlo dojít ke konverzi ke katolické víře, jak píše Filip Ignác Dremsa o svém pruském švagrovi Janu Ehrlichovi, jenž „*předtím luterán byl, pak víru katolickou přijal* [...] *když se ponejprv ženil*“. Může se tedy předpokládat, že sňatky mezi nekatolíkem a katolíkem nebyly povolené, a tudíž bylo třeba, aby došlo ke konverzi.¹³ Jistá míra netolerance a pomluv z obou stran však patrně pramenila i z obyčejných lidských obav, strachů, nepochopení, ale zejména předsudků a vzájemné neznalosti. Četné a podstatné rozdíly očividně převážily nad neméně důležitými společnými rysy všech křesťanských společenství.¹⁴

Evangelíci čili nekatolíci samozřejmě měli své osobité rysy, kterými se od katolíků odlišovali. Jejich navzájem rozrůzněná společenství v době před vydáním Tolerančního patentu byla výrazem vlastní vůle a snášenlivosti. Respektovali fakt, že každá osoba jinak smýšlí a jinak si vykládá ať už Písmo svaté či kázání do té doby, než

¹² Lenka MARTÍNKOVÁ (ed.), *Rozličná podání a události z dob minulých i přítomných. Zaznamenal P. Vojtěch Holý, děkan. L. P. 1883. Pelhřimov 2009, s. 38, č. zápisu 32.*

¹³ L. MARTÍNKOVÁ, *Paměti pelhřimovských měšťanů z přelomu 18. a 19. století, Pelhřimov 2005, č. zápisu 164 a 233, s. 53.*

¹⁴ Tyto rozdíly se začaly částečně stírat až s procesem postupné liberalizace a sekularizace společnosti po roce 1850, zejména ale po zrušení konkordátu mezi rakouským státem a římským papežstvím z let 1855–1875, spojeným s plným zrovnoprávněním všech státem uznaných církví a konfesí včetně nekřesťanských (židé, muslimové). Tento proces ovšem později na přelomu 19. a 20. století sám vedl naopak k vlně tzv. druhé konfesionalizace v rakouské společnosti. Srov. např. Lukáš FASORA, Jiří HANUŠ, Jiří MALÍŘ (eds.), *Sekularizace českých zemí 1848–1914. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2007.*

myšlenky a výrazy kontrastovaly s učením o lásce Boha a Ježíše Krista ke křesťanovi. Věřili, že pokud je člověk veden láskyplnou a v podstatě jakoukoli upřímnou vírou, je možné být na základě toho spasen.¹⁵

Přestože se během 17. a 18. století napáchalo mnoho zlého ze strany katolíků na evangelících (ale také opačně; viz například excesy, k nimž došlo v Čechách za švédských vpádů na konci třicetileté války), na jejichž základě byli čeští nekatolíci po vestfálském míru definitivně nuceni ustoupit do ilegality, udrželi si někteří z nich své přesvědčení, byť to pro ně mělo někdy až fatální následky. Nemuselo docházet přímo k úmrtí, mnoho evangelíků bylo pro svou víru zatraceno u svých přátel a blízkých, kteří jim prostě nebyli schopni porozumět. O to cennější je jejich úsilí vytrvat a pokračovat ve víře svých otců i nadále. Nejde tedy o přílišnou zaujatost, jak by se někteří mohli domnívat, ale o opravdu silné a nezlomné pouto člověka s vírou.¹⁶ Pokud už bylo opravdu tak zle, že byli vlivem represí přímo donuceni ke konverzi ke katolictví, bylo toto obrácení v mnoha případech čistě povrchní a neupřímné. Z donucení pak vedli dvojí život, kdy naoko plnili své katolické závazky, ale v srdci zůstali věni svému původnímu přesvědčení a účastnili se tajných setkání v kruhu podobně smýšlejících osob.¹⁷ Předstíraná katolická víra jim mnohdy alespoň do jisté míry zachránila život, neboť právně nebylo možné dokázat, že dotyčný smýšlí jinak než katolík. Svou roli poctivého katolíka mnohokrát neopouštěli ani při výslechu, kdy do poslední chvíle popírali vlastní uvědomění.

Rozbroje mezi katolíky a evangelíky ve velké míře způsobil pohled na pojetí církve. Ta byla katolíky chápána jako tradiční organizace zaručující spásu, jež stojí na jistém základě „pevném jako skála“. Pro ně bylo naprosto nemyslitelné protivit se takové autoritě tím, že by ji jako autoritu někdo neuznával, což právě praktikovali z katolického pohledu kacířsky evangelíci. Zpravidla totiž neakceptovali žádného prostředníka ve formě instituce církevního rázu a jejího zřízení, stojícího jako posvěcená osoba mezi Bohem a věřícím, protože Ježíš Kristus neodevzdal vládu do rukou člověka. Taktéž diferenciaci na kněze a věřící laiky se v evangelickém

¹⁵ Eva MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ (ed.), *Evangelíci v rané toleranční době v Čechách a na Moravě*, Neratovice, 2017, s. 336.

¹⁶ TAMTÉŽ, s. 332–333.

¹⁷ Jindřich FRANCEK (ed.), *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada Zločinnost a bezpráví*, Praha – Litomyšl 2011, s. 101.

prostředí neuplatnila. Tzv. *obecenství* mělo být sjednocené a navzájem propojené díky symbolickému přijímání chleba a také vína z kalicha.¹⁸

Odlišný postoj od katolíků měli nekatolíci i v otázkách svátostí. Jejich počet redukovali ze sedmi na pouhé dvě svátosti, které považovali za nezbytné, a to křest a svatou Večeří Páně, která byla předmětem mnoha diskuzí. Křest totiž dokázali nekatolíci přestát, i když byl vykonán katolickým knězem.¹⁹ Marně se snažili evangelíci vysvětlit, že přijímat by se mělo i mezi laiky také víno z kalicha, když se přitom odvolávali na slova Ježíše Krista z Nového zákona pronesená k apoštolům při poslední večeři.

Spojitost s knihami, které je v práci věnovaná samostatná kapitola, je vskutku pozoruhodné téma. Nad všemi učenými spisy a knihami nepochybně vyčnívala jedna jediná kniha knih – Bible. K ní chovali evangelíci mimořádnou úctu, neboť nedílně tvořila podstatu bytí každého věřícího křesťana a nekatolíka tím více. Přestože se jali ji bezmezně poslouchat a chovat se pouze podle jejích zapsaných pravidel, neodradilo je to od rozmyšlení nad jejím textem a od zformování vlastních závěrů.²⁰

Podle názoru Evy Melmukové-Šašecí byl právě v těchto nelehkých časech v českých zemích nejvíce utužen kolektiv předtolerančních nekatolíků. Společně hledali útěchu a posilu v četbě z Písma svatého, ve společných písních a modlitbách, ale rovněž mezi sebou se navzájem s otevřeností podporovali, když bylo nejhůře. Posilou ve víře jim byli i bratři v zahraničí, ať už exulanti či okolní evangelické země,²¹ kteří se všemožnými cestami snažili v českých zemích udržet utlačovanou víru prostřednictvím tajných kazatelů i nekatolických knih, jež byly přes hranice často v utajení pašovány. Oblastí, kde se tajnému nekatolictví tímto způsobem obzvláště dařilo, bylo území východních Čech. Důvodem mohlo být dlouholeté zakořenění husitské a českobratrské církve spolu s umírněnou rekatolizací po bitvě na Bílé hoře. V době třicetileté války se mohl projevit i vliv do Čech přichozích švédských vojsk, mimo tuto oblast přijímaných většinou místním obyvatelstvem velmi vlažně anebo přímo nevraživě. Do karet nekatolíkům hrála i krajina v oblasti východních Čech. Její umístění blízko slezských hranic a různorodý profil dovolily před příchodem rekatolizačních komisí nebo jezuitských (či jiných) misionářů útěk nekatolicky smýšlejících poddaných

¹⁸ E. MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ, *Evangelíci*, s. 313-314.

¹⁹ TAMTÉŽ, s. 384.

²⁰ TAMTÉŽ s. 320-321.

²¹ TAMTÉŽ s. 334.

z východočeských panství do lesů anebo za hranice země, případně místní zalesněné kopce poskytl skryš jim i příchozím „nežádoucím“ cizincům.²²

Na tomto místě je třeba uvést a uvědomit si jednu velmi podstatnou skutečnost. Přestože měla být nekatolická vyznání v českých zemích zastřešena od roku 1575 tzv. Českou konfesí a pod její taktovkou i sjednocena, nelze o skutečné unifikaci evangelických církví u nás hovořit. V důsledku existence mnoha směrů v ní zůstaly de facto rozděleny různé konfese (staroutrakvisté inklinující ke katolicismu, novoutrakvisté splynuvší posléze s luterány, vlastní luteráni, kalvinisté, čeští bratři, novokřtění apod.) a vlivem dalšího historického vývoje se jen těžko hledalo řešení, které by vyhovělo všem.²³ Z toho pak plynuly velice odlišné tradice, které si uchovávaly a pěstovaly jednotlivé rodiny přeživších tajných nekatolíků, navíc živořící v duchovní izolaci a právní ilegalitě roztroušení po celém území Čech a Moravy. Mnohdy se od „pravověrných“ evangelických konfesí tito nekatolíci velice vzdálili, což se projevilo například v době, kdy se čeští a moravští tajní nekatolíci po vyhlášení náboženské tolerance začali hlásit k trpěným nekatolickým konfesím, z nichž vlastně žádná plně neodpovídala jejich vlastním představám. V řadě případů se místní nekatolíci lišili natolik, že je luteránští a helvétští pastoři sami považovali za bludaře nebo sektáře.²⁴

3.1. Události předtoleranční doby a jejich vliv na nekatolíky

Předtoleranční vývoj je třeba zasadit pro účely této práce do doby následující po bitvě na Bílé hoře roku 1620 a postupně se propracovat až k roku 1781, kdy byl vydán tajnými nekatolíky tolik očekávaný Toleranční patent císaře Josefa II.

Bitva na Bílé hoře se stala významným mezníkem českých dějin, který vzhledem k prohře nekatolických stavů rozpoutal sled událostí pro ně nepříznivých. Proti přívržencům rebelie bylo tvrdě zakročeno, nastalo období konfiskací, exekucí a

²² J. FRANCEK, *Velké dějiny*, s. 101.

²³ E. MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ, *Evangelíci*, s. 359–360.

²⁴ Zdeněk P. NEŠPOR (ed.), *Čeští nekatolíci v 18. století. Mezi pronásledováním a náboženskou tolerancí*. Ústí nad Labem 2007. Zde zejména oddíl V. „Konfesionální identita a náboženské sebepojetí českých nekatolíků“ na s. 349–412 (Jan Horský, Eva Kowalská, Ondřej Macek), kde byla vyslovena pochybnost ohledně konceptu „přežívání“ jakési skryté nekatolické církve v českých zemích v letech 1620–1781, a naopak na základě dochovaných pramenů, včetně zápisků z Uher příšedších evangelických pastorů, zde byla vyslovena myšlenka, že některé skupiny tajných nekatolíků inklinovali k různým sektám (deisté, israelité apod.) anebo sami vykazovali sektářské praktiky a rysy.

útěků do exilu, a rovněž bylo zřejmé, že otázka náboženské svobody, která byla před Bílou horou relativně zajištěna Majestátem Rudolfa II. z roku 1609, bude na dlouho odložena jako zcela neaktuální. Mezi stíhanými osobami z aktivní účasti na povstání byli i představitelé kněží z Jednoty bratrské a tzv. ortodoxů, kteří víceméně pokračovali v linii táboritů, a podle některých badatelů je řada názorů spojovala i s učením Filipa Melachtona. Trestem pro ně mělo být buď vězení, nebo vyhnání ze země.²⁵

Je ale zapotřebí zmínit, že ne všichni čeští a moravští evangelíci byli aktivně či přímo horlivě účastni povstání proti císaři, ale málokdo to chtěl po porážce odboje rozlišovat. Příkladem podle Melmukové-Šašecí může být údajně město Pelhřimov, které, ač bylo luterské, stálo na straně císaře.²⁶ Přitáhla sem armáda císařského generalissima Jakuba Dampierra. Vesměs se zde vojsko chovalo dobyvačně a nepřátelsky, což však byl typický rys tehdejší soldatesky, všude považované za pohromu. Byli odtud vypuzeni kněží luterského vyznání a k diferenciaci loajálních a proradných evangelíků v žádném případě nedocházelo. Údajně se podle Dampierra v každém případě jednalo o kacíře, ať už jejich vztah k císaři byl jakýkoli, a na základě toho postupoval.²⁷ Z pelhřimovského panství se později hromadně utíkalo předrekatolizačními komisemi na Moravu, ale tyto pokusy místních poddaných končily ve velké většině neúspěchem.²⁸

Líčení E. Melmukové-Šašecí, ač velmi barvitě, je však v dnešní době značně překonané. Nejmodernější výzkumy na toto téma ukazují, že ona pelhřimovská věrnost, na jejímž základě se toto královské podkomořské město rádo nechávalo titulovat jako *Civitas semper fidelis*,²⁹ byla spíš výsledkem obratného politického a finančního kalkulu místních konšelských elit a velmi hlasitě začala být proklamována až řadu týdnů po definitivním potlačení stavovského povstání. Představitelé městské rady se rychle (a velmi dobře) zorientovali v panující situaci a uměle vytvořili konstrukt, který pak byl

²⁵ E. MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ, *Evangelíci*, s. 364.

²⁶ Citovaná badatelka čerpala ze staršího díla. Srov. Josef DOBIÁŠ, *Dějiny královského města Pelhřimova a jeho okolí*. Díl V. „Doba pobělohorská“, sv. 1. Třicetiletá válka. Praha 1979, zejm. s. 5–48.

²⁷ E. MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ, *Evangelíci*, s. 365.

²⁸ L. MARTÍNKOVÁ, *Agenda pravitatis haereticorum z jihovýchodních Čech jako pramen pro studium tajného nekatolictví v 18. století*, in: Zdeněk R. Nešpor, *Čeští nekatolíci v 18. století. Mezi pronásledováním a náboženskou tolerancí*, Ústí nad Labem 2007, s. 32–49, zde s. 36.

²⁹ Toto označení se poprvé objevilo v konfirmační listině císaře Ferdinanda II. z 2. května 1628, kterou byly současně ukončeny snahy pražských arcibiskupů (Jana Lohelia a Arnošta Vojtěcha hraběte Harracha) o restituci města a městského panství ve prospěch pražského arcibiskupství, které bylo jeho předhusitskou vrchností. MZA Brno – SOKA Pelhřimov, AM Pelhřimov, inv. č. 17 (originální pergamen).

opakován tak vytrvale a tak dlouho, až se toto stokrát opakované zbožné přání stalo obecně přijímanou pravdou, což se ale u císařského dvora vědělo.³⁰ Navíc Melmukovou-Šašecí proklamovaný tvrdý postup vůči místním nekatolíkům nedává smysl ani z hlediska vojenské situace. Jen naprosto neschopný velitel by se snažil pohněvat si ty, kdo mu právě poskytovali zázemí, a tvářili se jako spojenci. Vzhledem k tomu, že i platnost Rudolfova majestátu na náboženskou svobodu byla zrušena až o několik měsíců později, došlo na základě císařských patentů z let 1621–1624 v Pelhřimově prokazatelně pouze k vypovězení nekatolických duchovních a kazatelů. Na všechny fary ve městě i v okolí byli postupně pražským arcibiskupem uvedeni katoličtí kněží.

Josef Dobiáš naopak konstatuje, že katolické reformační snahy byly zpočátku slabé a měly až do roku 1626 tak chabý výsledek, že na základě toho byla v červnu 1626 do města vyslána rekatolizační komise. Teprve po jejím působení zůstalo v Pelhřimově na počátku roku 1628 věrných své nekatolické víře posledních 63 osob. Z nich však bylo pouze šest mužů a jeden chlapec, jinak samé ženy, na nichž ovšem státní moci tolik nezáleželo, neboť hospodáři zodpovědnými za rodinu a měšťany zodpovědnými za chod obce byli jejich otcové, manželé, bratři, synové, švagři a další mužští příbuzní.³¹

Než bylo roku 1627 definitivně zavedeno jedno povolené katolické náboženství *Obnoveným zřízením zemským* pro Čechy, a pro Moravu o rok později, byly zde snahy obyvatelstvo přesvědčit ke konverzi nejprve dobrovolně, jak učinila města Tábor a Pelhřimov, později také další města pod nátlakem úřadů či, v nejkrajnějším případě, armády. Nekatolíci tak postupně začali ztrácet svá práva. Nemohli zastávat veřejný úřad ani být součástí městské rady. Též jim bylo odpíráno ucházet se o funkci cechovního mistra. Není tedy divu, že vůči státním i církevním autoritám začala v řadách nekatolického obyvatelstva na některých místech růst nelibost.³² První náznaky odporu

³⁰ Zdeněk MARTÍNEK, *Liber memorabilium města Pelhřimova z let 1643–1761 – několik poznámek k edičnímu zpracování*. Ústecký sborník historický. Supplementum 1, Stav a perspektivy zpřístupňování středověkých a raně novověkých městských knih. Ústí nad Labem 2010, s. 383–395, kde je poprvé upozorněno na vztah mezi tzv. Pichmanovskými paměťmi a některými částmi této úřední knihy. Srov. též Zdeněk MARTÍNEK a kol., *Pelhřimov. Historie – kultura – lidé*. Praha 2014, s. 236–239, kde je pojednáno o postojích pelhřimovských konšelů a jejich nově koncipovaném výkladu událostí z let 1618 až 1620 ve městě a o tzv. Pichmanovských pamětech z roku 1691, jejichž autorem byl vzdělaný městský syndik a příslušník jedné z místních nejpřednějších rodin Karel Arnošt Pichman, který v nich vytvořil novou a době odpovídající politickou koncepci vypovídající o „vždy věrném městě“.

³¹ Josef DOBIÁŠ, *Dějiny*, s. 70–79.

³² E. MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ, *Evangelíci*, s. 367.

se objevily v oblasti Valašska, kde se za své vyznání chtěli bít pohraniční vojáci tzv. svobodníci, k nimž se později přidal i kníže ze Sedmihradska Gabriel Bethlén. Češi se však k této revoltě nepřipojili, a tak vše skončilo rychlým neúspěchem.³³

Plamének naděje vysvitl pro místní evangelíky během třicetileté války (1618–1648), jelikož při setrvání švédských, saských a dánských vojsk na území Čech a Moravy bylo posilováno jejich přesvědčení, a navíc s těmito armádami pochodovali vždy i jejich kazatelé. Zároveň se během tohoto mezinárodního konfliktu mohli nekatolíci pomalu připravovat na přechod do tajného nekatolictví, jež nebylo vedeno oficiálními ordinovanými kazateli, ale kazateli z lidu a písmáky, kteří se vyznačovali perfektními znalostmi Písma a katechismu.³⁴ Sebelepší průprava je však nemohla připravit na to, co následovalo.

Poté, co byl podepsán roku 1648 vestfálský mír, začala se v Evropě obecně uplatňovat zásada *cuius regio – eius religio*. Po celou dobu padesátých a šedesátých let 17. století dál pokračoval již započatý proces rekatolizace českých zemí, a to s takovou intenzitou, že nebylo možné evangelickou víru uhájít. Vojska evangelických zemí se vrátila do svých domovin, ale jejich kazatelé zde setrvali, ačkoliv se museli skrývat jako každý, kdo se hlásil ke své nekatolické víře. Začala druhá vlna exodu. Nejprve se utíkalo na Moravu, kde rekatolizace začala o něco později (1656–1658), a odtud do Horních Uher. Dalšími cíli pak bylo Sasko či Prusko.³⁵ Na celém území Čech a Moravy došlo k poklesu počtu evangelíků, a to jak vlivem hromadné emigrace příslušníků vyšších stavů, tak i vlivem válečných událostí, odvodu mužů do armády, hladomorů, epidemií nakažlivých chorob a dalších nepříjemných doprovodných jevů válečné a poválečné doby.

Podle Melmukové-Šašecí si císařské vojsko pro bitevní akci vybíralo místa s větším počtem nekatolíků. Při té příležitosti do těchto míst zavlekli vojáci různé nakažlivé nemoci. Hon na kacíře byl údajně schválenou „kratochvílí“. Když poté bylo třeba do těchto končin doplnit obyvatelstvo, neváhalo se sáhnout do „katolických rezerv“ a přesídlit je do potřebných míst.³⁶ Tyto názory jsou jen velmi těžko doložitelné dochovanými historickými prameny. Neustále se měnící válečná situace a tehdejší špatné komunikační podmínky velitelům, ať císařským nebo unijním, přílišné plánování nedovolovaly. Nakažlivé choroby byly věrným průvodcem všech tehdejších armád

³³ E. MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ, *Evangelici*, s. 71–73.

³⁴ TAMTÉŽ, s. 380.

³⁵ TAMTÉŽ, s. 371–373.

³⁶ TAMTÉŽ, s. 368.

při jejich otřesných hygienických poměrech bez ohledu na konfesi, nehledě k tomu, že soldateska byla najímána za žold v celé Evropě a to nikoli podle konfesního klíče. Ony katolické rezervy jsou také velmi sporné, protože vylidnění se týkalo oblastí protestantských stejně jako katolických. A konečně, ať měšťané nebo venkovští poddaní, obojí byli poplatníky královské berně a různých dalších platů či poddanských dávek, takže jejich cílené „zabíjení“ by bylo zcela v rozporu se zájmem koruny, o místních pozemkových vrchnostech nemluvě.³⁷

Pokračovaly však prokazatelně všechny právní represe zavedené krátce po Bílé hoře. Evangelíci se kvůli formulacím v Obnovených zřízeních zemských dostali až na samý okraj společnosti. Každý, kdo se s panovníkem neshodoval ve víře, stavěl sám sebe mimo zákon. Nátlak na přijetí katolické víry byl zesílen i tím, že nekatolíci nemohli být oddáni nebo pohřbeni do posvěcené půdy. Ačkoliv se situace zdála beznadějná, ze zahraničí zaznívaly hlasy, které vyjadřovaly místním nekatolíkům podporu a vybízely k trpělivosti; do Čech a na Moravu byli i nadále posíláni tajní kazatelé z Míšeňska, Drážďan, Žitavy i z Horních Uher (tj. z dnešního Slovenska).³⁸

Co se týče Pelhřimovska, panovalo ohledně tohoto regionu u světských i církevních orgánů už od konce dvacátých let 17. století přesvědčení, že byl ještě před skončením třicetileté války plně rekatolizován, aniž by však došlo ke kontrole skutečného stavu. Na to, že rekatolizace zde nebyla řádně dokončena, lze usuzovat ze zvyšujícího se množství zpráv o výskytu a činnostech tajných nekatolíků od přelomu čtyřicátých a padesátých let 18. století.³⁹ V té době se zde objevilo několik podezřelých kauz, které museli řešit místní arcibiskupští okrskoví vikáři.⁴⁰ A přibližně tehdy byla ve farnosti Nová Cerekev zavedena tamními faráři *Liber actorum pravitatis haereticae*,⁴¹ která znovu posloužila o pár desítek let později.

Melmuková-Šašecí soudí, že se i přes veškeré útrapy dařilo evangelické vyznání udržovat při životě, byť muselo být praktikováno neveřejně, což někteří jiní badatelé,

³⁷ Místní pozemkové vrchnosti se naopak snažily své poddané před řáděním vojáků chránit například tím, že si pro své statky platily ochranné glejty od panovníka známé jako „salva guardia“, případně nepřátelským vojskům platily tzv. výpalné. Srov. J. DOBIÁŠ, *Dějiny*, sv. V/1, s. 80–83 o situaci na Slavatovských panstvích na Jindřichohradecku a na jihu Pelhřimovska, a také o situaci na vlastním Pelhřimovsku, kdy se za pobytu vojsk generála Pappenheima v 30. letech 17. stol. jak hrabě Slavata pro své poddané (z Počátek, Žirovnice aj.) tak i kardinál Harrach (pro Červenou Řečici a Nový Rychnov) a pelhřimovská městská rada (pro své městské panství) snažili vyprosit u císaře tyto dokumenty, aby místní (ještě zdaleka ne rekatolizované) poddané před soldateskou ochránili.

³⁸ E. MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ, *Evangelíci*, s. 74, 375, 382.

³⁹ L. MARTÍNKOVÁ, *Agenda* s. 36–37.

⁴⁰ L. MARTÍNKOVÁ, *Dějiny pelhřimovského děkanství*, s. 30–31 (např. podezřelý bludař či heretik Jan Chobot uvězněný a vyšetřovaný v letech 1748–1749 v žaláři na červenořečickém zámku apod.).

⁴¹ MZA Brno – SOKA Pelhřimov, FU Nová Cerekev, inv. č. 3, kniha č. 2.

jako Jan Horský nebo Zdeněk R. Nešpor, poněkud zpochybňují.⁴² Podle Melmukové se začala formovat utajovaná centra propojená spojnicemi, která mezi sebou udržovala kontakt a navzájem se podporovala. Pohyb mezi středisky zajišťovali hlavně ti poddaní, kteří nebyli přesouváním z místa na místo tak omezeni. Řeč je především o žebrácích, vysloužilých vojácích, podomních obchodnících, venkovských řemeslnících a tovaryších, kteří byli právě na vandru.⁴³ Jak jsme shora už konstatovali, i editované výslechové protokoly z Pelhřimovska ukazují, že geografický horizont tehdejších poddaných byl až překvapivě rozsáhlý, nicméně na Pelhřimovsku a v jeho okolí by se asi nemělo hovořit o „centrech“, ale spíše o izolovaných buňkách, které si své sítě a vzájemná spojení teprve budovaly.

Shora popsany vývoj byl umožněn tím, že ke konci 17. století, přesněji od 80. let, začal rekatolizační nápor mírně polevovat, čehož se podle Melmukové-Šašecí snažili evangelíci využít, a začali podněcovat nepokoje. Epicentrem se stala oblast Boleslavska a odtud se neklid šířil do zbytku Čech, na Moravu a do Slezska, kde bohužel ani ta trocha náboženské volnosti, jež mu byla přiřčena vestfálským mírem, ze strany panovníka nebyla respektována.⁴⁴ Na tuto skutečnost reagoval říšský sněm konaný ve Švédsku roku 1697, kde se začala rozvíjet idea přijetí utlačovaných evangelíků pod křídla švédského krále Karla XII., a to v oblastech Rýna, Uher a Slezska a v dalších regionech. Karel XII. sice roku 1707 opravdu do Slezska vpadl, ale k zastání se místních evangelíků došlo jen v malé míře, neboť tu přednostně sledoval své vlastní politické zájmy. Švédský král podepsal s císařem Josefem I. tzv. altranstädtskou smlouvu, podle které měly být plněny dohody z roku 1648.⁴⁵ Naděje pro české a moravské evangelíky, kteří se chtěli chytit příležitosti, rychle pohasla. Jejich úmysl byl ale nečekaně prohlédnut poté, co se dostaly jejich žádosti o pomoc adresované Karlovi XII. do rukou rakouského komisaře.⁴⁶

Zejména první čtvrtina 18. století nebyla věcí zjevných i tajných nekatolíků z českých zemí nakloněna, i když se dál pokoušeli vyvolat jednání, které by jejich postavení zvrátilo nebo aspoň poněkud zlepšilo. Problémem bylo, že projevy jejich víry byly považovány za zločin proti státu podle zákona z roku 1707 a také podle dalších navazujících právních ustanovení, jež jejich postavení dál zhoršovala. Útlak vyvolal

⁴² Zdeněk R. NEŠPOR (ed.), *Čeští nekatolíci*, s. 17 a s. 349–351.

⁴³ E. MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ, *Evangelíci*, s. 384–385.

⁴⁴ TAMTÉŽ, s. 76.

⁴⁵ TÁŽ, *Patent zvaný toleranční*, Neratovice 2013², s. 98.

⁴⁶ TÁŽ, *Evangelíci*, s. 77, 390.

nové opouštění země ze strany těch, kteří se snažili vyvarovat stíhání a s ním spojeným strastem. Odejít však mohli pouze ti, kteří to neměli do protestantských oblastí příliš daleko. Nejen takto se počet evangelíků dál snižoval. Navíc od roku 1721 byla kompetence k vyšetřování a stíhání tajných nekatolíků a dalších provinilců proti pravověří na základě panovnického rozhodnutí císaře Karla VI. převedena z církevních na světské úřady.⁴⁷ Důvodem byla evangelická aktivita, která vyšla najevo a přiměla císaře k novým opatřením. Ke konci roku 1725 vydal tři patenty, které stanovily způsob vyšetřování, vyslýchání a trestání lidí odsouzených za kacířství, přičemž rozsudek nad nimi byl v kompetenci pražského apelačního soudu.⁴⁸

V roce 1732 na Opočensku došlo k pozdvižení mezi místními poddanými, kteří se na podnět tajného kazatele z Pruska domáhali u své vrchnosti povolení vyznávat nekatolickou víru, přičemž se zavazovali, že budou i nadále jejími dobrými a věrnými poddanými. Rozruch se rozšířil i mimo Opočensko, a protože si místní vrchnosti nevěděly rady, tak hnutí označily za vzpuru a požádaly Krajský úřad v Hradci Králové o vojenský zásah. Vsi na Opočensku byly obsazeny armádou, čelní představitelé nepokojů zadrženi a hlavní buřiči byli vyslýcháni komisí od apelačního soudu.⁴⁹

Po nástupu císařovny a královny Marie Terezie (1740–1780) na trůn se v Evropě rozpoutal mezinárodní konflikt, známý jako válka o rakouské dědictví (1740–1748), když bylo zpochybněno její nástupnictví zajištěné původně v Pragmatické sankci vydané jejím otcem Karlem VI. a přijaté říšským sněmem. Jelikož se do této záležitosti angažovalo i Prusko, které si nárokovalo slezské území a následně ho obsadilo, byla zase jednou obnovena víra v pruského panovníka jako „zachránce“ nekatolíků, ačkoliv nesledoval nic víc než své ziskové politické cíle a velmocenské ambice. Po podepsání drážďanského míru z roku 1745 mezi Rakouskem, Pruskem a Saskem vzrostly žádosti nekatolíků o jejich odtržení od katolické panovnice a přijetí do pruské náruče.⁵⁰ Tehdejší pruský panovník Fridrich II. byl v průběhu válek nekatolíky považován za jejich osvoboditele. Díky jejich pomoci se za sedmileté války dostal až k Olomouci (1758), kterou sice oblehl, ale nepodařilo se mu ji dobýt. Nicméně se v těchto končinách choval dobyvačným způsobem a do svého vojska násilím verboval tamní mládence. Spolupráce místních tajných nekatolíků s Prusy, kterou i jejich spoluobytelé z celé Moravy považovali prostě za zradu, nezůstala rakouskými úřady nepovšimnuta, a

⁴⁷ E. MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ, *Evangelici*, s. 399–400.

⁴⁸ TAMTÉŽ, s. 403–404.

⁴⁹ TAMTÉŽ, s. 422–428.

⁵⁰ TAMTÉŽ, s. 437–438.

po odchodu Prusů následovalo vyšetřování a tresty.⁵¹ Výsledkem slezských válek bylo sice uznání Marie Terezie jako právoplatné panovnice ovšem za cenu ztráty devíti desetin Slezska ve prospěch Pruska.

Pronásledování, zatýkání a konfiskace všeho, co bylo spojováno s nekatolíky, pokračovala i v období sedmileté války (1756–1763). Nová naděje pro tajné nekatolíky krátce vzplála, když Fridrich II. vtrhnul s vojskem do Saska a následně i do Čech, avšak po sérii zdrcujících porážek a po ústupu pruských vojsk ze země se poměry vrátily do „normálu“. Na konci padesátých let padl do rukou jezuitů seznam tzv. komunikantů a následky nenechaly na sebe dlouho čekat.⁵² Jezuitští misionáři slavili v následujících letech řadu úspěchů, když objevili propojení nekatolických ohnisek v oblasti Českomoravské vysočiny s Tábořskem, Třebíčskem a také se Slovenskem.⁵³

Na konci šedesátých a v průběhu sedmdesátých 18. století postihla zemi dlouhotrvající neúroda, která měla v roce 1770–1771 za následek hladomor venkovského obyvatelstva.⁵⁴ V neutěšené době je velmi jednoduché uvěřit téměř čemukoli, například už od roku 1770 zvláště na Českomoravské vysočině kolovaly řeči o svobodě vyznání a zrušení roboty v dohledné době. Touhu po akci povzbudilo i zrušení jezuitského řádu roku 1773. Evangelíci v čele s nekatolíky z Chrudimska se odhodlali k podání žádosti o poskytnutí náboženské svobody k císařovně a královně Marii Terezii a taktéž k evropským protestantským vladařům. Odpověď panovnice však uspokojení nepřinesla, neboť jim vzkázala, že kvůli slibu papeži svoboda náboženství v jejích dědičných zemích nemůže být zavedena. Své naděje tedy znovu upřeli k Fridrichovi II., aby promluvil se synem Marie Terezie, Josefem II., a dojednal alespoň osvobození uvězněných, avšak bez výsledku. Následně roku 1775 vypuklo selské povstání, které sice primárně nemělo náboženské cíle, ale je na něm pozoruhodné, že propuklo zejména v oblastech s vysokým zastoupením tajných nekatolíků v populaci, kteří měli v hledáčku vedle zámků i katolické kostely a fary.⁵⁵

V roce 1777, jen čtyři roky před vydáním Tolerančního patentu, vzbudila rozruch falešná zpráva z Valašska o tom, že panovnice vyhlásila náboženskou svobodu a že si přeje, aby se všichni přihlásili ke své pravé víře. Tuto lest nastražili na místní

⁵¹ E. MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ, *Evangelíci*, s. 87.

⁵² TAMTÉŽ, s. 444–445.

⁵³ TAMTÉŽ s. 448.

⁵⁴ L. MARTÍNKOVÁ (ed.), *Rozličná podání*, č. zápisu 27, s. 37. (zpráva o tom, kterak jeho prababička Širůčková zachránila v době hladomoru život vyhladovělému sedlákovy z Bulíkovského gruntu v Proseči pod Křemešником, který omdlel vyčerpáním na ulici před jejím domem).

⁵⁵ E. MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ, *Evangelíci*, s. 88–89, 449–451.

venkovany misionáři, kteří chtěli odkrýt skutečnou existenci tajné evangelické církve. Jejich tvrzením však málokdo věřil, a proto si zhotovili falešnou pergamenovou listinu, kterou prezentovali jako patent o náboženské svobodě, a opatřili ji pečeti, která měla patřit císařovně. Falzum předložili veřejnosti, která se nechala dokumentem přesvědčit.

Lidé se hromadně začali hlásit ke své pravé víře i v místech, která byla považována za zbavená evangelického vlivu. Zatýkáni a výslechy probíhaly v plném proudu a vězení praskala ve švech. Když však vyšlo najevo, že podnětem byl zmíněný podvrh, čelní představitelé evangelíků se shodli na tom, že je třeba zpravit následníka trůnu Josefa II. a vyslali delegaci do Vídně. Zde však nic nepořídili, poněvadž Josef II. zůstával v té době mimo Rakousko, ve Francii.⁵⁶ Rovněž je možné se domnívat, že takových neúspěšných pokusů informovat nástupce bylo vícero. Úspěšnější byli zástupci tajných nekatolíků až roku 1780, když císař projížděl Valašskem, aby se zúčastnil setkání s ruskou carevnou Kateřinou II. Tehdy mu byly ve Vsetíně předány žádosti o svobodu vyznání, které vladař sice přímo neodmítl, ale ani nic neslíbil.⁵⁷ Nicméně na Valašsku několik let před vydáním Tolerančního patentu neoficiálně trval stav, jemuž se dnes říká „tichá tolerance“.

S příchodem roku 1781 nikdo z tajných evangelíků nepředpokládal, že by k propůjčení aspoň částečné náboženské svobody skutečně došlo. Podle Melmukové-Šašecí také státní úřady tuto myšlenku jen přiživovaly. Stále probíhala pátrání po zakázané literatuře, aktuální byla i pronásledování pro víru a na dohled nebylo ani ukončení emigrace z náboženských důvodů. Prvními náznaky, že se k něčemu schyluje, byl apel brněnských nekatolíků na císaře Josefa II.⁵⁸ za propuštění odsouzených tajných nekatolíků z pražské vazby den před vydáním Tolerančního patentu, mezi nimiž byl i Josef Kollman ze Zahrádek vyšetřovaný a odsouzený pelhřimovským kriminálním soudem.⁵⁹

Nakonec se evangelíci dočkali patentu o toleranci, jenž byl císařem Josefem II. vydán 13. října 1781. Panovníkovo nařízení tak konečně v monarchii povolovalo a tolerovalo po několik generací zapovězená vyznání, a to helvétské (též reformované, kalvínské), augšpurské (luteránské) a řeckopравoslavné, která však nebyla s katolickou vírou zrovnoprávněna, ale až do roku 1869 pouze trpěna. Panovnícké nařízení pak bylo sděleno zemským guberniím, jež měla za úkol předat informaci o tomto novém zákoně

⁵⁶ E. MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ, *Patent*, s. 117–118.

⁵⁷ TAMTÉŽ s. 121.

⁵⁸ TÁŽ, *Evangelíci*, s. 103–104.

⁵⁹ TAMTÉŽ s. 457.

krajským hejtmanům. Povinností hejtmanů bylo uvědomit vrchnostenské úřady a městské rady, ale v některých oblastech se splněním této povinnosti otáleli.⁶⁰ I přes panovníkovo povolení k vyznávání nekatolických konfesí se k nim do roku 1800 na území Čech a Moravy přihlásila pouhá 2 % populace.

3.2. Nekatolíci z pohledu pelhřimovských měšťanů a obyvatel

Ačkoliv v rámci protireformace a rekatolizace měl každý občan v habsburské monarchii povinnost vyznávat jen jedno povolené náboženství, tedy katolické, a všechny části země se snažily toto nařízení dodržovat, úřady často ani nebyly schopné si připustit tu skutečnost, že i na takovém území, které se prohlašovalo za ryze katolické, se mohli vyskytovat i tajní evangelíci. Pokud se nějaké takové zprávy přeci jen objevily, vzbudily častokrát nemalé překvapení, jako v případě táborského krajského hejtmana Franze von Streeruwitze, který po nepříjemném incidentu napadení faráře Rubricia pravděpodobně nekatolíky (viz níže), vznesl dotaz na příslušná místa, jako byl pelhřimovský magistrát, vrchní na červenořečickém panství a také duchovní správce červenořečické farnosti, aby vysvětlili absenci informací o těchto odpadlících, kteří ohrožují činnost duchovního pastýře.⁶¹ Nicméně, kdo si jejich přítomnost na Pelhřimovsku naplno uvědomoval, byli vnímaví měšťané z Pelhřimova a také někteří duchovní.

Jejich stanoviska a postoje k tajným evangelíkům lze vyhledat v ego-dokumentech, například jejich pamětech a denících, pokud po sobě nějaké zanechali a pokud se dochovaly až do dnešních dní. Zde jsou vybrány některé osoby, které se ve svých memoárech o nekatolících v sledované oblasti Pelhřimovska zmiňují a které zároveň jsou, až na výjimku pastora tolerované helvétské konfese Jana Szalatnaye, vyznání katolického.

P. Vojtěch Holý

Poněkud ostýchavý, ale konfesně silně vyhraněný pelhřimovský děkan a milovník historie pocházející ze zdejší soukenické rodiny, který odmítl v rodinném řemeslu pokračovat a po studiích se rozhodl pro církevní zaměstnání katolického kněze, tak by se dal ve zkrácené verzi představit páter Vojtěch Holý. Přestože se narodil v roce

⁶⁰E. MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ, *Patent*, s. 126.

⁶¹L. MARTÍNKOVÁ, *Primi inter pares. Biskupští okrskoví vikáři a jejich úřady na jihu Čech v letech reformy a revoluce (1785 – 1850)*, Pelhřimov 2018, s. 186.

1821, kdy tolerance nekatolických vyznání byla dávno uveřejněna a víceméně praktikována, ve svých pamětech se poněkud obšírněji rozepisuje právě o době předtoleranční a o tajných evangelických „beranech“.

Do svých záznamů si páter Holý zaznamenal mimo jiné i příběh, který mu vyličil jeho kolega Marián Komárek. „Co by kamenem dohodil“ na východ od Pelhřimova ve vesnici Vyskytná údajně žil sedlák, který v předtoleranční době uchovával kacířské knihy a sám z nich i četl. Do služby k němu nastoupil jakýsi Honza, jenž se u sedláka těšil velké oblibě, a proto mu sedlák prozradil, kde má své knihy schované. Knihy byly umístěny skrytě vespod dutého špalku používaného na štípání a osekávání dřeva. Pár dní na to k sedlákovi dorazila vyšetřovací komise s katolickým knězem, který se výrazně podobal onomu oblíbenému Honzovi, a domáhali se vydání oněch knih. Jakkoli se sedlák snažil prokázat svou nevinnu, kněz poukázal na špalek, ve kterém zakázané knihy byly nalezeny, a poté zabaveny.⁶²

Pravděpodobně podle vyprávění od starších příbuzných z rodiny popisuje událost z doby, kdy žil jeho praděd Florian Holý. V Pelhřimově v ulici Pod Dolní branou v domě číslo 151, kde Florian pobýval, a proto tento dům dostal označení „u Florianů“, se ve své době zdržoval knihař, pravděpodobně Jan Karel Rupp, který tajně nekatolíkům svazoval do vazby po jednotlivých listech ilegálně pašované zakázané knihy. Úřední komise na jeho nezákonnou činnost přišla, knihy mu zabavila a odvezla ke zkoumání. Poté následovalo hromadné zatýkání podezřelých z nekatolictví. Vojtěch Holý si zaznamenal, že jich ve vězení bylo mnoho a že v něm setrvali prakticky do vydání Tolerančního patentu. Natolik dlouho, že jim „narostly vousy dlouhé až po prsa“, jak tvrdí Holý.⁶³

Tajným evangelíkům s rozšiřováním jejich učení v určitém smyslu pomáhal jiný druh jinověrců, a to židé. Páter Holý zmiňuje ve svých pamětech nejmenovanou osobu židovského vyznání, blíže specifikuje pouze fakt, že to byl „syn Rosinčin z Humpolce“. Pro úřady bylo, zdá se, nemožné tohoto prodavače a rozšiřovače bludných knih dopadnout. I když se mu dařilo před zákonem prchat, nakonec byl nalezen ve velké duté vrbě v lokalitě zvané Podolce v lesíku na břehu řeky Trnavy nedaleko od Pelhřimova.⁶⁴

S nástupem tolerance, jak si páter Holý zapsal, bylo nutné pro přestoupení k jiné víře než katolické podstoupit šestitýdenní duchovní cvičení u katolického faráře a až

⁶² L. MARTÍNKOVÁ (ed.), *Rozličná podání*, č. zápisu 97, s. 60.

⁶³ TAMTÉŽ, č. zápisu 129, s. 84.

⁶⁴ TAMTÉŽ, č. zápisu 129, s. 83-84.

poté se mohl s čistým svědomím dotyčný přihlásit u evangelického pastora. Předepsaný postup dodržel i jeden muž evangelického vyznání z Opatova, který „osvobozen z katolických pout mohl konečně volně dýchat“. Před svým příbytkem, kdy vítězoslavně pozvedl zrak i ruce k nebi s provoláním „*Nyní jsem prohlídl!*“, pak přišel o oko kvůli rampouchu, který se uvolnil a nešťastníka zranil.⁶⁵

Hlásný Filip Ignác Dremsa

Tomuto rodákovi z Pelhřimova je třeba vyznat nemalý dík za jím sepsané paměti, které by do jisté míry dovedly suplovat městskou kroniku. Rodina Dremsova byla ve městě známá tím, že minimálně pět generací z tohoto rodu si jako své zaměstnání vybralo funkci hlásných, na čemž si Filip Ignác zakládal a svou hrđost projevil i ve svých pamětech, kde věnoval pozornost mimo jiné i svým předkům.⁶⁶

Díky jeho záznamům lze sledovat nejen postupný vývoj města Pelhřimova s přilehlým okolím, ale i zájem o historické události či různá zařikání, čehož je možné si všimnout při detailním studiu zápisů.

Přestože jsou jeho zápisky rozsáhlé a v jistém ohledu podrobné, o jeho pohledu na evangelíky nelze mnoho zjistit. Určitý náznak jakéhosi vyjádření k tématu nekatolíků lze nalézt v jeho zápisu č. 162, kde po úmrtí Josefa II. hodnotí veškeré jeho reformy včetně těch, které dopadly do duchovní a církevní oblasti, a to převážně s hořkým a nespokojeným podtónem.⁶⁷ Pravděpodobně tedy i on jako věrný katolické církvi k nekatolíkům a Tolerančnímu patentu nechoval žádné sympatie, stejně jako k jiným církevním reformám a zásahům císaře Josefa II. do duchovní oblasti.

Pastor Jan Szalatnay st.

Od předchozích zde zmíněných osob se Jan Szalatnay lišil hned v několika věcech. Zaprvé, nebyl původem z Čech, ale pravděpodobně pocházel z Miškovce, který leží v dnešním severním Maďarsku. Do Čech přišel v prvních letech po vyhlášení Tolerančního patentu. Mezi překážkami, které musel přemoci, stál pro něho i český jazyk, jenž postupem času začal obstojně ovládat. Velice důležitý druhý bod, kterým se od výše zmíněných osob lišil, byla skutečnost, že nebyl víry katolické, nýbrž helvétské,

⁶⁵ L. MARTÍNKOVÁ, *Rozličná podání*, č. zápisu 79, s. 54.

⁶⁶ TÁŽ, *Paměti pelhřimovských měšťanů*, s. 11.

⁶⁷ TAMTÉŽ, č. zápisu 162, s. 53.

tedy kalvínské. Zatřetí, nepatřil k pelhřimovským měšťanům ani k obyvatelům města. Pro své působení si v čerstvě tolerantních českých zemích vybral Moraveč, která je položena nedaleko na západ od Pelhřimova.⁶⁸ Ačkoliv Szalatnay nebyl přímo pelhřimovským měšťanem, přesto je důležité jeho osobu a paměti v těchto souvislostech zmínit, neboť na Pelhřimovsku působil mnoho let a s obyvateli Pelhřimova včetně měšťanů a místního magistrátu přicházel pravidelně do kontaktu.

Ve jeho memoárech, které Szalatnay poskládal ze svých osobních zápisků a vzpomínek, je pro tuto práci důležitá hned první kapitola „*Krátká historie cirkve Moravečské Evanjelické od jejího založení*“, kde se snaží shrnout poznatky o evangelících a jejich církvích (tj. náboženských obcích) v oblasti českých zemích po roce 1621. Zmiňuje se i o všemožných úskalích, se kterými se evangelíci v této době museli pro svou víru často potýkat, ať se jednalo o použití násilí k přinucení ke konverzi ke katolické víře, o konfiskace statků, o věznění a další ústrky.

Jeho pozornosti nemohl uniknout ani novocerekvický farář Vincenc Josef Rubricius (1779–1821), který podle jeho tvrzení se stmíváním údajně pod okny svých farníků poslouchal, o čem si lidé v chalupách povídají nebo zdali nečtou nějaké knihy církví zapovězené. Jako pomocníci při hledání takových spisů mu měli sloužit dva misionáři, kteří prohledávali u podezřelých osob všelijaká zákoutí. V případě, že u dotyčného něco našli, byl na faře proveden výslech. Cílem bylo hlavně zjistit, jak se daná kniha dostala až k dotyčnému, zejména pak přes koho. Usvědčeného viníka pak Rubricius podle platných předpisů poslal do Pelhřimova ke kriminálnímu soudu, kde byl vsazen do vazby.

V pamětech následuje seznam jmen osob, které se tímto způsobem dostaly do vězení. Objevují se zde i jména lidí, jejichž výslechové protokoly jsou obsaženy v této práci, přesněji pejškovský sedlák Vít Bíba, božejovský zedník Antonín Lhotský, Josef Brchan ml. ze Zahrádek a další. Měl mezi nimi být i shora zmíněný pelhřimovský knihař Rupp, na kterého vzpomínal i Vojtěch Holý, jenž se provinil vázáním evangelických knih. Zajímavou Szalatnayovou poznámkou je líčení poměrů v pelhřimovské šatlavě. Jídlo vězňům údajně nosili jejich ženy, přátelé či příbuzní, ale pouze v případě, že prošlo kontrolou žaláříků. V období nízkých teplot mnozí vězniz důvodu nevalného topení dřevem onemocněli nebo jim slezly nehty. Tyto

⁶⁸ F. HREJSA (ed.), *Jan Szalatnay*, s. 9-11.

informace Szalatnay získal právě od bývalých uvězněných, kteří svoje tvrzení dokládali poškozenými prsty.

Jan Szalatnay ve svých zápisech pak označil takřka za hrdinu a vysvoboditele nekatolíků z nesnesitelných útrap, kterých se katolíci dopouštěli, právě císaře Josefa II. za vyhlášení jeho Tolerančního patentu, jež povoloval víru augšpurskou, helvétskou a řeckou.⁶⁹ Liší se tím právě od zmíněného Filipa Ignáce Dremsy, který tyto panovnickovy činy vesměs odsuzoval. Podle pastora ovšem právě tak začala nová éra, která musela řešit nejen problém nedostatku evangelických kazatelů a duchovních pastýřů. Řešením bylo pozvání si pastorů z nejbližších evangelických končin, kterými byly hlavně Uhry, zejména Horní (dnešní Slovensko).

3.3. Pelhřimovský magistrát a Hrdelní soud jako orgán činný v trestním řízení proti tajným nekatolíkům

Za vlády Marie Terezie (1740–1780), přesněji v polovině srpna 1765, byl patentem snížen počet a ukončeno fungování některých soudů na úrovni měst a vrchností, v jejichž pravomoci bylo řešení nejtěžších tedy hrdelních zločinů a, jak se později ukázalo, nedokázaly splnit požadavky stále ještě platného *Hrdelního řádu Josefa I. (Constitutio criminalis Josephina, viz níže)*⁷⁰. Stejně tak tomu bylo i v Táborském kraji, kde se kompetence zrušených institucí rozdělily mezi magistráty zdejších dvou královských měst, které v centralizační tereziánsko-josefínské době rovněž mohly nahradit staré církevní tribunály. Pro západní i severozápadní část kraje byl stanoven tábořský magistrát a pro část východní ale také jihovýchodní magistrát pelhřimovský, kam spadala mimo Pelhřimovsko rovněž oblast Pacovska, Kamenicka, Počátecka, Žirovnicka, Dolnocerekvicka a Jindřichohradecka.⁷¹ K územně příslušnému magistrátu byli pak přiváděni provinilci z blízkých měst a od venkovských vrchností, a následně probíhal soudní proces. Pokud soud došel k názoru, že je třeba odnětí svobody, v tamní věznici si odsouzenec odbyl svůj trest. V některých případech však mohl být zvolen i nucený odvod do armády a později také nucené práce v trestní příradelně v Praze (tzv. špinhauz). Měštům a vrchnostem tedy zůstalo jen právo zadržení podezřelého a provedení úkonů nutných k přípravě justičního procesu.⁷²

⁶⁹ F. HREJSA, *Jan Szalatnay*, č. zápisu 1–9, s. 44–47.

⁷⁰ Jiří KLABOUCH, *Staré české soudnictví (jak se dříve soudovalo)*, Praha 1967, s. 144–145.

⁷¹ L. MARTÍNKOVÁ, *Agenda* s. 41.

⁷² Z. MARTÍNEK a kol., *Pelhřimov*, Praha 2014, s. 274.

Kvůli rozšíření magistrátu o novou agendu v trestních věcech bylo nutné přizpůsobit i chod a organizaci celé městské kanceláře. Došlo tedy k jmenování dvou profesionálních právně vzdělaných úředníků, tzv. *syndiků*, kteří měli v první řadě na starosti soudní řízení s jeho správným postupem a kteří si mezi sebou rozdělili právní a správní záležitosti. Dále byl k nim ustanoven úřad kriminálního pomocníka zvoleného ze skupiny konšelů, od něhož se očekávalo splnění odborné právní zkoušky, a své místo v městské kanceláři získali od šedesátých let 18. století i prokurátoři jako zástupci stran. Soud však byl i nadále tvořen městskou radou.⁷³

Magistráty a kriminální soudy se nejen v otázkách tajných nekatolíků nejednou obrátily na církevní katolické hodnostáře, v jejichž zájmu bylo učení a šíření blouznivců co nejrychleji zlikvidovat. Jejich posláním bylo vyšetřování nálezů zakázaných nekatolických knih či přesnější lokalizace tajných nekatolíků na daném území. Na území Pelhřimovska se v období šedesátých a sedmdesátých let 18. století jednalo o pelhřimovského děkana Jakuba Krause, arcibiskupského okrskového vikáře z Chýnova a zároveň choustnického děkana Jana Nepomuka Ondřeje Müllera a především o významného faráře z Nové Cerekve, který dříve rovněž působil jako vikariátní sekretář Jana Müllera, pátera Vincence Josefa Rubricia. Ten na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let 18. století, kdy byl pražskou arcibiskupskou konzistoří jmenován *inquisitorem haereticorum* pro východní část chýnovského vikariátu v Táborsku, zažádal u pelhřimovského magistrátu o právní pomoc nejen proto, že magistrátu náleželo trestní a hrdelní právo, ale i proto, že magistrát měl k dispozici prostředky donucovacího rázu spolu s potřebným personálem. Obdobně spolupráce mezi světskými a církevními orgány pokračovala i po vydání Tolerančního patentu. Vikáři mohli řešit i případy, které s odpadlíky od pravé víry nemusely přímo souviset. V situaci, kdy se projednávalo dědictví nebo pozůstalost zemřelého z řad duchovních, publikování jmen odsouzených zločinců z vikariátu v široké veřejnosti či péče o sirotky a přidělování opatrovníků a podobně, kooperace mezi nimi a světskými soudy a krajskými úřady v těchto případech taktéž fungovala.

Pár let před vydáním Tolerančního patentu Josefa II. byl syndikem v trestních záležitostech na pelhřimovském magistrátu Jan Minier, který pracoval společně s páterem Rubriciem například na shromažďování informací a odhalování osob, které na území Pelhřimovska přinášely nepovolené bludařské knihy a distribuovaly je odtud

⁷³ Z. MARTÍNEK a kol., *Pelhřimov*, Praha 2014, s. 274.

ještě dále.⁷⁴ Tento úředník byl také pisatelem obou zkoumaných a editovaných výslechových protokolů vzniklých u pelhřimovského kriminálního soudu.

3.4. Vztah mezi nekatolíkem a knihou

Obecně panuje mezi historiky názor, že pro tajné nekatolíky měly knihy zásadní význam. Ne bezdůvodně se totiž udržuje úsloví: „knih dělá kacíře“.⁷⁵ Svazky, považované katolíky za kacířské a bludařské, zděděné většinou po rodičích, byly zpravidla jediným hmatatelným pojátkem se starou vírou, kterou bylo třeba za jakoukoliv cenu uchovat a v ideálním případě i rozšiřovat její myšlenky. V tomto kontextu byla kniha považována téměř za božstvo, zosobnění Boha či bezpodmínečné pravdy, a proto jakékoli vzdání se jí by pro dotyčnou osobu bylo naprosto nepředstavitelné. Šlo obzvláště o jedince z venkovského prostředí, u kterých se tato tendence objevuje, živící se jako řemeslníci, zemědělci, chalupníci či jako pomocná čeledínská síla. Není to však jen záležitost prostého lidu, i když tomu tak v Čechách je ve většině případů. Mezi zámožnějšími odpadlíky se uvádějí mlynáři, hostinští, někdy dokonce i samotní vesničtí rychtáři.⁷⁶ Důvodem, proč se tato práce zabývá rovněž vztahem ke knize, je skutečnost, že v níže editovaných výslechových protokolech, jakož i v jiných, zde neuvedených,⁷⁷ se vyslyšající po zjištění základních informací zajímali také o knihy, které jako nepovolené byly u dotyčného nalezeny.

Z rostoucího zájmu o jiné než povolené katolické vyznání začaly růst v církvi obavy a bylo považováno za nutné proti takové tendenci tvrdě zakročit, a tak začal „lov“ končící až roku 1781 Tolerančním patentem, který mířil nejen na knihy, ale především na nepoddajné čtenáře a tedy potenciální kacíře nebo odpadlíky. Stačilo jen velmi málo k tomu, aby byl dotyčný shledán podezřelým nebo vinným ze zločinu kacířství či odpadnutí od pravé víry katolické. Osoba podezřelá buď mohla být prokazatelně se zakázanou knihou ve styku, ať už ji osobně vlastnila, prodala, koupila, přechovávala, vyměnila, anebo slyšela z ní někoho předčítat, sama ji četla, či se

⁷⁴L. MARTÍNKOVÁ, *Primi inter pares*, s. 67 a 186.

⁷⁵Marie-Elizabeth DUCREUX, *Čtení a vztah ke knihám u podezřelých z kacířství v Čechách 18. století*, Acta Universitatis Carolinae. Historia Universitatis Carolinae Pragensis. Příspěvky k dějinám Univerzity Karlovy 32, 1992, s. 58.

⁷⁶TÁŽ, *Knihy a kacířství, způsob čtení a knižní politika v Čechách 18. století*, in: *Česká literatura doby baroka. Sborník k české literatuře 17. a 18. století*, Praha 1994, s. 67.

⁷⁷Autorka práce by v případné diplomové práci své bádání ráda rozšířila o další protokoly a související texty, jichž je v pelhřimovském okresním archivu ve fondu Archiv města Pelhřimov dochováno překvapivé množství.

odvážila dílo někde na veřejnosti chválit.⁷⁸ Je v celku logické, že při výsleších byl kladen zásadní důraz na to, aby podezřelý vyzradil i jména dalších osob, které přišly s knihou do kontaktu. Vždyť jak jinak očistit zemi od nebezpečí nekatolictví než zjištěním prvotních zprostředkovatelů zhoubné literatury.

Dalším poněkud mírnějším způsobem, jak proti tajnému nekatolictví bojovat, bylo zaměření se cíleně na předmět, který je důvodem, proč toto bludařství přežívá, tedy na samotnou knihu. Použil se staronový princip v Čechách známý od sklonku 16. století, kdy namísto zkonfiskovaných svazků nevhodných knih byla dána do oběhu katolíky schválená díla, jež měla působit jako nekatolická pro svůj podobný vzhled a formu. Některé zabavené knihy, které patřily podle římského indexu mezi zakázané a nebezpečné, se pak staly obětmi hromadného pálení na hranicích.⁷⁹ Nejznámějším příkladem byl věhlasný Koniášův index nežádoucích knih, který měl zjednodušit jejich rozpoznání a následné zabavování, a tedy i zajišťování kontroly nad čtením takových exemplářů.⁸⁰ Žádná z řečených metod však nedokázala dočista vymýtít popularitu zapovězených spisů.

Oblibě se těšily zvláště postily a kancionály, jež podle obviněných osob nebyly svým obsahem nijak odlišné od Písma svatého či jiných katolicky schválených textů. Postila, jako pravděpodobně nejcharakterističtější druh nekatolické literatury již od 16. století, byla souborem evangelií a apoštolských listů věřícím (epištol) seřazených tematicky podle jednotlivých období a svátků církevního roku. Součástí takové knihy mohly být různé výklady či písně a sepisována byla zpravidla v národním jazyce, aby se zajistilo široké porozumění jejím textům zejména mezi prostými věřícími.⁸¹ Hojně využívané a propagované kancionály, jejichž oblibu se nedařilo kvůli hluboce zapuštěným kořenům a tradici „husitského“ zpěvu vyhladit, si nakonec začala církev postupem času sama přivlastňovat. Kancionál za jistých okolností svým způsobem nahrazoval modlitební knihy či žaltáře fungující jako posila do situací všedního dne. Stejně jako postila je tematicky sestaven podle běhu církevního roku. Pro negramotné či nevalně učené obyvatelstvo tu byly sebrány duchovní písně vyjadřující zpívané přeformulované úryvky z evangelií.⁸² Seznam konkrétních knih, zmíněných v editovaných výslechových protokolech, spolu se základními údaji je uveden

⁷⁸ E. - M. DUCREUX, *Čtení*, s. 58.

⁷⁹ TAMTÉŽ, s. 61.

⁸⁰ TÁŽ, *Knihy*, s. 69.

⁸¹ TÁŽ, *Čtení*, s. 60.

⁸² TAMTÉŽ, s. 75 – 76.

v podkapitole „Abecední seznam literatury zmíněné ve výslechových protokolech“ na konci práce.

Tohoto tématu znala francouzská historička Marie-Elisabeth Ducreux, velmi dobře obeznámená i s českým prostředím a jeho problémy, vyslovila zajímavou myšlenku: „Má někdo knihy, protože je kacíř? Nebo je tomu naopak, a právě kniha vede k herezi?“⁸³ Odpovědět na takto položenou otázku není skutečně jednoduché. Důvodem, proč někdo měl kacířskou knihu a ne katolickou, by mohlo být lpění na tradicích předků, jejichž knihy se předávaly v rodině dál, nebo pořízení si podobného díla od tzv. svůdců, sympatizantů s nekatolickým smýšlením, kteří se snažili rozšířit „bludařskou nemoc“ do všech koutů země.

Nejohroženějšími místy českých zemí, jak už bylo konstatováno shora, byly především oblasti přímo sousedící s regiony, které byly ryze nekatolické. Příkladem nadmíru charakteristickým jsou severní Čechy, kam proudily nekatolické myšlenky a knihy přímo ze srdce německého luteránství, a to ze Žitavy, která nejen prostřednictvím českých exulantů po třicetileté válce udržovala s českými nekatolíky kontakt. Právě zde byly tištěny s příchodem 18. století knihy, jež měly v českých zemích znovu probudit a obnovit utlumenou evangelickou víru.⁸⁴ Obdobně bylo nutné takovou situaci řešit i na hranicích se Slezskem ve východních Čechách či v oblastech, kam pronikal nekatolický vliv z Horních Uher. Z těchto lokalit pak byly tajně převáženy tyto knihy a spisy do českých zemí pomocí angažovanosti překupníků, tkalců a tovaryšů, ale také uprchlíků, tuláků a různých pocestných, kteří ani nemuseli být nadšenci evangelického učení a činili tak pouze za úpaltu.⁸⁵ Rovněž se mohli do zprostředkování takových knih zajímat židé, kteří se mimo financí a obchodu zajímali právě i o staré knihy.⁸⁶

Distribuce, jak se dovídáme i z editovaných protokolárních záznamů z výslechů, mohla probíhat pak dvěma způsoby. Překupník mohl požadovat za knihu finanční hotovost, přičemž stanovenou cenu za zakoupené knihy lze zjistit díky výpovědi podezřelého v protokolu. Ne vždy ale docházelo k uzavření obchodu za pomoci peněz, někdy se uplatňoval výměnný obchod, kdy se sama kniha stává platebním nástrojem. K tomu docházelo především na venkově, kde výtisk nahrazoval oběživo, o které zde byla viditelná nouze. Mohl být tedy vyměněn za jiné dílo, či za dostupné naturálie. Nezřídka nemusel obchod proběhnout vůbec a dotčený se spokojil pouze s dočasným

⁸³ E. - M. DUCREUX, Čtení, s. 63.

⁸⁴ Tamtéž, s. 65.

⁸⁵ Tamtéž, s. 67.

⁸⁶ Tamtéž, s. 70.

zapůjčením knihy, kdy u gramotnějšího obyvatelstva mohlo dojít i k opisování textů, což podpořilo šíření myšlenek, obsažených v těchto dílech, daleko lépe a v širším prostoru.

4. Výslechové protokoly tajných nekatolíků před rokem 1781

4.1. Výslechové protokoly – co to je

Výslechovým protokolem se rozumí (autentický) rukopisný zápis na psací látku zaznamenávající otázky vyslychajícího a odpovědi vyslychaného. Hlavním účelem jejich vyhotovování bylo získat z pohledu dané osoby informace o skutečnosti, která vedla k zatčení a k výslechu, a zároveň je zachovat pro další soudní trestní řízení jako důkaz. Jelikož je lidská paměť nedokonalá a často klamavá, vyskytla se potřeba otázky a odpovědi zaznamenat, aby později bylo možné dál s takovým materiálem pracovat. Během vyhotovování, pokud si vyslychaný na něco vzpomněl, chtěl něco změnit nebo doplnit, mohl tuto úpravu písař provést. Poté, co byl výslechový protokol kompletně zhotoven a uzavřen, nebylo možné zapsat další změny. Je možné zde najít různá znaménka odkazující na doplňující či změněný text výpovědi.

Pro bližší zkoumání je třeba od sebe rozeznat *examen pořádný* a *examen sumární*. Pokud bychom se snažili zjednodušeně definovat examen sumární, došli bychom k názoru, že se jedná o prvotní výslech, který se měl vykonat při zatýkání anebo při odvedení do vězení za účelem zjištění zásadních informací ohledně činu samotného. Kodifikace trestního práva z naší sledované doby to odůvodňují tak, aby dotčený zatčený vypovídal bezprostředně, aniž by měl možnost k jakékoli přípravě odpovědi.⁸⁷ Examen pořádný pak byl vyhotoven k získání více údajů a detailů před soudci na tomu určeném místě podle určitých pravidel, o nichž bude řeč níže.

4.2. Historie výslechů tajných nekatolíků neboli tzv. *pravitas haereticae* s ohledem na dochovanou *Liber actorum pravitatis haereticae* z Nové Cerekve

Z obavy, že se nekatolické myšlenky rozšíří po celé zemi, či z toho, že tajní vyznavači nekatolické víry zběhnou do zemí jako Sasko, Prusko či Uhry, kde je takové

⁸⁷ Karel MALÝ, *Tři studie o trestním právu v českých zemích 17. a v první polovině 18. století*, Praha 2016, s. 125.

vyznání povoleno, rozhodla se církev spolu se státem na své straně proti tomuto fenoménu zakročít. To, že byl někdo v českých zemích jiného vyznání než katolického, bylo považováno v první řadě za zločin proti státu, protože šlo o porušení platného ustanovení obsaženého v zemském zřízení. A právě zde začíná docházet k prvním nesrovnalostem mezi státem a církví při jednáních o soudní pravomoc nad těmito kacíři.

Na konci 17. století, přesněji roku 1689, byla přidělena císařem Leopoldem I. moc vyšetřovat a soudit kacíře pražskému apelačnímu soudu, a to z toho důvodu, že se jedná o *crimen contra statum*. Od začátku nového století však arcibiskupská konzistoř v Praze byla opačného názoru. Deklarovala, že tato pravomoc náleží výhradně a bezpodmínečně církevnímu soudu, a rozdmýchávala konflikt neustálým dokazováním svého nároku. Svá výsostná práva argumentovala nadto úryvky o procesu inkvizice z papežské buly Bonifáce VIII. Světskému soudu mělo tedy zůstat jen vykonání trestu, o kterém měla rovněž rozhodnout církev. Návrh v tomto znění si však sympatie ostatních o tom rozhodujících institucí nezískal a byl apelačním tribunálem odmítnut. V roce 1707 i císař Josef I. ve svém zákoníku potvrdil jurisdikci světských soudů nad osobami obviněnými z hereze a dalších prohřešků proti pravověří.

Celý konflikt se tedy nemohl odehrát bez povšimnutí nejvyšší světské autority, a tak se do sporu v závěrečné fázi vložil i tehdejší panovník, jímž byl římský císař a český král Karel VI. (1711–1740). Prostřednictvím patentu z roku 1721 církvi přisoudil pouze pravomoc určit zločin jako kacířství, čímž definitivně potvrdil světským soudům oprávnění k vyslýchání, zavírání do vězení a trestání osob podezřelých z nekatolictví.⁸⁸ Ačkoliv bylo tajné nekatolictví považováno za vážné provinění, bylo zpravidla trestáno nucenými pracemi, i když v *Josephině* se mluví i o jiném postupu, a to způsobem „hrdelním neb jinou tělesnou pokutou pokračováno býti má“.⁸⁹

Církev, i když do jisté míry omezena, však nemohla ve věci odpadlíků od pravé víry katolické zůstat stranou úplně. Jak již bylo výše uvedeno, v takových otázkách často musela být součinná se světskými institucemi, které se na ni často obracely v situacích, kde byl nutný jejich zásah. V případě farnosti Nová Cerekev, z níž pochází v této práci užívaná *Liber actorum pravitatis*, je do role obránce katolické víry a likvidátora hříšných nekatolíků ve svém okolí obsazen od roku 1779 do roku 1790 již zmíněný páter **Vincenc Josef Rubricius**. Ten si v době svého působení všiml jedinců, kteří neplnili svoje duchovní povinnosti, jako byla účast na mši svaté, pravidelná

⁸⁸ J. FRANCEK, *Velké dějiny*, s. 102.

⁸⁹ *Constitutio criminalis Josephina*, art. č. 19, § 2.

zповěď a přijímání svaté eucharistie. Do rukou se mu dostal ve farním archivu uchovávaný důležitý dokument, který mu záhadu pomohl objasnit. Kniha v neutěšeném fyzickém stavu označená štítkem na deskách jako *Liber actorum pravitatis haereticae* z novocerekevické farnosti, obsahující rozličné typy zápisů od protokolů a rozsudků po přehledy, korespondenci a soupisy, ho navedla na možnost opětovného výskytu tajných nekatolíků v jeho regionu, na což poukazyvaly i nálezy podezřelých spisů a knih či pochybná individua označovaná úřady jako tajní kazatelé. A tak začalo opatrné a skryté pátrání po tajných vyznavačích zapovězeného učení neboli, jak byli katolickým obyvatelstvem na Pelhřimovsku nazýváni, *beranech*.

Faráři Rubriciovi nezbylo nic jiného, než zavítat do rozličných částí svého působení a zjistit stav, ať už sakrálních staveb či duchovního života svých oveček, což v tajných nekatolících vyvolalo pocit ohrožení a neostýchali se na všímavého Rubricia dokonce cestou zpět na jeho faru zaútočit. Sice nedošlo k žádnému vyšetřování tohoto incidentu, které by věc osvětlilo a viníky potrestalo, nicméně po této zkušenosti se situace začala pomalu vyhrocovat a stala se problémem číslo jedna.

Jako pražskou arcibiskupskou konzistoří oficiálně jmenovaný inkvizitor kacířů ve východní části Táborského kraje měl pater Rubricius zejména v této oblasti za povinnost prozkoumání obyvatelstva z Červené Řečice a okolí, které se jevílo jako nejvíce podezřelé z bludařství. Zároveň pokračoval v tradici záznamů do *Liber actorum pravitatis*, kterou obnovil a jejíž podstatnou částí pak byly zejména výslechové protokoly osob podezřelých z nekatolictví, o které se začal zajímat. Do nové knihy přepsal zápisy ze starého poškozeného exempláře a nepřestal do ní zaznamenávat i další informace ani po zavedení tolerance.⁹⁰

4.3. Výslechové protokoly jako historický pramen; jejich vývoj a modifikace na základě zákoníků z tereziánsko-josefínských dob

Světlo světa spatřily výslechy v antickém Římě a v českých zemích se začínají užívat od dob středověku při přechodu od tzv. iracionálního důkazného prostředku, jako byly ordály a přísahy, k tzv. racionálním důkazním prostředkům, jako byly mimo jiné listiny či důkazy z výpovědí svědků.⁹¹

⁹⁰ L. MARTÍNKOVÁ, *Primi inter pares*, s. 183-186.

⁹¹ Josef FIALA, *Historický vývoj některých procesních principů, zásad a institutů civilního procesu*, Acta Universitatis Carolinae, Iuridica 20/Monographia XXI, 1974, s. 11, 19.

Výslechové protokoly, jinak ve sledované době 18. století označované jako exameny, jsou pozoruhodným historickým pramenem, na nějž lze pohlížet dvěma způsoby: buď jako na prameny povahou patřící mezi úřední materiál, anebo na prameny neúřední, přesněji tzv. ego-dokumenty. Poutavější pohled výslechové protokoly nabízejí v případě, bude-li se na ně nahlížet jako na osobní pramen. Pak se od něj očekává poskytnutí informací o osobě, která byla podrobena výslechu. Dozvídáme se nejen osobní údaje, jako je jméno, věk, stav či místo bydliště vyslýchaného, ale rovněž zde můžeme pozorovat také jeho názory, postoje, úhel pohledu na určitou situaci.

Na druhou stranu mohou být výslechy ne zcela spolehlivým materiálem. Nelze opomenout fakt, že většina výslechů probíhala pod tlakem, což se projevilo ve výpovědi vyslýchaného. Do jisté míry jistě záleželo i na jeho ochotě odpovídat na kladené otázky upřímně, a proto rozpoznat, zda dotyčná osoba mluví pravdu, či nikoliv, je mnohdy bez dalšího výzkumu a srovnání s jinými prameny velmi obtížné.

Kodifikace trestního práva v 18. století

V období 18. století sledovaném v této práci se obecně trestním právem, kam dozajista patří i vytváření protokolů a vedení výslechů, v českých zemích zabývají trestní řády *Constitutio criminalis Josephina* (Nové útrpné a hrdelní právo pro Království české, Markrabství moravské a Knížectví slezské), označována rovněž zkráceně jako ***Josefina***, z něhož vychází a navazuje na něj *Constitutio Criminalis Theresiana* (Hrdelní řád Marie Terezie), zkráceně ***Tereziana***.

Josefinu navazující na uzákonění trestního práva Karla V. z roku 1532 vyhlásil ve Vídni v půli července roku 1707 římský císař a český král Josef I. (1705–1711), přičemž na českou verzi se muselo rok počkat. Byl tak postupně naplňován záměr zhotovit právní systém, který by byl alespoň pro české země jednotný. Jeho devadesátistránkový text je popsán ve 23 artykulech rozdělených do 85 paragrafů. Součástí dokumentu je rovněž obsáhlý index veškerých artykulů.⁹² Obecně řeší oblasti procesního a hmotného trestního práva s důrazem na vývoj vyšetřování od podoby soudů, uvěznění zločince přes důkazní řízení až k exekuci.

Podoba výslechu určeného ke zjištění jednotlivých okolností vyšetřovaného přečinu je pak stanovena ve VI. artikulu označeném nadpisem „Jak pořádný examen

⁹² K. MALÝ, *Tři studie*, s. 114–115.

neb dotaz s jistěncem konati se má“. Vyslýcháný je zpočátku tázán na tzv. generálie, které danou osobu představí. Jedná se o základní osobní informace, tedy jméno, věk, stav, náboženství, povolání, manželství, děti, obydli apod. Až po těchto formalitách vstupuje do popředí otázka, zda si daná osoba uvědomuje, proč došlo k jejímu uvěznění; v pramenech se tak činí dotazem: „Proč jste v arrestu?“, a poté následuje dotazování, jak podle dotyčného byl proveden trestný čin a zda se jím cítí vinen. Cílem výslechu je získat subjektivní pohled na delikt a zároveň i prohlášení od samotného vyslýchaného. Právě z tohoto důvodu, aby přiznání neztratilo na platnosti, vyslychající neměl žádné právo donutit obžalovaného k přiznání pomocí slibu beztrestnosti či vyhrožování útrpným výslechem.⁹³ Výjimka mohla nastat pouze v případě, když obžalovaný i po výpovědi dvou svědků zapíral a jeho výslech nevedl k žádnému výsledku. Pouze tehdy mohl vyslychající pohrozit vyslychanému torturou, která byla ale použita pouze velice sporadicky.⁹⁴

Otázky k vyslychanému, týkající se samotného prohřešku, měly být během výslechu co možná nejobecnější. Konkrétnějšími se mohly stát až potom, co byl bez pochyb dokázán zločin a obžalovaný byl označen jako důvodně podezřelá osoba. Vyslychající si během dotazování museli počínat opatrně a prozíravě. Aby od vyslychaného získali dostatečné množství informací, jež by posunuly proces ke kýženému cíli, měli si počínat neústupně, avšak současně v jistých případech mohli ukázati svou vlídnější tvář. Dotazy vedly k rekonstrukci zločinu a jejich cílem bylo pouze dokázat, že obžalovaný zločin spáchal, a to prostřednictvím dobrovolného a nevynuceného přiznání. V centru zájmu pro dotazující jistě nestály motivy delikventa, jeho osoba ani okolní prostředí, ačkoliv se ve výslechových protokolech velmi často objevují.⁹⁵

Autor knihy *Divadlo hrůzy* Richard van Dülmen píše ve své práci o vlivu vrchnosti na důkazní řízení. Vyslychající měli nejen podle něj za povinnost zpravovat své pány o dění a o výpovědích obžalovaného, ale byly jim předávány soupisy otázek, kterých se při výsleších měli držet. „*Otázky měly dokumentovat objektivitu a nestrannost; o tom, jakým směrem se mají další otázky ubírat, nerozhodoval ten, kdo*

⁹³ K. MALÝ, *Tři studie*, s. 125.

⁹⁴ Richard van DÜLMEN, *Divadlo hrůzy*, Praha 2001, s. 24.

⁹⁵ TAMTÉŽ.

přicházel s pachatelem přímo do styku, ke slovu tu přicházela racionální „hra“ vynalezená právníky“.⁹⁶

Josefina se v uvedeném VI. artykulu zaobírá i technickými zásadami výslechu, ať už se jednalo o prostředí, přítomné osoby, či způsob zapisování otázek a odpovědí vyřčených během procesu. První, tedy sumární examen, byl vykonán za přítomnosti soudního přisedícího, eventuálně jiné pověřené osoby. Druhý výslech, tj. pořádný examen, se odehrával v kruhu soudce, dvou přisedících a s přísežným písařem, a byl vykonáván buď syndikem, nebo aktuárem, a to v budově radnice, konkrétně v soudní síni, anebo ve vězení v místnosti, která byla k těmto účelům určena. Nebylo možné, aby byl při výslechu přítomen právní zástupce obžalovaného. To vše mělo garantovat nestrannost soudu, nicméně mohlo na vyslýchaného působit i zastrašujícím dojmem.

Protokol, který z procesu dotazování vzešel jako jeho výsledek, musel rovněž dodržovat určitá pravidla, co se týče vzhledu a formálních náležitostí. Jak referuje šestý artykul *Hrdelního řádu Josefa I.*, záznam otázek a odpovědí pořízených během výslechu musel být ručně sepsán na list papíru, který byl v půli vertikálně přeložený. Na levou stranu papíru pak byly zaznamenány jednotlivé otázky vyslychajícího pokládané obžalovanému, jehož odpovědi se nacházejí na pravé straně listu naproti otázce.⁹⁷ V případě, že dotazovaný po své výpovědi chtěl k dané otázce něco dodat, zapsal písař doplňující poznámku tam, kde bylo místo, a to nejčastěji do levé části přeloženého papíru, poněvadž kladené otázky mnohokrát nebývaly příliš rozsáhlé. Zápis musel být učiněn tzv. *z úst k peru*, tedy v překladu do dnešního jazyka, se měly výpovědi psát v první osobě čísla jednotného, aby nedošlo k nedorozumění. Pamatuje se zde i na osoby němé, kterým, pokud uměly psát, byla předložena otázka, na kterou němá osoba musela písemně odpovědět. Stejným způsobem bylo pak nakládáno s hluchým člověkem. To, že se výpovědi zaznamenávaly písemně, mělo svoji výhodu. V případě, že by bylo třeba do protokolu znovu nahlédnout a informovat vyšší soudní instituce, bylo možné tak díky zápisu učinit.⁹⁸

Tímto způsobem fungoval trestní zákoník pozoruhodných 60 let, dokud ho roku 1768 nenahradila výše zmíněná **Tereziana**, která se jím z velké části nechala inspirovat a mnohé z něj převzala. Zahrnuje 104 články, které jsou rozděleny do dvou dílů. V prvním díle jsou široce popsány přečiny, tresty za ně a je zde pojednáno obecně

⁹⁶ R. van DÜLMEN, *Divadlo*, s. 28.

⁹⁷ K. MALÝ, *Tři studie*, s. 125.

⁹⁸ R. van DÜLMEN, *Divadlo*, s. 22.

o trestním právu vůbec. Mimo jiné lze v této části řádu najít i článek o vedení protokolu, konkrétně ve 20. článku: „[...] též jak s Wedením Protocollu, neboližto Záznamu pokračováno býti má?“, jenž se pak ještě dále dělí na dvacet tři paragrafy.⁹⁹ Druhý díl Tereziánského zákoníku pojednává o skutkové podstatě individuálních deliktů.

Paragraf č. 14 dvacátého článku letmo uvádí do problematiky provedení protokolu, který má být čistě a čitelně sepsán se všemi okolnostmi týkajícími se případu. Podle dalšího paragrafu, který se protokolem zabývá, a to pod č. 19, je patrné, že bylo nezbytné, aby v protokolu bylo uvedeno co nejvíce možných informací nejen o samotném činu, ale rovněž o výrazu a emocích vyslychané osoby. V odstavci je rovněž prezentována nutnost protokol opatřit přesným datem a hodinou, stejně jako jmény přítomných soudců. V následujícím paragrafu lze opět pozorovat strukturu protokolu, kdy na levé straně listu se píše otázky na vyslychaného a naproti nim na pravou stranu jeho odpovědi, a to v první osobě čísla jednotného, jak již popisovala ve své době *Josefina*. Otázky a odpovědi musely být chronologicky očíslované, přičemž pod stejným číslem má být jak otázka, tak odpověď na ni. Stejně jako v *Josefině* tak i *Tereziana* ukládá povinnost vedení protokolu písaři s tím, že má být kontrolován soudci, zda vše, co činí, činí správně.

Mnohem obšírněji o examenu neboli tzv. *řádém vejtahu* referuje 31. článek „O pořádném vejtahu a otázkách“ obsahující celkem na 36 paragrafů.¹⁰⁰ Co se otázek týče, postup je stejný jako u Josefínského řádu. Dotyčný je obecnými otázkami dotazován na své jméno, věk, místo bydliště, stav, náboženství atd., a proč byl podle svého mínění uvězněn. V případě, že vyslychaný nejeví známky odporu a je ochotný mluvit, má být vyslyšen a musí mu být vytvořen prostor, aniž by do jeho vypravování někdo zasahoval. Pakliže jedná opačně, dovoluje paragraf 10 použití konkrétnějších otázek, které by dotazovaného přiměly k „rozvázání jazyka“, zároveň však soudce při dotazování nesměl použít navádějící otázky. Otázky měly být pověřeným soudcem připraveny předem, a odklonit se od nich mohl v případě, že na světlo vyšly nové skutečnosti, které vyslychaný v předchozím sumárním examenu zatajil. Hrdelní řád Marie Terezie od svého předchůdce převzal i negativní postoj k vymáhání přiznání obžalovaného pomocí slibu milosti nebo hrozby mučením, ale i

⁹⁹ *Constitutio Criminalis Theresiana*, s. 42–43.

¹⁰⁰ TAMTÉŽ, s. 78–79.

rovněž k falešnému přiznání vůbec. Pohrozit torturou bylo opět možné jen v případě neochoty vyslýchaného jakkoli spolupracovat a odpovídat na otázky.

Po skončení výslechu, ještě předtím, než byl zcela uzavřen, měl být zápis examenu přečten celý nahlas pro případné opravy či doplňky. Pokud nebylo co více k tématu podotknout, výslech byl ukončen podepsáním protokolu všemi přisedícími právními osobami.¹⁰¹ Pak již záleželo pouze na soudcích, jaký další osud vyslýchanou osobu stihne.

Tereziana však nebyla poslední normou z 18. století, která by upravovala soudnictví a trestní proces. Její místo v roce 1787 nahradil moderněji zpracovaný trestní zákoník Josefa II. Tehdy byl už šest let v platnosti Toleranční patent (1781) dovolující nekatolíkům se přihlásit k povoleným náboženstvím, a tudíž pro dodržení tématu autorka nepovažuje za nutné tento problém dále řešit.

4.4. Diplomatická analýza záznamů ve výslechových protokolech

Následující podkapitoly se budou zabývat hodnocením konkrétních výslechových protokolů níže editovaných, a to z pohledu oboru diplomatiky. Jako historická disciplína se diplomatika zaměřuje na dokumenty vzešlé z úřední provenience, kam výslechové protokoly nepochybně svou podstatou a způsobem vzniku patří. Do předmětu zájmu řadí nejen vnější a vnitřní znaky samotného dokumentu, ale rovněž sem spadá i studium místa, ze kterého materiál vzešel, a dalších důležitých okolností, které mohly mít anebo přímo měly vliv na podobu, obsah, určení a další využití úředního dokumentu.

4.4.1. Vnější znaky

Při kritice vnějších znaků záleží na celé řadě vlastností, které jsou pro dokument charakteristické, od psací látky, jejího formátu a rozměrů, přes typ písma až po způsob korektury, kancelářské poznámky a další úřední přípisy, výzdobu a případně i ověřovací prostředky. Pro posouzení takových rysů dokumentu je nezbytné mít k dispozici originální dokument, někdy ale postačí i kvalitně zhotovený fotografický či digitální snímek nebo odborně provedený popis dokumentu.

¹⁰¹ *Constitutio Criminalis Theresiana*, s. 81.

Jedním ze základních vnějších znaků dokumentu je psací látka, pro upřesnění se jedná o podklad, na který dotyčná osoba píše. Není žádným překvapením, že editované výslechové protokoly zpracované v této práci byly původně sepsány na ručním papíru, který byl ve střední Evropě známý a používán již od 13. století. Pro tyto účely použitý papír nebyl tak bílý jako v současné době, neboť se nevyráběl z celulózy nýbrž z hadroviny, a jistě idíky „zubu času“ čili zejména způsobu uložení působí trochu zažloutlým dojmem, přestože se k jeho bělení užívalo křídování.

Pro autentické protokolární záznamy výsledků soudní úřady obvykle nepoužívaly papír vysoké kvality, který byl poměrně drahý. Čas se bezpochyby podepsal i na okrajích jednotlivých listů, na nichž může být patrné zvlnění nebo přeložení. Neobjevují se zde naopak známky odtržení, což může znamenat šetrnější anebo nepřiliš častou manipulaci s materiálem. Viditelné je na každém z protokolů jeho vertikální přehnutí, jež rozděluje každou stránku na dvě části. Tento jev byl již výše vysvětlen tak, že právě tímto způsobem byla oddělena část pro otázky, která se nacházela vždy vlevo, a část, kde se vždy vpravo nacházely odpovědi. Takto jednoduše přeložené stránky se nacházejí jak u samotných listů, tak i v knihách, do nichž byly protokoly zaznamenány anebo dodatečně všity, kde však vlivem zavřených desek a uložení knihy v polici mezi jinými svazky překlad někdy není tak výrazný. S přechodem z pergamenu na papír se rovněž přešlo z psaní na šířku na psaní na výšku, které pro účely výslechových protokolů a jiných ryze užitkových písemností bylo nepochybně mnohem výhodnější a přehlednější, než kdyby se písaři pokoušeli udržet zastaralou metodu. Znamky po linkování v těchto záznamech nejsou patrné, pravděpodobně dotyčný písař psal bezprostředně na papír, aniž by potřeboval podporu linek. Dokazuje to i fakt, že slova v jednotlivých větách v editovaných protokolech se jen málokdy od sebe lišila úrovní.

Dalším předmětem zkoumání je text, který je posuzován z hlediska typu a podoby písma, úprav, grafických značek či poznámek kancelářského původu.

V originálech výslechových protokolů je zřejmé, že v nich písař psal zcela běžně kurzivním novogotickým písmem, tzv. kurentem, využívaným v českých zemích k záznamům německého a českého jazyka již od 16. století. Na začátku 18. století, stejně jako je tomu v protokolech z knihy *Liber actorum pravitatis*,¹⁰² se užívalo české novogotické kurzivní písmo, které postupně začalo přejímat prvky z německého

¹⁰²MZA Brno – SOKA Pelhřimov, Farní úřad Nová Cerekev, inv. č. 38, kniha č. 2, kart. č. 2.

novogotického písma, až je po přijetí Všeobecného školského řádu roku 1774 čeština přijala za své úplně.¹⁰³ Tento typ písma dovoloval pověřené osobě psát jedním tahem poměrně rychle, což bylo vhodné a užitečné hlavně při psaní odpovědí vyslychané osoby, kde bylo třeba zcela přesně a co možná nejrychleji zachytit danou myšlenku. Problém může nastat v případě rozeznání některých písmen. Velice snadno lze zaměnit minuskulní písmena „c“, „e“, „n“, „u“, stejně jako písmeno „j“ se souhláskou „z“. Samohlásky „a“ a „o“ je možné si rovněž bez bedlivého zkoumání splést. Humanistické písmo u vybraných editovaných examenů nelze prakticky nalézt, neboť jejich pisatel je oproti uznávané dobové normě nepoužil ani v případech, kdy psal některé stručné vsuvky latinsky.

Co se týče korektur a úprav textu, písař patrně nemohl strávit příliš času nad pečlivým opravováním chyb, k nimž mohlo během autentického záznamu dojít. Nemluví se zde o gramatických chybách, neboť soudní zapisovatel musel mít patřičné odborné vzdělání. Jde spíše o chyby faktické, kdy dotazovaná osoba chtěla svoji výpověď obměnit, použít jiná slova či jen přehodit slovosled. V takových případech, a není jich málo, se zapisovatel textu musel spokojit pouze s proškrtnutím chybné části, a dál psát odpověď tak, jak měla vypadat. Za předpokladu, že bylo třeba něco dodat k výpovědi, která už byla kompletně zapsána, mohl písař udělat k záznamu, kde to bylo potřeba, křížek, který měl navést k dodatku zaznamenanému většinou na levé straně, kde se nacházel volný prostor. Tento způsob se používal hlavně pro doplnění více než jednoho slova. Pokud bylo zapotřebí přidat jen jedno kratší slovo, většinou zájmeno, stačilo ho jen nadepsat nad místo, kde by mělo správně stát.

Jelikož jsou výslechové protokoly materiálem převážně úřední povahy, hledat v nich stopy po jakési výzdobě, není zcela klíčové. V tomto případě se navíc jedná o typický příklad tzv. pragmatické písemnosti, jejíž vznik měl zcela přesně daný účel, a tomu odpovídala její ryze utilitární a jednoduchá formální úprava. Za zmínku nicméně určitě stojí rozdílné kategorie, jako jsou grafická zobrazení, číslování a zkratky.

Již výše byla zmíněna skutečnost, že otázka a na ni navazující výpověď musely být očíslovány stejným číslem, aby bylo vždy jasné, že patří k sobě. Nejen, že to byl přehledný a výborný způsob organizace textu, ale za určitých okolností mohl činnost písaře i značně urychlit a ulehčit. Jak je zřejmé u *Liber actorum pravitatis*, u prvního editovaného protokolu obžalovaného Václava Blažka z Božejova si lze snadno

¹⁰³ Ivan HLAVÁČEK, Rostislav NOVÝ, Jaroslav KAŠPAR, *Vademecum pomocných věd historických*, Praha 2002, s. 97.

všimnout, že otázky jsou součástí jeho výpovědi. Nicméně v téže knize ve výpovědi Víta Bíby z Pejškova jsou zde místo otázek pouze čísla. Není pochyb, že vyslýchající pokládal stejné otázky jako u předchozího výslechu, ale touto formou si písař jen ušetřil námahu i čas. Výjimkou je otázka č. 17, kdy bylo zapotřebí hlubší pochopení výpovědi.

V protokolech pelhřimovského hrdebního soudu¹⁰⁴ k takovému zjednodušení nedochází, neboť patrně bylo nutné použít otázky zaměřené více na konkrétní osobu. V tomto souboru, resp. v protokolu Josefa Brchana ml., došlo k chybě při číslování po 116. otázce, kdy písař snad nevědomky použil číslo 119. dotazu postupuje chronologicky dál a beze zmatků.

Zkratky, ačkoliv jich v 116 dvakrát po sobě a místo dotazu 117 označil otázku číslem 118. Od

textu nebylo příliš mnoho, dozajista taktéž práci písaře do jisté míry urychlovaly a dovolovaly mu věnovat pozornost důležitějším informacím. Jedná se především o zkrácení názvu pro měnu ve finančních údajích, konkrétněji v případech cen knih ve zlatých a krejcarech. U některých datací si lze rovněž povšimnout zkrácení celého názvu měsíce, např. do tvaru „9^{bris}“ na místo celého názvu „Novembris“, tedy měsíce listopadu. Obvyklým způsobem byly v protokolech kráceny rovněž latinské řadové číslovky jako 1mo, 2do, 3^{tio}, 4° atp.

V určitých částech protokolů si nelze nevšimnout faktu, že některé pasáže ve výpovědi jsou podtržené vodorovnou čarou. Pravděpodobně se jednalo o informaci, kterou písař nebo vyslýchající považoval za natolik důležitou, aby byla zvýrazněna podtržením. Muselo tomu tak být, poněvadž při psaní dlouhých pasáží, kdy nepochybně byla osoba u výslechu ať už vnější nebo vnitřní silou donucena vypovídat, podtržením písař zdůraznil jen to podstatné, a pakliže bylo třeba po určitém čase ověřit již řečenou skutečnost, byla tato metoda efektivnější, než kdyby musela vyslýchající úřední osoba číst celý text znovu. Otázkou však zůstává, zda toto zvýraznění pasáží v protokolech provedl sám jejich písař už v průběhu psaní, anebo zda tak učinila jiná osoba, například soudce, při jejich následné kontrole teprve dodatečně. Zdá se totiž, že se jedná vždy o pasáže, které obsahují informace o dalších podezřelých osobách, názvy dalších „zakázaných“ či jen podezřelých knih nebo aktivit. Úvahy vedoucí tímto směrem podporují místa v protokolech, na nichž jsou zaznamenány dodatečné výslechy navazující na nová zjištění, k nimž soudní orgán dospěl při vyslýchání dalších osob,

¹⁰⁴MZA Brno - SOKA Pelhřimov, AM Pelhřimov, registratura do r. 1788, ukládací č. 290/1.

případně pasáže obsahující konfrontace podezřelých osob při jejich společném výslechu.

4.4.2. Vnitřní znaky

K posuzování vnitřních znaků dokumentů není nutné mít k dispozici originál záznamu, jelikož se prakticky jedná o zkoumání a hodnocení náležitostí týkající se vlastního textu dokumentu. Za tímto účelem lze bez výčitek použít edici či faksimile, pokud samozřejmě existují. Do středu zájmu vstupuje především v textu použitý jazyk, listinný či úřední styl písaře a skladba daného dokumentu jako celku, včetně jeho formálních znaků (formulář), a v neposlední řadě i jeho věcný obsah či způsob ověření.

Pro níže editované výslechové protokoly byl použit předně český jazyk, ačkoliv lze občas nalézt i krátké poznámky soudních úředníků koncipované v latině. V tomto případě jde zejména o ustálené právní slovní obraty či citace ze zákoníku. Třebaže pro tuto dobu je v 18. století v úředním styku používána spíše němčina, je důležité pamatovat na skutečnost, že výslechy byly prováděny na obyčejných venkovských obyvatelích, kteří by sotva dokázali své činy obhájit nebo se přiznat v jiném než ve svém rodném jazyce. Navíc Pelhřimovsko si jako čistě česká oblast zachovávalo češtinu například pro vytváření úředních spisů na farách či pro osobní potřebu duchovních i během 19. století.¹⁰⁵

Rovněž exameny z *Liber actorum pravitatis* obsahují jen velmi málo částí s latinským textem. Latina se zde objevuje v nadpisech označujících protokol vyslychaného, u Václava Blažka i přesně vymezený prostor na dotazování, nadepsaný jako „interrogatines“ (otázky), a „responsiones“ (odpovědi).

Opakované latinské pasáže z výslechových protokolů pelhřimovského hrdelního soudu jako „Relatus et confirmatus, remissus ad custodiam“ (tj. vyslechnut a ověřen, poslán zpět do vazby/péče) s následujícím „Continuatio die ...“ (tj. pokračování dne ...) svým způsobem uváděly začátek další etapy výslechu. V případě Josefa Brchana ml. se objevil ještě jeden latinský přípisek, a to „Confrontatio“ (tj. konfrontace, střet tváří v tvář), což z hlediska trestního práva, tehdejšího i dnešního, označuje porovnávání výpovědí dvou osob vyslychaných ve stejné kauze, např. svědka a obžalovaného,

¹⁰⁵ L. MARTÍNKOVÁ, *Agenda*, s. 41.

k verifikaci jejich výpovědí.¹⁰⁶ Latina je použita i v případě řadových číslovek a zejména pak datace, hlavně při označování měsíců.

U výslechových protokolů, třebaže se jedná o dokumenty úřední a tedy diplomatické povahy, nelze zpozorovat skladbu formuláře charakteristickou pro listiny, což je dáno jejich „nelistinným“ charakterem. V případě trestní kauzy vlastně během celého procesu vznikl pouze jediný dokument listinné povahy, a tím byl až rozsudek vyneseny z úřední soudcovské moci. Přece však lze postřehnout určitou analogii a rovněž některé jejich vlastní specifické rysy jako u každého úředního dokumentu. Jednoduchou kompozici výslechových protokolů je možné určit díky časově náročnějším a větší počet otázek obsahujícím výslechům, které probíhaly během náročnějšího vyšetřování po vícero dní.

Budeme-li vycházet z protokolů pelhřimovského hrdelního soudu, stejně jako z protokolů zachycených v *Liber actorum pravitatis*, pak platí, že splňují úředně-protokolární styl typický pro většinu takových dokumentů¹⁰⁷ a že v obou těchto souborech se postupovalo při záznamech obdobně. Zcela na začátku stojí specifikace a pojmenování osoby, která je výslechu podrobena, ať už ve formě krátkého nebo delšího nadpisu. Rovněž se už zde může objevit i datace prvního dne výslechu. Na tuto „hlavičku“ navazuje vlastní soubor otázek, přičemž na množství nebyl brán nějak výrazný zřetel. Již výše byl vysvětlen systém sepisování otázek a odpovědí podle určitých pravidel, která bylo třeba dodržovat pro přehlednost textu.

Ukončení a dokonce ani uzavření a ověření výslechových protokolů není ve vybraných examenech žádným způsobem zvýrazněno či poznamenáno. Písař většinou pod zodpovězenými otázkami nechával volné místo, aniž by uvedl potřebná data k uzavření daného výslechového protokolu, která by mohla ujasnit, kdy došlo k odsouzení anebo naopak k propuštění dotyčného z výslechu a následně i z vazby. Teprve průzkum navazujících soudních spisů dochovaných ve fondu Archiv města Pelhřimova, by mohl ukázat, jaký byl další osud vyslýchaných, jejichž výpovědi zkoumané a editované protokoly obsahují.

¹⁰⁶ *Trestní zákon* č. 141/1961 Sb., §104a.

¹⁰⁷ L. MARTÍNKOVÁ, *Agenda* s. 41.

5. Závěr

Tajné nekatolictví dozajista lze považovat za jeden z neopomenutelných problémů své doby, který byl v různé míře přítomen ve všech částech rakouské monarchie od konce třicetileté války až do vyhlášení náboženské tolerance. Je patrné, že otrásalo generacemi napříč společnostmi, která se z důvodů lišících se názorů a myšlení rozdělila na dva odlišné tábory. V rámci oblasti Pelhřimovska bylo možné pozorovat nejen reflexe příslušníků měšťanské vrstvy, kněze Vojtěcha Holého a hlásného Filipa Ignáce Dremsey, ale navíc také evangelického pastora Jana Szalatnaye st., kteří ve svých ego-dokumentech popsali ze svého pohledu zkoumaný fenomén, ať už byli proti němu, nebo se s ním ztotožňovali. Ačkoliv bylo cílem některých osob „bludařské řádění“ odstranit různorodými způsoby a prostředky, díky vytrvalosti evangelíků a naději v lepší budoucnost jejich víry zůstala tradice zachována. Po více než sto letech pronásledování, zatýkání a vyslýchání nakonec evropským osvícenstvím ovlivněné josefínské reformy, zejména pak Toleranční patent, přinesly uvolnění poměrů: přestalo skrývání nekatolíků a došlo k povolení třech dosud zakázaných vyznání. Byl to jistě významný krok, ale k dosažení ideálního stavu byla ještě dlouhá cesta. Po vydání patentu bylo ještě třeba uvědomit veřejnost a úřady. S tím souvisí i skutečnost, že mnohdy se obyvatelstvo, zpravidla na odlehlejších místech, dozvědělo o nařízení o něco později. Nebylo však možné takovou záležitost dlouho zatajovat a zprávy o toleranci se velice rychle začaly šířit. Zařazení se k povoleným konfesím probíhalo prostřednictvím přihlášek, kterých bylo v Čechách a na Moravě po roce uvedení patentu v platnost asi 70 000, a do devadesátých let narostly o necelou sedminu.¹⁰⁸

Předmětem zkoumání této práce se staly kromě tajných nekatolíků zejména výslechové protokoly, které byly shromážděny v úřední knize *Liber actorum pravitatis haereticae* z novocerekvické farnosti, odkud byli vybráni z řad podezřelých Václav Blažek a Vít Bíba, a ze spisů pelhřimovského hrdelního soudu z fondu Archiv města Pelhřimov, kde se nacházejí záznamy o výslechu mimo jiných i Antonína Lhotského a Josefa Brchana ml. Přestože se jedná o stejné typy dokumentů, paleografickým rozborem byla zjištěna odlišnost v čitelnosti písma a diplomatickým rozborem i změny jejich skladby, které vzešly z nově vydávaných státních předpisů pro trestní a také pro procesní právo. Pravděpodobně je tomu tak i z toho důvodu, že dochovaná kniha z Nové Cerekve je z velké části opisem starší dnes nedochované knihy, zatímco

¹⁰⁸ E. MELMUKOVÁ – ŠÁŠECÍ, *Patent*, s. 225.

dokumenty pelhřimovského hrdelního soudu jsou autentické dokumenty a byly psány bezprostředně při výslechu podezřelých.

Náležitosti výslechových protokolů a jejich vzhled byly objasněny podle dobových pramenů trestního práva, čili podle tzv. *Josefíny* a *Tereziány*, které rovněž zpracovávají otázku kacířů, jak v nich byli tajní nekatolíci zpravidla označováni. Charakteristické pro tento typ dokumentu je rozdělení spisu na dvě části, kdy levá polovina byla určena na otázky pokládané vyšetřovanému a pravá část sloužila pro jeho odpovědi. Otázky a odpovědi bývají zpravidla opatřeny číslicemi, které jdou v řadě chronologicky za sebou a umožňují lepší orientaci v textu.

Jedná se v každém případě o pozoruhodné téma, v němž by bylo přínosné pokračovat a přičinit se o nové poznatky z dané problematiky. Jelikož je toto první pokus autorky o edici, kdy došlo k výběru jen několika specifických jedinců a jejich výslechových protokolů, bylo by možné a žádoucí zaměřit se případně v diplomové práci i na ostatní dochované protokoly pořízené z výslechů dalších podezřelých osob, které v předložené práci prozatím využity ani zmíněny nebyly. Tím by se mohl celý obraz o situaci a počtech tajných nekatolíků na Pelhřimovsku a v jeho okolí nejen zkompletovat, ale snad i přijít na nové dosud neznámé skutečnosti, což by vzhledem k většímu množství dochovaných pramenů jistě rozmnožilo a zpřesnilo současné poznatky o daném tématu.

6. Seznam v textu použitých zkratk

AM Pelhřimov	Archiv města Pelhřimov
atd.	a tak dále
art.	artykul (článek)
ČR	Česká republika
FÚ	Farní úřad
inv. č.	inventární číslo
kart.	karton
kr	krejcary
Liber actorum pravitatis	Liber actorum pravitatis hareticae parochiae Neo Czereqvuiensis
ml.	mladší
MZA Brno	Moravský zemský archiv Brno
např.	například
r.	rok
Sb.	Sbírka zákonů
SOA Třeboň	Státní oblastní archiv Třeboň
SOkA Pelhřimov	Státní okresní archiv Pelhřimov
s.	strana
st.	starší
tj.	to jest
tzv.	takzvaný
zl	zlaté

7. Použité prameny a literatura

7.1. Prameny nevydané

MZA Brno - SOkA Pelhřimov, AM Pelhřimov, registratura do r. 1788, ukládací č. 290/1.

Tamtéž, listina č. 17.

MZA Brno – SOkA Pelhřimov, FÚ Nová Cerekev, inv. č. 2, kniha č. 2; inv. č. 38, kart. č. 2.

SOA Třeboň, Sbíрка matrik Jihočeského kraje, FÚ Božejov, matrika narozených, oddaných a zemřelých (1700 – 1765), kniha č. 2, inv. č. 424.

SOA Třeboň, Sbíрка matrik Jihočeského kraje 1587–1949 (1952), FÚ Nová Cerekev, matrika narozených, oddaných a zemřelých (1672 – 1729), kniha č. 1, inv. č. 3745.

7.2. Prameny vydané

Ferdinand HREJSA (ed.), *Jan Szalatnay a jeho paměti z dobytoleranční*, Praha 1931.

Lenka MARTÍNKOVÁ (ed.), *Paměti pelhřimovských měšťanů z přelomu 18. a 19. století*, Pelhřimov 2005.

Lenka MARTÍNKOVÁ (ed.), *Rozličná podání a události z dob minulých i přítomných. Zaznamenal P. Vojtěch Holý, děkan. L. P. 1883*, Pelhřimov 2009.

Josef Vítězslav ŠIMÁK (ed.), *Zpovědní seznamy arcidiecése pražské z r. 1671–1752*. Díl II., sv. 1, Bechyňsko. Praha 1928.

7.3. Výběr sekundární literatury k tématu

Josef DOBIÁŠ, *Dějiny královského města Pelhřimova a jeho okolí*. Díl V. „Doba pobělohorská“, sv. 1. Třicetiletá válka. Praha 1979.

Marie-Elizabeth DUCREUX, *Čtení a vztah ke knihám u podezřelých z kacířství v Čechách 18. století*, Acta Universitatis Carolinae. Historia Universitatis Carolinae Pragensis. Příspěvky k dějinám Univerzity Karlovy 32, 1992, s. 51 – 77.

Marie-Elizabeth DUCREUX, *Knihy a kacířství, způsob četby a knižní politika v Čechách 18. století*, in: Česká literatura doby baroka. Sborník k české literatuře 17. a 18. století, Praha 1994, s. 61 – 87.

Richard von DÜLMEN, *Divadlo hrůzy*, Praha 2001.

Josef FIALA, *Historický vývoj některých procesních principů, zásad a institutů civilního procesu*, Acta Universitatis Carolinae, Iuridica 20/Monographia XXI, 1974.

Jindřich FRANCEK (ed.), *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada Zločinnost a bezpráví*, Praha – Litomyšl 2011.

Ivan HLAVÁČEK, Rostislav NOVÝ, Jaroslav KAŠPAR, *Vademecum pomocných věd historických*, Praha 2002.

Pavel HOLUB, *Liber pravitatis haereticorum z humpolecké farnosti z 50. až 80. let 18. století*. České Budějovice 2008. Bakalářská práce Ústavu archivnictví a pomocných věd historických, Filozofická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.

Jiří KLABOUCH, *Staré české soudnictví (jak se dříve soudovalo)*, Praha 1967.

František KUTNAR, *Sociálně myšlenková tvářnost obrozenského lidu. Trojí pohled na český obrozenský lid jako příspěvek k jeho duchovním dějinám*. Praha 1948.

Ondřej MACEK a kol., *Po vzoru Berojských. Život a víra českých a moravských evangeliků v předtoleranční a toleranční době*, Praha 2008.

Karel MALÝ, *Tři studie o trestním právu v českých zemích 17. a v první polovině 18. století*, Praha 2016.

Zdeněk MARTÍNEK, *Liber memorabilium města Pelhřimova z let 1643–1761 – několik poznámek k edičnímu zpracování*. Ústecký sborník historický. Supplementum 1, Stav a perspektivy zpřístupňování středověkých a raně novověkých městských knih. Ústí nad Labem 2010.

Zdeněk MARTÍNEK a kol., *Pelhřimov*, Praha 2014.

Lenka MARTÍNKOVÁ, *Agenda pravitatis haereticorum z jihovýchodních Čech jako pramen pro studium tajného nekatolictví v 18. století*, in: Zdeněk R. Nešpor, *Čeští nekatolíci v 18. století. Mezi pronásledováním a náboženskou tolerancí*, Ústí nad Labem 2007, s. 32 – 49.

Lenka MARTÍNKOVÁ, *Primi inter pares. Biskupští okrskoví vikáři a jejich úřady na jihu Čech v letech reforem a revolucí (1785 – 1850)*, Pelhřimov 2018.

Jiří MATĚJČEK, *Analýza kronik a „staré“ střední vrstvy v českých zemích. (1750–1850)*. In: Jana Čechurová a Jiří Štaif (eds.), *K novověkým sociálním dějinám českých zemí VI. Sociální dějiny dnes*. Praha 2004, s. 119–125.

Květa MEJDŘICKÁ, *Listy ze stromu svobody*, Praha 1989.

Eva MELMUKOVÁ-ŠÁŠECÍ (ed.), *Evangelíci v rané toleranční době v Čechách a na Moravě*, Neratovice 2017.

Eva MELMUKOVÁ-ŠÁŠECÍ, *Patent zvaný toleranční*, Neratovice 2013².

Zdeněk P. NEŠPOR (ed.), *Čeští nekatolíci v 18. století. Mezi pronásledováním a náboženskou tolerancí*, Ústí nad Labem 2007.

Martina VÍTKOVÁ, *Od ilegality k toleranci. Tajní nekatolíci v okolí Horních Dubenek v 18. století*, Horní Dubenky 2006, Bakalářská práce Historického ústavu, Filozofická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.

7.4. Internetové zdroje

Trestní zákon č. 141/1961 Sb., §104a.

<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1961-141#cast1>

Constitutio criminalis Josephina

<http://eod.vkol.cz/ii630310/ii630310.pdf>

Constitutio Criminalis Theresiana

<http://eod.vkol.cz/iii32047/iii32047.pdf>

Databáze Národní knihovny ČR KPS – Databáze Knihopis

https://aleph.nkp.cz/F/?func=file&file_name=find-b&local_base=KPS

7.5 Abecední seznam literatury zmíněné ve výsledech protokolech

Zde je uveden soupis knih, které byly poznamenány v editovaných výsledech protokolech. Stručný popis přidáný k jednotlivým spisům je zde uveden zejména na základě vyhledávání v KPS – Databáze „Knihopis“ zřízena Národní knihovnou ČR, jež v online verzi spravuje česky i slovensky psané tisky do roku 1800.

Název knihy podle pramene	Upřesnění názvu, je-li známo	Poznámka
<i>Cithera</i>	Cithara sanctorum	kniha duchovních písní vydávaná v l. 1741–1800, autor Jiří Třanovský
<i>Hojka</i>		Evangelická ruční knížka vydávaná v l. 1627–1730, autor Matyáš Høe
<i>Kancionál český</i>		kniha duchovních evangelických písní z roku 1576, autor Jakub Kunvaldský
<i>Kancionálek</i>		součástí píseň <i>Ouzkosti na srdce mé valí se ze všech stran</i> ; vydávaný v l. 1710–1727; autor Karel František Rosenmüller st.
<i>Kancionálek ku jménu Ježíše Krista</i>		informace nebylo možné dohledat
<i>Kancionálek Václava Augustů</i>		informace nebylo možné dohledat
<i>Liber annotandi</i>		informace nebylo možné dohledat
<i>Mamúalek Jana Comeniusa</i>		informace nebylo možné dohledat (mohlo by se jednat o knihu Každodenní modlitby křesťanské)
<i>Modlitby Daniela Strmčckýho</i>		informace nebylo možné dohledat (patrně by se mohlo jednat o modlitby zapsané Danielem Strmčckým, tj. pocházejícího ze vsi Strmčchy

		u Pelhřimova, v které na poč. 19. století vznikla helvétská náboženská obec, dceřinná k Moravči)
<i>Modlitba starejch lidí koruna</i>		Starých lidí koruna pobožnosti, to jest modlitby modlitební kniha a duchovní písně z r. 1724, autor Václav Kleycha
<i>Modlitební poklad</i>		Ve jméno trojice svatě duchovních modliteb poklad z r. 1732, autor Pavel Jakobei
<i>Perlička</i>		Perlička dítek Božích, články křesťanské víry z r. 1693, autor Palm Sixt Modličanský
<i>Pokladnička</i>		Zlatá pokladnička dítek Božích z r. 1749, výpovědi Písma svatého s vysvětlením, autor Carl Heinrich von Bogatzky
<i>Postila</i>		Postila neb kázání summovní a krátké na Epištoly ke dnům Páně z r. 1613, autor Jakub Petrozelinus
<i>Postila česká</i> či také <i>Postila norimberská</i>	Výklad na epištoly a evangelia	Postila česká anebo Vejkladové na Epištoly a Evangelia, vydaná v Norimberku l. 1546–1566, autor Johann Spangenberg
<i>Postila Jana Husy</i>		Postila svatě paměti M. Jana Husy vytištěna r. 1563, život a učení Mistra Jana Husa
<i>Postila wintenberská</i>	Postila wittenberská (?)	informace nebylo možné dohledat
<i>Půlkancionálek</i> či <i>Polokancionál</i>		informace nebylo možné dohledat
<i>Rozmlouvání evangelika s luteránem</i>		chybné označení pro <i>Rozmlouvání evangelika s katolíkem</i>
<i>Rozmlouvání evangelika s katolíkem</i>	Instructio acatholici, to jest vynaučení nekatolika aneb přátelské rozmlouvání mezi katolíkem a nekatolíkem	vydávánov l. 1688–1727, autor Václav Matěj Štajer
<i>Rozprava k smrti</i>		informace nebylo možné dohledat
<i>Sencibiál</i>		informace nebylo možné dohledat
<i>Simeon</i>	Nový starý Simeon [...]	pojednání o životě proroka Simeona z r. 1715, autor Kajetán Burger
<i>Studnice</i>	Duchovní života studnice	modlitby a písně pro augsburské vyznání asi z r. 1767, autor Eliáš Mlynář
	Studnice života	knihy úvah a rozjímání, autor Jan Stráněnský
<i>Svatovojtěšský kancionál</i>	Kancionál český	vydáváný mezi léty 1683–1727, autor Václav Matěj Štajer
<i>Špalíček</i>		mj. nekatolické malé tisky šířené po českých zemích v době protireformace v tmavě hnědé vazbě k efektivnímu ukrytí
<i>Wendelbuch</i>		informace nebylo možné dohledat
<i>Zahrádka</i>	Zahrádka rajská	náboženské modlitby vydávané mezi l. 1698–1750, autor Johann Arndt
<i>Zrcadlo širokýho paláce světa</i>	Theatrum mundi minoris	Široký plac neb Zrcadlo světa z r. 1605, autor Pierre Boaistuau, do češtiny přeložil Nathaniel Vodňanský z Uračova
<i>Zrcadlo velkýho světa</i>		
<i>Žaltář Davida</i>	Celý žaltář proroka a krále Davida	vydáváno mezi l. 1701–1783, autor neznámý

8. Přílohy

8.1. Edice výslechových protokolů

8.1.1. Ediční poznámka

Během prvotní etapy práce s textem výslechových protokolů byla použita transliterace dokumentů vytvořená podle digitálních fotografií zachycujících originály klíčových pramenů. Z důvodu špatné čitelnosti zaznamenaných výslechů z pelhřimovského hrdelního soudu bylo nutné přistupovat k tomuto prameni s větší opatrností, co se správného čtení týče. Tím se tento pramen výrazně liší od knihy *Liber actorum pravitatis*, jež byla naopak napsána úhledným a čitelným písmem, a čtení textu nebylo ničím problematické.

V další fázi byla provedena transkripce česky psaných textů, při které došlo k jejich přepsání do dnešní pravopisné formy, a to na základě pravidel uvedených v díle Ivana Šťovíčka a kol. *Zásady vydávání novověkých historických pramenů od počátku 16. století do současnosti. Příprava vědeckých edic dokumentů ze 16. – 20. století pro potřeby historiografa*, Archivní správa Ministerstva vnitra ČR, Praha 2002.

Zásah nebyl proveden ve stavbě vět či ve slovní zásobě, stejně tak v struktuře textu, kde byl kladen důraz na dodržení formy a vzhledu originální předlohy, aby bylo možné snadněji pochopit strukturu a charakter výslechových protokolů. Obdobně nedochází ani k opravě číslování (viz 116. otázka Josef Brchan ml.) kvůli uchování autenticity, na tuto skutečnost je pouze upozorněno v poznámkovém aparátu edice. Ojedinele se v textu vyskytující římské číslice byly rovněž ponechány ve svém původním tvaru. Číslovky znázorněné arabskými číslicemi dostaly moderní tvar a slovně přepsané číslovky byly rovněž ponechány ve formě originálního zápisu. U některých vybraných latinsky psaných pasáží byl pro lepší pochopení textu do poznámky uveden český překlad.

Změnami prošla zejména gramatická stránka textu, kdy byl pro pohodlnější čtení text transkribován do dnešního úzu. Vlivem transkripce tak došlo ke změnám hlásek: při výskytu spřežky „rz“ došlo k jejímu převedení na hlásku „ř“, v případě „cz“ podle kontextu a zbytku slova bylo nahrazeno buď hláskou „č“ nebo „c“. Co se týče „i/y“, bylo zapotřebí upravit jejich užití pro dodržení současných pravidel pravopisu českého jazyka. Obdobně se přistupovalo k psaní „s“ a „z“ nebo v případech „w“ a „v“.

Z důvodu nepříliš úhledného písma a tedy i obtížné čitelnosti některých pasáží bylo nezbytné do textu zasáhnout grafickými symboly, a to závorkami. V hranatých závorkách „[]“ je uvedeno doplněné písmeno, či slovo, které je v textu vypuštěno, a pro lepší pochopení je v edici doplněno. Pokud se nacházejí v hranatých závorkách tři tečky „[...]“, jde o označení pro text, jenž byl vypuštěn pro svoji nečitelnost. U některých jmen osob nebo pomístních názvů obcí a jejich částí bylo použito hranaté závorky s otazníkem „[?]“, která upozorňuje na problematické místo, které by mohlo znamenat i něco jiného, než je v edici uvedeno, protože kvůli ztížené čitelnosti význam není úplně jednoznačný. Přeskrtnuté věty, které zůstaly čitelné, jsou v edici rovněž přeskrtnuty. Pokud se škrtnutý text přečíst nepovedlo, je toto místo v edici označeno slovy „škrtnutý text“ v hranatých závorkách. Stejně jako v originále věty zvýrazněné podtržením byly v edici taktéž podtrženy. Jestliže byla část zápisu do souvislého textu vložena, byl vložený záznam na začátku označen hvězdičkou „*“.

8.1.2. Charakteristika osob vystupujících v editovaných protokolech

První editovaný výslechový protokol pocházející z novocerekevické *Liber actorum pravitatis haereticae* představuje sedláka **Václava Blažka** vyšetřovaného již v roce 1739, který uvádí jako své místo narození Božejov. Sděluje zde taktéž svůj věk, kdy tvrdí, že mu bylo v témže roce 31 let, ale jelikož se nepovedlo získat matriční záznam o jeho křtu, nelze toto tvrzení považovat za ověřené. Dále pak konstatuje svůj rodinný stav s prohlášením, že je ženatý a jeho děti jsou vychovávány v katolické víře.

V té době byla naživu pouze jeho matka Marie (oslovuje ji Mařena), jež pobývala v Božejově. Poprvé byl zatčen farářem za držení zakázaných knih, které jsou v protokolu vyjmenovány, s tím, že patrně nevěděl, že jsou zakázané, a uvádí, že jim ani nerozuměl. Na otázky, zda přijímal pod obojí či se účastnil kacířské zpovědi, odpověděl záporně. Stejně reagoval, když byl dotázán na účast v shromáždění tajných nekatolíků. Na konci výslechu podle svých vlastních slov lituje svých chyb a žádá o milost.

Následující protokol pocházející ze stejného zdroje pojednává o výslechu sedláka **Víta Bíby** ze vsi Pejškova. Podle matričního záznamu z matriky křtěných pro farnost Nová Cerekev byl Vít Bíba pokřtěn 4. června 1682.¹⁰⁹ Lze tedy předpokládat, že se v témže roce i narodil, a v době výslechu mu tedy bylo již 57 let, a

¹⁰⁹SOA Třeboň, Sbírká matrik Jihočeského kraje 1587–1949 (1952), FÚ Nová Cerekev, matrika narozených, oddaných a zemřelých (1672–1729), kniha č. 1, inv. č. 3745.

nikoliv 50 let, jak sám tvrdí. V domě s ním bydlí jeho manželka a děti, všichni katolické víry.

Tehdy už jeho rodiče nežili, ale on sám uvádí jejich jména, která se s matričním záznamem shodují. Otec se jmenoval Kryštof Bíba a matka Alžběta. Je tu jistá šance, že jeho otcem byl Kryštof Bíba, který roku 1734 patřil k prvním vyslychaným přechovávatelům zakázané literatury na Pelhřimovsku. Problém je pouze s místním původem, neboť podezřelý Kryštofa Bíba by měl podle protokolu v *Liber actorum pravitatis* pocházet ze vsi Ondřejova.¹¹⁰ Zatímco Pejškov ležel na panství Červená Řečice, jehož majitelem bylo pražské arcibiskupství, Ondřejov náležel k panství Božejov, jehož vrchností byli Voračičtí z Paběnic. Pro definitivní spojení obou mužů by tedy byl zapotřebí další průzkum nejen matrik, ale také gruntovních knih nebo katastrů a dalších pramenů, jsou-li dochovány.

Nicméně, Vít Bíba byl jako většina podezřelých dopaden kvůli nálezu nekatolických knih nalezených u něj doma, kde byly uschovány „v almaře v sednici“. Taktéž „netušil“, že takové knihy nejsou povolené, a měl je za dobré. Během výslechu přiznává, od koho knihy dostal, a že jednu z nich zdědil po svém otci. Vesměs vystupuje ve svých odpovědích jako poctivý katolický křesťan.

Z provenience pelhřimovského hrdelního soudu pochází výslechový protokol **Antonína Lhotského**. Tento zedník z Božejova se pravděpodobně narodil na konci roku 1733 nebo na začátku roku 1734, jelikož záznam o jeho křtu je z 3. ledna 1734.¹¹¹ Patrně se v jeho domě prováděl obchod se zakázanými knihami, o kterých Lhotský nevěděl, že jsou kacířské. Knihy mu dodával jakýsi myslivec Jan Wendl, který udržoval kontakty například s Bíbou a také s Brchanem (či Prchanem). Jeho výslech trval skutečně dlouho, neboť první záznam je z 25. září 1779 a poslední zápis je z června 1780. Zmiňoval se o tom již páter Holý ve svých pamětech. Že byl výslech skutečně poněkud zdlouhavý, lze vyčíst mezi řádky z výpovědi Antonína Lhotského, který se pravděpodobně snaží vykrucovat a zapírat pravdu.

Posledním vyšetřovaným z vybraných protokolů ze stejného zdroje je podezřelý **Josef Brchan ml.** pocházející ze vsi Zahrádky nedaleko Počátek jižně od Pelhřimova. Stejně jako Antonín Lhotský byl vyslychán roku 1779. Pokud by se dalo věřit jeho výpovědi o jím uvedeném věku, mohl by se narodit někdy během roku 1745, spíše

¹¹⁰ L. MARTÍNKOVÁ, *Agenda*, s. 37.

¹¹¹ SOA Třeboň, Sběrka matrik Jihočeského kraje, FÚ Božejov, matrika narozených, oddaných a zemřelých (1700 – 1765), kniha č. 2, inv. č. 424.

v jeho první polovině. Povoláním byl tesař, rovněž však uvádí, že pracoval jako uhlíř. Co ale mohlo mimo „rodinou nekatolickou tradici“, kterou hned na začátku popírá, vzbudit podezření u vyšetřovatelů, byla jeho aktivita při vázání knih, ke které se i sám přiznal hned v úvodu protokolu. Dále pak tvrdí, že ji vykonával jen ojedinele.

Jeho výslechový protokol je na rozdíl od ostatních exemplářů mnohem obsáhlejší, delší a důkladnější. Je to možná i z toho důvodu, že jako jeden z „problematické“ rodiny věrných evangelíků byl považován za osobu, která bude mít více kontaktů, ať v rodině nebo mimo ni. Tudíž by s jeho přiznáním a uvedením co největšího počtu jmen bylo možné lépe trasovat utajenou síť nekatolíků.

Pokud by se nejednalo o jeho otce, který byl mlynář a shodou okolností se rovněž jmenoval Josef Brchan, mohlo by se jednat o zajímavou postavu v době, kdy se povědomí o vydaném Tolerančním patentu nedařilo zcela rozšířit do všech koutů země. Právě on se zasloužil o rozhlášení noviny ohledně nové tolerance do míst na Pelhřimovsku, odkud byla tato novina roznesena dál. Se svým bratrem Pavlem Brchanem se měl údajně vydat až do Horních Uher do Recy za Bratislavou, odkud si donesli panovníkovo nařízení vytištěné v českém jazyce.¹¹²

¹¹² Ondřej MACEK a kol., *Po vzoru Berojských. Život a víra českých a moravských evangelíků v předtoleranční a toleranční době*, Praha 2008, s. 26–28.

8.1.4. Edice (přepisy výslechových protokolů)

Examen¹¹³ Wenceslai Blažek

*Interrogationes*¹¹⁴

1^oJak vám říkají jménem, jak
příjmením vašim? Kde jste
narozený a kolik let máte?
Jakého jste obchodu neb řemesla?

2^{do}Jste-li svobodný neb ženatý? Pokud
ženu máte, kolik máte dětí?
Kde jsou, jaké víry jsou a
jak zvedený?

3^{tio}Jsou-li také vaši rodičové
živí; kde zůstávají, jakého
jsou obchodu, a jaké víry a
v jaké víře vy jste vychován?

4^{to}Taky-li jste již kdy byl v
kacířstvu podezřelý, dopadnutý, a z toho ohledu
jste obtížený s arremstem?

*Responsiones*¹¹⁵

1° Václav Blažek, rozený
v Božejově,¹¹⁶ mám let 31,
jsem obchodu sedlského.

2do děti jsou doma, víry
pravý katolický.

3^{tio} Otec umřel v Božejově za-
-opatřen svátostmi, jmenoval se
Blažek; matka Mařena zůstává
v Božejově, víry katolický.

4to Nebyl jsem dopadnutý, kromě
co od svého p[ana] faráře.¹¹⁷

¹¹³ Zkouška, výslech.

¹¹⁴ Dotazy.

¹¹⁵ Odpovědi.

¹¹⁶ Božejov, okres Pelhřimov.

¹¹⁷ P. František Xaver Cerer, farář v Božejově (cca 1760–1790).

5to Taky-li jste kdy knihy kacířské
a podezřelé přechovával?
Sám četl neb čísti slyšel?

5to Přechovával a četl jsem,
od jiného čísti jsem neslyšel.
Zejména ty, který mně byly
vzaty od mého p[an]a faráře, totiž
1. *Postilu nor[im]berckou* 2. *Danyhele*
Strměckýho modlitby.

6to Taky-li jste věděl, že jsou to
knihy kacířské a pod klatbou?
Církví zapovězené?

6to Nevěděl jsem, věru.

7mo O čem obzvláště ty knihy
jednaly? Obzvláště zda-li
o přijímání pod obojím způsobem?
Neb proti cti a vzývání svatých?
Neb proti očištění? Neb proti
římskému papeži?

7mo Můž bejt, že jednaly, já ale
nato nepřišel, nebo jsem jen
v nich čítal na Boží narození¹¹⁸
a vzkříšení.¹¹⁹

8° Od koho a na jakej způsob ty
knihy jste dostal a jak jste jich
užíval?

8° Knihu *Postilu* jsem dostal
z Vratišova, od + Jakuba Pejcalovýho
poddanýho k Leskovcovej
Cerekvi[ci];¹²⁰ měl jsem ji dvě léta.
Druhá pochází od bejvalýho pastýře
v Kladrubech Ondřeje Levy, tu jsem
měl pět let.

9° Byl[-l]i jste kdy při kacířském
přijímáním pod obojím přítomen a
pak-li jste taky přijímal?

9° Nebyl, nepřijímal.

¹¹⁸ Boží narození, tj. 25. prosince.

¹¹⁹ Vzkříšení, tj. neděle velikonoční.

¹²⁰ Leskovcova Cerekev, dnes Horní Cerekev, okres Pelhřimov.

10° Věřil[-l]i jste aneb posavad věříte,
že v takovém kac[ířském] přijímání
pod obojím je pravé tělo a krev
Páně, a že takové přijímání jest
k spasení potřebné?

11mo Co jste posaváde myslil aneb
myslíte o zpovědi obecné
kacířské? Taky-li jste kdy
takovou konal?

12do Taky-li jste se z toho zpovídal, že
jste takové kacířské knihy pře-
-chovával?

13^{ti} Co smejšlíte o ostatcích svatých?
O svatých vzývání, o jejich obrazech,
o svatosti a čistotě Bohorodičky Boží?

10° O kacíř[ském] přijímání nic nevím,
ale o našem katolickém, že pod
každou způsobou jest pravé tělo a
krev Krista Pána, a jako pod obojím
není potřebné.

11mo O tej nic, ale o katolickej, že
jest pravá zpověď, a že se skrze ni
hříchové odpouštějí. Tu jejich jsem
nikdy nekonal; a u naší zpovědi
bejvám třikrát do roka v
Oustrašíně,¹²¹ a Velikonoční
zpověď¹²² jsem konal v Pelhřimově;¹²³
cedulku¹²⁴ jsem odvedl.

12do Nezpovídal, že jsem myslil,
že jsou dobrý a ne kacířský.

13^{ti} Že poctívání býti mají, i obrazy
jejich. Že je vždy neposkvěšená
panna.

¹²¹ Oustrašín, dnes Ústrašín, okres Pelhřimov.

¹²² Velikonoční zpověď, povinné účast na svátosti smíření před slavením velikonočních svátků.

¹²³ Pelhřimov, okresní město ležící na území dnešního kraje Vysočina.

¹²⁴ Zpovědní cedulka, tj. potvrzení o účasti na velikonoční zpovědi farářem.

14° Taky-li jste kdy zloajnými ústy mluvil proti Matce Boží, proti svatým, proti svátostem, proti římskému papeži, proti duchovenstvu?

14° Nemluvil nikdy.

15° Věříte-li, že jest očistec,¹²⁵ a že se těm duším může pomáhati skrze modlitby?

15° Věřím a vyznám, že se jim může pomáhati.

16° Zdaliž kdy večere etc. pod obojím aneb jiné shromáždění kacířské ve vašem příbytku držané bylo?

16° Nebylo.

17° Taky-li jste kdy v příčině kacířstva postižení dělal vyznání víry?¹²⁶

17° Ne.

18° Přijal[-li] jste kdy svátost sv[até]ho biřmování?¹²⁷ A co o tej svátosti smejšlíte?

18° Ne. Smejšlím, že jest svátost od Krista Pána ustanovena k posilnění ve víře.

19° Zda-li uznáváte se veliké chyby, litujete-li jich scelým srdcem, připovídáte-li polepšení, jste-li hotov podstoupiti všechny pokuty církevní? Žádáte-li na milost býti přijatý a do klínu církve svaté katolické?

19° Uznávám, že mně toho líto srdečně. Připovídám a odříkám se. Jsem hotov. Žádám pokorně.

¹²⁵ Očistec, tj. prostor, kde mají spočívati duše čekající na vstup do nebe

¹²⁶ Vyznání víry, tj. text přihlašujícího dotyčného k myšlenkám dané víry.

¹²⁷ Biřmování (svátost konfirmace), tj. svátost přijetí Ducha svatého.

**Examen Viti Biba rustici ex Pejškov
de eodem Anno 1739°**

- Ad 1 Jsem narozený v Pejškově¹²⁸
na živnosti Bibovej, mám let 50.
Jsem sedlák.
- Ad 2 Ženu mám, tři syny i dcery.
Syn můj nejstarší Jan jest v Pejškově
na chalupě, druzí všickni
jsou doma. Jsou mé děti dobrý
víry katolický.
- Ad 3 Rodičové nejsou více živi, ale
zemřeli. Otec můj byl Kryštof
neb Bíba, manželka Alžběta.
Oba byli svátostmi katolickejmi
zaopatřeni¹²⁹ skrze Patera Bublu.¹³⁰
faráře cerekvického a v Cerekvi¹³¹
při chrámu Páně¹³² odpočívají.
Vychován jsem v pravej víře
katolickej i v ní věřím.
- Ad 4 Byl jsem dopadnutej před třemi
lety, kdežto knížky kacířské u
mne byly nalezeny, a skrze pana
děkana červeno-řečického¹³³
vzaty (těm však knížkám sám
jsem nerozuměl, anobř za
dobré je měl). Byl jsem taky
z ohledu toho od officirův arrestirován.¹³⁴
N[ota] B[ene] Čisti umím.

¹²⁸ Pejškov, okres Pelhřimov.

¹²⁹ Svátost poslední útěchy, může se jednat o svátost nemocných či posledního pomazání.

¹³⁰ P. Maxmilián Josef Václav Bubla, farář v Nové Cerekvi (cca 1675–1710).

¹³¹ Nová Cerekev, okres Pelhřimov.

¹³² Farní kostel sv. Tomáše Canterburského v Nové Cerekvi.

¹³³ P. Tomáš Josef Zimmermann, děkan v Červené Řečici (cca 1708–1736), po jistou dobu také arcibiskupský okrskový vikář chýnovský.

¹³⁴ Arrestirován, tj. uvězněn.

- Ad 5 Schovával ty, které mně před
třemi lety vzaty byly, je četl.
Nejméně znovu zase knihy, který
mně Léta 1739° dne 15° Febru[arii]s skrze
naše pány officíry¹³⁵ vzaté byly: *Liber*
Annotandi i ty jsem schovával
i četl, jiným však jsem jich nepodstrkoval.
- Ad 6 Slyšel jsem to, že knihy kacířské jsou
pod klatbou¹³⁶ zapovězený, však těmto
knihám, které mně v Létu 1739 dne
15 Febru[arii]s vzaté, jsem nerozuměl
ani Bůh ví, že kacířské jsou, nevěděl,
a tudý jich neskrýval, ale veřejně,
myslíce, že dobrý jsou, v almaře¹³⁷
v sednici¹³⁸ měl a zdržoval.
Jedna byla *Žaltář sv[atě]ho Davida*, ten jsem
měl za dobré modlitby;
druhá byla *Vejklad na evangelia*
a epištoly; měl jsem také o ní,
že je dobrá, 3. byla *Postila*
neb kázání summovní na epištoly
a ke dnům Páně; o tej čtvrtěj
ani nevím, o čem ona jedná.
- Ad 7 Ty knihy o obojím způsobu neb
pod způsobem oboj[ím] přijímati svátost
oltářní jednaly; na to jsem ani
nepomyslíl, nebo proti římskému papeži
nebo očistci¹³⁹ neb růženci,¹⁴⁰
Pán Bůh ví.

¹³⁵ Myšlení úředníci, patrně vrchnostenští nebo církevní.

¹³⁶ Klatba, tj. vyloučení ze společenského či církevního okruhu lidí.

¹³⁷ Almara, tj. skříň.

¹³⁸ Sednice, tj. obytná místnost.

¹³⁹ Očistec, viz poznámka 123.

¹⁴⁰ Růženec, modlitba založena na opakování či pomůcka k modlení.

Ad 8 Ty knihy *Žalmy*, *Postilu* na epištoly
a evangelia dostal jsem z
Peldřimova¹⁴¹ od Martina Rohanského
sestry Anny, vdovy, která měla
nějakého pomahače v Peldřimově,
kterej pomahač proti pivovaru.
Jaké měl on neb ona příjemní,
nevím. Vzal jsem ty knihy v dluhu
za 1 zl. 10 kr. Ty knihy jsem měl
v domě mým, myslíce, že dobrý
jsou, jeden rok, však zřídka v
nich jsem četl a jich užíval.
Čtvrtou knihu bez autora, ta
již po mém tatíkovi v domě se
považovala, v kterej jsem nikdá
nečetl, aniž vím, o čem jest,
neb jedná.

Ad 9 Nebyl, nepřijímal, aniž o takovém
přijímání co slyšel, nikde
žádněj kráte s žádnými a ze
žádného rukouch.

Ad 10 Nevěřím nic o kacířském
takovém přijímání, ale o našem
katolickém vyznávám, že jest
pravý.

Ad 11 O tej jsem nic nikdy neslyšel,
aniž co o takovej zpovědi dobrého
smejším. Naproti ale
zpověď naše jest pravá, nám
na hříchův odpuštění zajisté jest
ustanovená. Byl jsem v tomto
roce dvakráte u zpovědi, a to

¹⁴¹ Myšlen Pelhřimov.

jednou v Želivě¹⁴² a při Velikonoci¹⁴³
v Cer[e]kvi¹⁴⁴ u P. františkána Pátera
Augustýna.¹⁴⁵ Tu jsem i svátost oltářní
přijímal.

Ad 12 Myslíce, že takové
knihy ne kacířský ale dobré jsou,
z toho jsem se nezpovídal.

*Na žádost mně velikonoční cedulky nebyl odvedl.*¹⁴⁶

Ad 13 Smejším a věřím, že poctění
bejtí mají, jim čest se prokazovati [má].
Svatí se mají poukazovati, taky i jejich
obrazy. O matce Boží vyznávám,
že jest vždycky neposkvrněná
zůstala.

Ad 14 Uchovej Bůh, nikde nemluvil
proti těm věcem, ani proti matce
Boží, ani svatým, ani očištcí, ani
růženci, ani proti duchovenstvu
ani proti katolickému náboženství.

Ad 15 Věřím a vyznávám to, že se
může jim pomáhati skrze mše
svaté a jiné dobré skutky.

Ad 16 Nikdy, aniž jsem co o takovém
slyšel.

¹⁴² Želiv, okres Pelhřimov.

¹⁴³ Velikonoce, nejvýznamnější křesťanské svátky připomínající úmrtí a zmrtvýchvstání Ježíše Krista.

¹⁴⁴ Myšlena Nová Cerekev.

¹⁴⁵ Jeden z řeholníků, který se zde účastnil pravidelně konaných misijí.

¹⁴⁶ Poznámka na okraji od vyslychajícího duchovního, patrně novocerekevického faráře.

17. Byl jste proto s arremstem stizen?

Ad 17 Byl jsem, však aby knihy mé kacířské byly, nerozuměl jsem. V roku 1735 byl jsem arrestirován v Čer[ve]ný Řečici, vyznání ale víry jsem nečinil, nebo věřím silně a vyznávám všechno to, co církev sv[atá] katolická římská. V kacířstvo jsem neupadl, však knihy již oznámený, myslíce, že dobrý jsou, jeden rok v domě mým jsem zachoval.

Ad 18 Nepřijal, věřím však, že svátost tato jest jedna ze sedmi svátostí od Krista ustanovena.

Ad 19 Uznávám a lituji toho s zkroušeným srdcem, že když, a to již podruhý, takové kacířské knihy do domu přišly, kterým však jsem já nerozuměl. Připovídám a odříkám se na věky těch knih i všeho jiného kacířstva. Jsem hotov a žádám za milost, aby se mnou milostivě pokračovali, nechcidi smrti žádnou jinou knihu, kromě od mého p[ana] faráře přehlídnutou více chovati. Žádám pokorně a poníženě.

Ad Generalia

1

Antonín Lhotský, starej 47 let, rodilej v Božejově, katolický víry, gruntovní poddaný k Božejovu.¹⁴⁷

Jsem zedník. Zůstavám nad Božejovem v chalupě u s. Anny.¹⁴⁸

Jsem [...]

Ad Specialia

2

Proč jsi v arrestu?

[2]

Skrze tu věc, jak že jsem nic neměl v ruce, až ten náš myslivec Jan Wendl seznámil se s nějakou ženskou. Pra[vi]l, že je ze Zahrádky,¹⁴⁹s Annou Lukánovou, [a] lidma nakoupil *Pisma*, a poněvadž jsem tam v[místě], přinesl ho ke mně. Já jsem nebyl doma. Jak jsem přišel domů, on ho už měl hozenej v mej truhle. Pra[vi]l jsem mu: Co myslíte, strejčku, abyste neměl už moci. On odpověděl, i že on ví k tomu takový lidi, kteří to ve[z]mou, že on to hned odbyde za pár neděl. Je opravdu odbyl, nevím, kdoť, že netržbil toho Hluchého z Pejškova.¹⁵⁰ Je tam [s] Hluchou, nevím, jak se jmenuje. Toho tam musel poslat. On přišel, a pobral toho *Pisma* ~~nejprv~~ dvakrát a za 40zl.

3

Kdo mu ho dvakrát to písmo vydával?

[3]

To jsem já mu ho vydal, ale jen jsem mu ho vydal. On si vybral sám, poněvadž je toho povědom.

¹⁴⁷ Majitelem panství Božejov byl hrabě Voračický z Paběnic.

¹⁴⁸ Barokní nadační kaple sv. Anny na jihozápadním okraji katastru obce Božejov, podle které je označena jedna z místních částí obce.

¹⁴⁹ Myšlena obec Zahrádky, okres Jindřichův Hradec.

¹⁵⁰ Pejškov, okres Pelhřimov.

4

[4]

Jaká písma zejména,

kolik každého kusů vzal?

To jsem si nevšiml, to nemůžu říct [s] dobrým svědomím.

5

[5]

[Vž]dyť [j]si nepochybně musel myslivcovi

z toho dělat oučet, jak tehdy je kopirýr¹⁵¹

podobnej, že jsi sobě nevšiml, jaké

Písmo a jak mnohokrát vzal.

Tu jsem já mu jen LX zl., co peněz za to přejde.

6

[6]

Jak mnoho tehdy peněz za

to přišlo a po čem [j]ste

které *Písma* počítali?

Po voba rázi okolo 40 zl. A počítali jsme *Perličky* po 24 kr, *Studnice* po 1 zl. 45 kr., *Zahrádky* po 1 zl 15 [kr.] ve mzi [?], neb *půlkancionálky* [...] po 45 kr.

7

[7]

Komu jsi váz[a]ný *Písma*

vydal neb prodal?

Do Vondřejova¹⁵² Koutkovému synovi ~~Studnici~~ Jakubovi *Studnici*. Ten je ženatej, i [...] v Oustrasíně, a bratr jeho svobodnej doma, nevím, jak se jmenuje, *Zahrádku* a *Perličku*. Spolu všechno vázaný: *Zahrádku* [za] 1 zl.15 kr., *Studnici* za 1 zl 15 kr., *Perličku* za 24 kr. Z Pejškova starej Bíba se synem, nevím, jak se jmenuje, vzal 2 *Studnice*, 1 *Zahrádku*, taky za ty peníze, nevázný. Ten z Pavlova¹⁵³ tkadlec, Antonín Hillmeyer, vzal toho za 17 zl., 2 pak mi nevázný *Perliček*, nevím kolik, a pak jich několik může bejt p[e]r 18/6 kr., a nevím dozajista; *Zahrádky* 4, *Studnice*, *Soud* 2, [k]dy nevím dozajista.

¹⁵¹ Kopirýr, nejasný význam, mohlo by se jednat o osobu pověřenou záznamy o kopiích.

¹⁵² Myšlen Ondřejov, okres Pelhřimov.

¹⁵³ Pavlov, okes Pelhřimov.

Kdybych věděl, co bych zapíral. Nevím taky, jestli kterej *Půlkancionálek*. Světlík ze Stříteže¹⁵⁴ *Postilku* to uznám, dal ji myslivcovi vázat [...] a kusu. Kryštof [?] rychtář v Božejově *Postilku*; Šimánek ve Stříteži *kancionál* vázanej, byl tak tam odtud přinešený. Víc nevím už nic ode mě.

8

[8]

To je všechno z toho jednoho přinešení?

Byly přinešený na 2 rázi; to je z obojího přinešení.

9

[9]

Jak mnoho toho bylo po obakrát přinešeno?

Ponejprve per 60 zl., podruhý [per] 40 zl.

10

[10]

Jaký byly ty *Pisma* zejména, a kolik vydal?

Byly *Zahrádky*, *Studnice*, *Perličky*, *Polokancionálky*, *Zákony*. *Postily* jsem chtěl, že přinesu, to zase bral někdo jinej. Já jsem se už nechtěl do toho pustit, ale kdy to bylo, to nevím.

11

[11]

Kdo jest byl ten někdo jinej, co jest vzal ty *Postily*?

To bude něco od Ondřejova. Bude Hájek o tom vědět. Já nevím nic, ani jsem jich neviděl o takových věcech. Jen mi myslivec povídal o nějakých *wendelbuch* Matyšejskýho [?], a o *Rozpravěk smrti*, že to tažena měla přijet do Ondřejova.

12

[12]

Ty jsi musel písebný poznamenání všech těch písem [míti], tak musel vědět, co kterých na pečeť byla.

Já jsem si poznamenal do písma, udal tomu Hluchému sluhovi [?] z Pejškova. On kousek popírá jen *Summu* a tu jsem nikomu já nedal. Kdybych já byl toto nižších nedal, byl bych si všechno poznamenal. To by bylo snadné

¹⁵⁴ Střítež u Božejova, okres Pelhřimov.

pomoci. To jedině pamatuju, že pověděl myslivec, že si bude *Perliček* 120 kusů po 18 zl., těch ale si ta ženuška vzala za 15 zl. na skutek, mezi kterému byla jen 1 *Zahrádka*.

13

[13]

Z ostatních víc nevzala?

Vostatek všechno jste prodali? Nic.

14

[14]

Po čem byly ty ostatní smluveny? *Zákony* po... 2 zl.

Studnice po ... 1 zl. 20 kr.

Zahrádky po... 1 zl.

Půlkancionálky po ... 30 kr.

15

[15]

Komu je ta panna ty *Perličky*, co od vás

vzala za 15 zl., obrátila?

To bylo, [k]dyž přišla potřetí. Já jsem už našel jich přesně pět, tak nám něco prodala, abych již dával Vencu Hluchému do Pejškova, že mi zaplatí ~~ež~~ sám dával a dala mi od cesty 2 zl. Tyhle jsem jich už kolik prozahálel, co s tím mám s Marií můj Ježíši Nazaretský.

16

[16]

Zač-li jsou tam písma mimo těch,

který od vás byli donesli?

I s těma za 30 zl. byly *polokancionálky*, *Zahrádky*, *Studnice*. *Polokancionálky* bylo 30, i *Perličky*. Kolik čtitných bylo, nevím.

17

[17]

Po čem on je s ním smluvil?

Tak jak mi je ty *Polokancionálky* vzal, po 34 kr.

18

[18]

Kam je ten Hluchej sluha skoval?

Kolik těch knih?

Šel s nima do komory. On pra[vi]l, že na tuplovaný¹⁵⁵ dno v kolíbce, tam že je strčí. A potom dal něco k bratrovi, co je tam na živnosti. Pra[vi]l, že má tuplovaný štít, že mu je tam strčí.

¹⁵⁵ Tj. dvojitě.

Který časy se stalo to dvoje přinešení

těch *Pisem*?

Všechno v minulém roce mu pra[vi]la v 6 nedělích, že je tu [vž]dycky, že jde s tím veřejně, že ji žádný nikde nezdržuje. ~~kteřý—jak~~ Dvakrát přišla v zimě, jednou zjara. Podruhý [k]dyž přišla, já jsem ani nebyl doma, a žena to nechtěla přijmout, tak mi to nechali v boudě u mý chalupy, až se dovolali myslivce.

Poněvadž tu v 6 nedělích vždy jasný

bylo s [...] *Pismama*, tak musela k vám

čítný už třikrát tu k vám přinést. Nám jen třikrát. Dvakrát on myslivec to vzal a potřetí ten hajný[...]; je musela nosit do tý strany den za Počátka,¹⁵⁶ nebo ~~kd~~ kudy je nosila.

Vy jste už dřív našli jiný. Minulého roku

mívali kacířské knihy, a to dalo

příčinu, že se ta žena k vám táhla, jako

k jinému milovníku bludů.

Od koho jste takové knihy brali? To, poniženěprosím, já jsem neměl. Až myslivec ten k nám [?] přinesl párkrát nějakou knihu. ** Nevím jaké byly, tak starý malý byly modlitby a písničky. Početl v ní a zas odešel. Co se mně nejvíc nelíbilo, [vž]dycky ňáky rozprávky měl proti mši Svaté a proti Rodičce Boží. Totiž mši Svatú, že není nic platná, a přimluvou rodičky Boží taky. Předtím jsem od něj nikdá nic neslyšel, až tu, kdeť jest se k němu naučil, snad v tom Pejškově. Tam museli mívat schůzky. Já ale jsem tam nikdá nebyl, krom to jednou u toho Hluchého. Tak v hospodě, [k]dyž se myslelo, že měli darebné řeči, radši jsem šel pryč.

¹⁵⁶ Počátky, okres Pelhřimov.

22

[22]

V který hospodě mívali darebné
řeči a více, zdali ten hospodskéj
s nim držel?

Leda kdos při trunku z toho *Písma*.

23

[23]

Tak je to. Až tam u vás kdo veřejný a mezi
všemi že i v hospodách
[...] z toho *Písma* mluvil?

To bývali pospolu jen ty takový.

24

[24]

Měli pak co jich těch takových
toho u vás?

Blažek z Ondřejova a hned jeho Vít otec byl takovej.
A myslovskej¹⁵⁷ rychtář taky, ač prý o tom musil vědět, on
k nim [...] a k myslivcovi, který dříve od někohomusel mít
naučení, než to písmo vzal oustrašinskej Bubla. Taky s nima
bejval. Ostatní až tu teprv z toho písma.

25

[25]

Měli je jich tu teprve skrz to písmo
Soudních?

To nevím, komu co jsem se přiznal, kdo má co koupenny.

26

[26]

I ty sám [j]si taky předtím kacířskou
Postilu čítával a takovou u sebe choval.
A k tobě se jiní na čtení takové
scházeli?

To já povím. Už bude tomu as 2 léta, on myslivec, s ním už
musel bejti známenny, tak ji koupili od Bíby z Pejškova a
nevědomky. On jen prej pověděl, že je *Postila* na 3 díly
rozdělena. Zmiňovali ji [...]. Koupili ji od Hrubajáše [?], co
[...] a myslivec [...]. Dali za ni 10 zl. Nesměli se s ní ukázat.
Přišli ke mně, vzali sipotom svíčku. V noci, jak mi knížku
početli, bylov tom moc luterského. Přivezli ji myslivci,
nechtěl s ní mít žádnéj nic. Já mu sám pověděl:[K]dyž je
taková věc chybná, vrať ji, od koho [j]si ji vzal! A on, jak

¹⁵⁷ Tj. z Myslotína, okres Pelhřimov.

jsem vstal, šel jsem k myslivci, že sám k nim pů[j]de, k Bíbovi, aby peníze vrátil. Jestli nebude chtít, že ho ob[...] u pana faráře v Cerekvi.¹⁵⁸ On ještě pověděl: Vracíš tu je mi ty knihy, Bíbo, že jej nechá u Větrovských v Stříteži a tam ji nechal. Od Větrovského [j]sem slyšel, že měla býti pů[j]čena do Zahradky někomu, Brchanovi, a on že za ni měl nechat něco nového ve futru.¹⁵⁹

27

[27]

Ta *Postila* byla u tebe drhaný čas, poněvadž

se tam jiní lidé ke čtení scházivali. Ona tam byla 2 neděle, a nečetl žádný z ní, jenom tu noc možná myslivec. On tam byl as pár razů. Já [j]sem ji jen jednou četl, však ale z ní nevím nic.

28

[28]

Jakou způsobou se ti lidé, který uznáváš,

k tobě ke koupi sešli?

To nevím. On myslivec je musel poslat.

29

[29]

V kterej čas pak ten Šimánek [?] přišel

o ten *Kancionálek*?
zpíval

[K]dyž šel do Oustr[ášina],¹⁶⁰ myslím, se stivil. Já [j]sem z *Kancionálku* takového výroční písně, však [j]sou jako v našem. On může bejt, že nás slyšel. [K]dyž šel okolo chalupy, vešel tam a koupil.

30

[30]

Tak jsi ty těch knih užíval víc nežto našich

katolických a bludů místo pravé víry

se držel.

Já jsem nevěděl, že [j]sou chybný. Dost je tam o Kristu, o narození, umučení.

¹⁵⁸ Myšlena Nová Cerekev.

¹⁵⁹ Futro, tj. dřevní rám.

¹⁶⁰ Myšlen Ústrašín.

31

[31]

[Vž]dyť [j]si mohl poznati z *Kathetismusů*,¹⁶¹

které v těch knihách je, že jsou naši

pravej víře odporný, než tak bludný.

[K]dyž je to hrozně horlivý [?]. Já jsem jen měl zalíbení v *Zahrádce*. Tu [j]sem jen [vž]dycky měl četný [...], a protože je *Katechismus*, tu jsem jen jednou čet[1]. Ty 2 svátosti, to já mám zabludný. Však bych byl k tomu do smrti nepřišel, kdyby to byli [...] nepřivezli [?]

32

[32]

Kde pak [j]ste se scházivali k tomu

vašemu bludnému náboženství?

Já nikam. O jiných nevím, jen že jsem tu ~~Pø~~ *Zahrádku* čet[1] a někdy *Zákon Novej*.

33

[33]

Jak mnoho jsi nechal vázat těch *Pisem*

a kde?

Já žádnou. Tu, co [j]sem nesl, nechal mi myslivec vázati, a zaplatil.

34

[34]

Co [j]si měl od prodávání těch *Pisem*

užitku?

~~jen tu~~ *Zahrádku* [...], *Studnici* a *Zákon* [...], jakou *~~[škrtnutý nečitelný text]~~* *Zákon* byl vázaný přinešen, *Zahrádku* vázal kusy. *Studnici* jen Schuldmanovi [?], kusy ony nechtěl dovázat, proč nevím [...].

35

[35]

Z jaké příčiny [j]si senechal k rozšiřování

bludů potřebovat?

Já jsem nevěděl, že je to bludný, poněvadž povídali, že je v císařský zemi to největší, a že ho veřejně donášejí.

¹⁶¹ Katechismus, tj. soubor nauky a výkladu křesťanského učení.

36

[36]

Antoníne Lhotský, vy [j]ste s Jan[em] Wendlem
byli ti dva hlavní handlíři¹⁶² v těch knihách
prešpurských.¹⁶³ U vás dál [se]takový sklad.
Za co jste posudté zlé krvi míněný knížky,
jak [z]de vyznáno jest, kam která přišla. Dle
tý jiný, jak jste je k[o]upili, ještě jich schází
34 ks prováz[a]ti. Kdyk vám se taková věc
dostala, co jste neznali?

Ty musejí bejt u toho Hluchý[ho]. Musel [j]sem na to
zapomenout v examenu, neb on dvakrát předtím, nežli ta
Maruna ostatek za [...] 15 zl. vzala, pro ně přišel.

37

[37]

Kdo mu je po obakrát vydával?
Nepochybně vy.

Já.

38

[38]

Nežli ponejprv i podruhý?

V ty 2 kusy nejen těch posledních po 15 zlatých okolo
40 kusů, myslím. Kdo se ke mně poptal, to nevím, ale mí
oba bratři povídají, že jsou v tom zrozený. A taky nevím,
kde by byl ten myslivec, s kterou přišel, nežli u nich on jídal.
Jiní však by ho byli [...] víc zamítli, kdyby to bylo vešlo
k prozrazení.

39

[39]

Myslivec Wendl taky u vás měl jistou knížečku
luterskou, [j]ste čítal. Povězte jaká
byla?

Já nevím. Jen o tý holandský. Byla u mě 2 neb 3 neděle, a tý
jsem četl, dvakrát jen *Postilu* k srozumění. Četl jsem víc na
den sv. Trojice kázní, nerozuměl jsem tomu nic.

¹⁶² Handlíř, tj. obchodník, překupník.

¹⁶³ Prešpurské knihy, tj. knihy tištěné v Prešpurku čili dnešní Bratislavě na Slovensku (historicky v Horních Uhrách).

40

[40]

Bude vám taky něco povědomo o jistej knížce, kterou u vás měl Jan Wendl myslivec pár měsíců. Na obouch dalších byl na ní vytlačenej beránek s korouhvičkou, v handlu sukнем potaženej.

O tej nevím, leda by ji byl Jan, když jsem nebyl doma, a vzal za svý. Tak to snad bude o těch stavech¹⁶⁴ od krále až do sedláka, mu bidnej [vž]dycky nevím, jak jí říkají, aneb to *Dvanáctero přeúčastenství*.

41

[41]

Taky znáte tu knihu *Dvanáctero přeúčastenství*. Jak se vám dostala do rukou?

V tej jsou písničky a modlitby a [...] *Dvanáctero přeúčastenství* Jan Wendl ji ku mně přines. Měl jsem ji as 4 měsíce, as dvakrát jsem z ní písničky zazpíval; tu *Neznavši křesťana chudý*. Je z toho *Evangelium: nezapřete, co byste jedli a co byste pili*, říká.

42

[42]

Copak obsahuje obzvláštního ta druhá o stavách?

Ta vykládá život každého, jak se vidí, jak sobě počíná, jak zemře.

43

[43]

Pakli co víte o *Hojce a Matišovských*, o *Špaličkách* a jiných žitavských knihách?

Matišovský jsem vídal. On ji musel myslivec od tý Mařeny přinést. Vzal ji od ní tam v Božejově, ale hned ji vrátil. O *Špaličkách* nevím, ani o jinejch žitavských.¹⁶⁵

44

[44]

Kdo pak [...] v takových knihách handloval?

To nevím.

¹⁶⁴ Stavy, tj. diferenciované společenské skupiny na základě určité hierarchie.

¹⁶⁵ Tj. v knihách tištěných v Žitavě v Horní Lužici v dnešním Sasku (SRN).

45

[45]

Nic vám o ní není povědomo? Ne.

Relatus et confirmatus, misus ad custodiam. Continuatio. i. 9 Novemb[ri]s [1]779¹⁶⁶ = s. i = sine iuramentum¹⁶⁷

46

[46]

Jaké-li [j]ste prodal Hertzovi [?] do
Čakovic¹⁶⁸ a jaké knihy? Hertzovi do Čakovic, od něj žádný, a Hertuse
nic neznám.

Continuatur¹⁶⁹ Die 1 Xbris (=Decembris)[1]779

47

[47]

Lhotský, vy [j]ste taky měl u sebe pů[j]čený
Vejtah coby Kancionál českéj,
v kterém bylo vyobrazení Jana Husa? Myslivec ho tam přinesl. Já jsem se nic
do něj nedíval a nevím, co je tam za
písníčky. On ho tam přines, žena ho dala
do truhly.

48

[48]

Pozaručte to stavu při
něj, že [j]ste ho měl. Jak to může bejt,
abyste se byl do něho nic nedíval?
Neb proč byste seho byl dlužil,
nežli[k]předčítání? [K]dyž jsem já se ho nedlužil. Jestliže on to mluví Wendl,
nepravdu to mluví. Ale že on [k]dy co přines, [vž]dycky to tam
nechal, ale já jsem neřek[l]o to nikdá nic.

¹⁶⁶ Tj. vyslechnut a výslech potvrzen, odeslán do vazby (datum).

¹⁶⁷ V překladu z latiny *bez přísahy*.

¹⁶⁸ Čakovice, okres Pelhřimov.

¹⁶⁹ Tj. pokračováno.

[Vž]dyť [j]ste na ty *Pisně* nemohli najít
noty. Jak tehdy pravda jest, že byste se
do nich byl nepodíval?

To on, [k]dy přišel, díval [se], s ní [...]. Já jsem seděl u něho
a taky díval, ale bez něho nikdá nic, ani na slovo.

*Antonín Lhodský*¹⁷⁰

Kdy to bylo? Jak dlouho tam u vás ten

Kancionál byl? A kam se od vás dostal? Myslím před svatým Václavem¹⁷¹ minul rok, jakože
ho tam Wendl přines[1]. Byl tam až do prvního
pří[ji]tí¹⁷² Vojtěcha Bíby. Přišel, myslím, před
Vánoce¹⁷³. Ptal se, jestli ho tam myslivec přines[1].
Já ho vyndal z truhly a dal mu ho.

Vy jste taky ještě měl jinou knížku
jménem *Pokladničku*.

Taky jsem ji měl. Taky ji tam myslivec přines[1]. Já nevím.
On ji zas vzal. Ta nestojí za nic. Je [...] maličkej, už ji
jmenovali *Pokladničku*, a nevím nic, co jednala.

Myslivec ji nemusel vzít, poněvadž
povídá, že neví, jestli [j]ste vy ji dal
nazpátek.

To nevím. Už dávno se nani ptal. Nemohli jsme ji najít, jak
jsem ho míval, a v truhle tam není. [K]dyž je on s tím
[vž]dycky už vyhrával [?]

¹⁷⁰ Poznámka rukou soudního písaře na horním okraji dalšího dvojlistu, aby bylo patrné, k jakému
examenu patří.

¹⁷¹ Svátek sv. Václava připadá na 28. září.

¹⁷² Ve smyslu schůze.

¹⁷³ Vánoce, důležité křesťanské svátky slavící narození Ježíše Krista.

53

[53]

Lhotský, jaké knihy kacířské má dle vašeho
vědomí Bernard Matějka v Dobřej Vodě?¹⁷⁴

Vyznejte!

To od neznámýho. To já netajím, tak správa [...]

54

[54]

Vychází najevo, že on
má velkou jednu kacířskou knihu,
o které vy víte.

To může bejt, ale že nevím, což bych to tajil. Na takového
člověka, co jsem věděl. Je jim známo, že jsem všechno
vyjevil.

55

[55]

Je ale víc ku právu oznámeno, že
dobře víte o tej knize. Odpovězte
upřímně!

I poníženě prosím, co bymi to bylo platný, [k]dyž jsem
s člověkem jak živ nemluvil. Jakkak bych to udělal, abych
mluvil něco nepravého.

56

[56]

[Vž]dyť jste ho prosil, amnohokráte
napomínal, aby tu knihu nepřevazoval.
Jak to pravda může bejt, že by s ním byl
vy ni[kdy] jakživ nemluvil?

I pro pána Boha, kdo by to na mne postavil, takový
rozprávky!¹⁷⁵ Toť musí bejt nehodnej člověk a musí bejt
nějaká mejlka.¹⁷⁶

¹⁷⁴ Myšlena Dobrý Voda u Pelhřimova, okres Pelhřimov.

¹⁷⁵ Rozprávka, tj. příběh ve smyslu pomluvy.

¹⁷⁶ Mejlka, tj. omyl.

57

[57]

Jaká by to mohla bejtmejlká, neb ta
kniha je od Kotouna, kterého
[j]ste vy známej, a jemu kvůli toho
Bernarda Matějku namlouval, aby
knihu nevyzradil.

Na ně [...] ne, Kotouna jsem neznal, až tu nejčko. A toho
Matějku jsem jen vídal, jak se ženil, a víc slova ani jakživ
nemluvil.

58

[58]

Zdali alespoň nějakej jinej zednickej tam
od vás z Božejovska tam byl, který toho
Matějku tak namlouval?

To nevím, na mne je to křivá věc svědoma.

Relatus et confirmatus, misus ad Custodiam.

59

[59]

Zdali tak Martin Havlíček, pastucha,¹⁷⁷
kdy u vás byl pro knihy?

Nebyl, my jsme ho neznali.

Relatu[s] 1° die Jan[uar]i [1]780 [...]

Relatu[s] 2° [die?]Junii,confiens.

¹⁷⁷ Pastucha, tj. pastýř.

Josef Brchan ml.

Die 27 Septembris investitur 1779 Josef Brchan

Následně vyznal:

Ad Generalia

Josef Brchan, 34 léta starej, rodilej ze Zahrádek,¹⁷⁸ katolický křesťan.

Taky věřím, kdybych v čem byl chybnej, že mně zasejv tom arrestu k mej Matce církvi přivinou, nebo člověk snadno zbloudit může. Jsem gruntem poddanej k městu Jindřicho[vu] Hradci. Jsem na gruntě ve vsi Zahrádce, dělám tesařství, [ta]ké uhlířství i také jsem časem[?] spravoval knihy; umím knihy vázat.

2

[2]

Proč jsi sem přidržanej v arrestu?

To nemůže bejt skrz nic jiného než stranu tý nepočestný řeči; jen může se Mariana rozená Prokšová [?] ze Světlý,¹⁷⁹ provdaná Satrapova v Mysliboři¹⁸⁰ na teleč[s]kému panství v Moravě¹⁸¹ velký 2 míle od nás. Je vdova, myslím, už 9 let. Prve se vyznávala, dokud se líp chovala, ve Světlej u sestry na chalupě Mikolášovej, nic ale žádněj o ní neví.

3

[3]

Co pak jsi s tou jinou domněl [?], jak sám povídáš, nepoctivou ženu zmínil, že jsi prej v arrestu?

To já od té chvíle vím, jakže mne a mýho otce moje Milostivá Vrchnost vzala do arrestu, a hledali taky tu ženu a Pisma u nás které, však ale nenalezli.

¹⁷⁸ Myšlena obec Zahrádky, okres Jindřichův Hradec.

¹⁷⁹ Světlá, okres Jindřichův Hradec.

¹⁸⁰ Mysliboř, okres Jihlava.

¹⁸¹ Telč, město a panství, okres Jihlava.

4

[4]

Ty musel [j]s[i] s tou ženou býti
ve vině spletenej, pro kterou, ačkoliv ženu
nenalezli, přece takéí otce vzali do arrestu.
Vyjev tehdy tu vinu.

Že takovej důkaz přišel od slavného královského
ouřadu krajského,¹⁸² že aby nás vzali do arrestu
panskýho,¹⁸³ neřekli nám hned proč, až jmenovali tu
ženskou, kde je ta jistá Mariana, švagrová Brchaně.
Ona není žádná švagrová ~~ato~~—naši, to je naše
sestřenice, a to musí bejti ta příčina, že se jmenovala
po našem domě a ne po svém.

5

[5]

To není ta příčina pravá, ale musí býti
jiná; nebyl tak tvrdošínej, a učiněj po
dobrém.

Jiného nic nevím, než co jsem povídal, a že jsem
obviněnej skrže, nýbrž obviněnej, že jsem s ní nosil
Pisma anebo otec,¹⁸⁴ ale všechno je to omylný.

6

[6]

Není to omylný, ty jsi s ní i sám roznášel
a rozprodával knížečky *Pisma*. Vyznej víc
k nim.

[K]dyž se mě tam svědek postaví, že jsem s ní
byl též chodil, já bych ho rád viděl.

7

[7]

Vidiš, předně jsi tudy po Bechyňsku¹⁸⁵ k řeči tu
před rokem kupovaný, s ní i sám [...] chodil
i jezdil a tudy kacířské knihy [škrtnutý text]
rozšiřoval.

36 dnů [?] jsem taky jezdíval, ale *Pisma* jsem
sám žádné nepřinesl.

¹⁸²V roce 1779 už jde o Krajský úřad Tábor, protože starý Bechyňský kraj byl v roce 1751 rozdělen na několik částí a Pelhřimovsko i Jindřichohradecko připadly do nově vytvořeného Táborského kraje.

¹⁸³Tj. do vrchnostenské šatlavy při justičním úřadu.

¹⁸⁴Myšlen jeho otec Josef Brchan st., mlynář.

¹⁸⁵Myšleno území starého Bechyňského kraje z doby před rokem 1751.

8

[8]

Darebně zapíráš především, ač vyznáváš, že jsi loňskýho roku přišeldo oustrašský¹⁸⁶ hospody, tam jsi natrefil myslivce, ptal [j]si se ho, jestli on je myslivec božejovský, a když odpověděl, že je, pra[vi]l [j]si mu, aby tebe vyprovodil. Co jsi mu na cestě povídal?

To je pravda. Ptal jsem se ho, ale co jsem k němu na cestě mluvil, to nevím.

9

[9]

Není-li pravda, že jsi na cestě rozmlouval o písmě, a povídal, že máte jeden druhého vyučovat, že přijde Kristus Pán, kde nalezne víru, abyste ale někteří byli v spravedlivej víře?

On mi to pověděl sám, že my máme jeden druhého vyučovat. Já jsem byl v prášivský¹⁸⁷ hospoděten den.

Jak jsem potom přišel do oustrašský, natrefil [?] jsme 2 písničky psaný. Ptal jsem se, kdo je psal; oni povídali, že božejovský myslivec, tak jsem ho [po]znal.

10

[10]

Jaký to byly písničky, komu patřily, a v čem jsiz nich poznal toho božejovského myslivce?

Jedna se začínala *Ouzkosti na srdce mé [se]vali ze všech stran*, a druhéj nevím. Tu jsem vidával v krejcarových písničkách litomyšlských. Patřily prášivskému myslivci; měl je veřejně ve stole. V tom jsem ho poznal, že má pěknou ruku.¹⁸⁸

11

[11]

V jiném jsi ho z nich poznal?
Vyznej pravdu!

V čem bych ho jiném poznal, než že má pěknou ruku?

¹⁸⁶ Tj. do hospody v Ústrašíně na panství Božejov.

¹⁸⁷ Tj. do hospody v Prášivé, dnes obci Veselé severně od Horní Cerekve.

¹⁸⁸ Myšleno, že má dotýčný myslivec úhledný rukopis.

Tak já tobě povím, v čem jsi poznal. Z tvých vlastních řečí, co [j]si k němu na tej cestě, jak tebe vyprovázel. Není pravda, že jsi mu pra[vi]l, že jsi milovník Písma, jestli by co chtěl, že je tomu u vás dosti k dostání?

To jsem mu pra[vi]l, že k dostání, a na to Mářemi dala tenkrát asi 3 knížky, a pral[vi]la, že je to z slav[ného] král[ovského] privilegir[ovaného]o [...]
 Já jsem to ale tenkrát nenalezl při těch knížkách, že by byly privilegovaný útěchou [?]a pra[vi]l jsem: „Osobo, co to máš?“ Ona ale přišla podruhý. Přinesla 2 knížky přípravy k smrti; ty jsem od ní nekoupil, ale ukazovala mi: „Vidiš, tu to stojí!“ Stálo vytištěná v Prešpurku [v] král[ovském] privilegovaném[...]. Byly tu velký jak knihy římský [...] nevázaný a stála za jednu po 3 zl.

Jaký byly ty první, co tobě přinesla?

Byly 2 *Postily*, 1 *Studnice*, 1 *Perličkaa* nějaké *Zákon*, nebyl celej. Měl jsem [...] vyznačený od starýho [...] z Horní Olešné¹⁸⁹ za náma. A víc nevím.

Kam je tam Máře, ty špatný knihy, zanesla, neb jistě jich měla víc, než jenom ty, co zmiňuješ, že jsi od ní vzal?

Ostatnímu šla domů, [k]dyž jsem já jí platem nechtěl býti po vůli, pra[vi]la, že se mnou nechce nic mít. Ten čas jich neměla mnoho. Ale potom že jich musela mít víc, poněvadž slyším, že taky mnoho písni roznesla.

¹⁸⁹ Horní Olešná, okres Jindřichův Hradec.

15

[15]

Kam jsi prodal ty knihy, které vyznáváš
na otázku 12 a 13, že jsi od ní vzal?

Tu *Studnici* myslivcovi božejovskému. Nevím, kdy
jen jsem mu je tak dal, že je koupí. To bylo u nás
loňský rok posvícení.¹⁹⁰ Tam *Zákon* jsem mu dal.
Jindy 1 *Postilu* Wittenberskou do Stříteže.¹⁹¹ Za jinou
byla stará *Postila česká* svázaná ve 3 díly. Nevím,
jaká byla, neměla žádněj přípis. Víc nic.

16

[16]

Ta postila byla evangelická luteránská, a dobře
[j]si ji rozuměl. Proč se vmlouváš, že nevíš,
jaká byla?

Nemá toho žádného přípisu. Byly tam pěkný hymny.
Člověk ani tak mnoho nemůže číst. Je v ní mnoho
latinskýho. Tisknuta byla v Ochránově.¹⁹²

17

[17]

Kde pak jsi našel tu starou *Postilu*?

Mám ji doma skovanou v stodole [...] u luhu.

18

[18]

Jakou *Postilu* jsi ty za ni dal a co, vyznej!

Já jsem dal Prešpurskou¹⁹³ ve 2 dílech vázanou, tu
jsem sám vázal.

19

[19]

Kdepak [j]si se učil vázat?

Mě učil jeden žid z Batelova,¹⁹⁴ nevím jeho jméno.

¹⁹⁰ Posvícení, tj. slavnost svatého patrona, jemuž je zasvěcen farní či jiný kostel (tzv. patrocinium). Ve farnosti Studená, do které Josef Brchan patřil, je farní kostel zasvěcen sv. Prokopovi opatovi. Posvícení se zde až do josefínské doby (kdy bylo zavedeno jednotné tzv. „císařské“ posvícení) slavilo na svátek tohoto světce, čili 4. července. Městečko Studená, které dnes administrativně náleží do okresu Jindřichův Hradec v rámci Jihočeského kraje, však historicky náleželo k Moravě a jako samostatný statek pod ředitelství velkostatku Telč. Místní farnost patřila k olomoucké a od roku 1777 k brněnské diecézi, do děkanství Telč. Vrchnost na panství Telč držela patronátní právo k farnímu kostelu.

¹⁹¹ Tj. Stříteže u Božejova.

¹⁹² Ochránov, něm. Herrnhut v Horní Lužici, dnes spolková země Sasko (SRN).

¹⁹³ Tj. tištěnou v Prešpurku čili v dnešní Bratislavě.

¹⁹⁴ Batelov, okres Jihlava.

20

K jakému cílijsi se učil vázat knihy,
a kdo ještě víc u vás váže knihy?

[20]

Nemají tu knihaře okolo. Do prodeje nemám
zmyslu. A více u nás taky jen Kollman.¹⁹⁵

21

Upamatuj se, jaké více knihy máš? *Studnice*
a *Zákona* jsi dal myslivci božejovskému,
a zač?

[21]

V Kamenici¹⁹⁶ na sv. Máří Magdalenu¹⁹⁷ mi půjčil
Dal jsem mu tam *Studnici Kancionálek Václav*.
Za tu mi nedal nic, druhá [...] byla je
Perlička vroucí neb *Půlkancionálek* luteránskej. Tu
první, kde byla vytištěna nevím, druhá byla
Prešpurská. *Kancionálek Václava Augustů* jsem
mu dal k četbě, jak mě vyprovázel.

22

Tenkrát tam s tebou byli sedláci z Moravče.¹⁹⁸
Jaké ty knihy od tebe koupili?

[22]

Těm nic.

23

Ještě se tebe jednou tážu: co tobě dal
myslivec božejovský za ty knihy?

[23]

Za ~~Studnici~~ *Zahrádku* tvrdej tolar, za *Studnice*
20 kr., za *Kancionál Václava Augustů* nic,
za *Půlkancionál* nic. To byla ta plenta [?], já mu ji
vrátil.

24

Jaké jsi mu, myslivci božejovskému, po tamním
posvícení, v pondělí, jak jsi šel z Moravče,
knihy prodal? Přinesl [j]si tam 3 v mošně.

[24]

Jak až velký strčený [?] Staňka [...]díly *Postily*
a *Studnici*, tomu Witmanskému jsem jen jeden díl
odprodal.

¹⁹⁵ Tj. švagr Josefa Brchana ml. jménem Jan Kollman.

¹⁹⁶ Kamenice nad Lipou, okres Pelhřimov.

¹⁹⁷ Tj. 22. července.

¹⁹⁸ Moraveč, okres Pelhřimov.

25

Co pak jsi tenkrát prodal v Moravči
a komu?

[25]

[K]dyž se to vyzradí, že jsem prodal do Moravče
jednu litteru,¹⁹⁹ tak já rovně tu pravdu vynáším.

26

Jakpak jsi knihy odnesl do Ondřejova
k Hájkovi?

[26]

Tomu jsem dal tu jednu *Postilu* prešpurskou
nevázanou, čtvrt nechovný [?] za 3zl. 43kr.,
Zrcadlo širokýho paláce světa vázanou
~~v Praze~~, staročeskou, za tu mi nedal nic. Ještě
l kousek, nemůžu se spamatovat, jakej. Už vím!
Byl [to] *Kancionálek*, obsahující písňe duchovní
ku jménu Ježíše Krista, taky prešpurskej. Taky
nevázaný 2 *Perličky*.

27

Co jsi měl za hosty vloni o posvícení?
Jak mnoho, jak se jmenujou?

[27]

Byl tam myslivec božejovský, Matěj Větrovský ze
Stříteže. Byl tam z Peklůvka mladý Jozef jménem.
Můj švagr mlynář ze [...] z telečského panství,²⁰⁰
jmenuje se Bartoloměj Lahodnej, patří osadou
k Haufířovému [?],²⁰¹ se ženou. Toho mlynáře
bratr, sedlák Martin Lahodnej taky se ženou. Mý
ženy matka, z Němčic,²⁰² Mariana Soukupka. Tam
odtud víc i můj bratr Jan se ženou.

28

Co [j]ste zpívali za písňe všichni
dohromady?

[28]

Zpívali jsme z *Žalmů* a jiné nevím. Při takových
věcech se mnoho [...] pije a jí.

¹⁹⁹ Littera, tj. rukopis.

²⁰⁰ Telč, okres Jihlava.

²⁰¹ Haufířov, nejisté čtení, lokalitu nelze identifikovat.

²⁰² Němčice, myšleny dnešní Horní Němčice (německ Ober Niemtschitz), okres Jindřichův Hradec, 3 km jižně od Studené, historicky náležející k moravskému Dačicku a Telečsku. V minulosti měla obec převahu německy hovořícího obyvatelstva většinou evangelického vyznání.

- 29 [29]
Není-li pravda, že [j]ste zpívali
o závadný církvi? Nevím, jaký žalmový písnež jsme zpívali.
- 30 [30]
Z jaké knihy? Ze starého širokého *Kancionálu*, ale *Žalmy* [j]sme
měli na stole také. Však je máme posavad. Jsou po
Rouskovi [?] v Domašíně,²⁰³ v sousedstvu u
Bandourka.
- 31 [31]
Co jsou ti tvoji hosti za knihy
koupili tenkrát? Žádný.
- 32 [32]
Copak jest tam tenkrát ten tvůj švagr Bartol[oměj]
Lahodnej koupil za knihu? Ode mě žádnou. Jen ten *Kancionál* širokej si
vypůjčil ode mě, nedal mi za něj než 2 mí[ry]
žita [?]. Má-li ho dosavad, nevím.
- 33 [33]
Vyznáváš že jsi na 12 otázku, že jsi od té tvé sestřenice
Máře koupil jen 2 *Postily*, 1 *Studnici*, 1 *Perličku*, víc nic.
Zatím [j]si prodal myslivcovi božejovskému *Zahrádku*,
Studnici Václava Augustů, 2 díly *Postily* přešpurský
a *Zákon starej*; Blažkovi 1 *Postilu*, *Zrcadlo velkého světa*,
Kancionálek ku jménu Krista a Perličky; švagrovi
Bartolomějovi Lahodnému starej širokej *Kancionál*;
Bandourkovi jsi půjčil *Žalmy* a Větrovskému jsi ~~pro~~
dal *Postilu*. Kdepak jsi vzal ty ostatní knihy? Od Doubravského Franty z Panských
Dubenek²⁰⁴ ze mlýna. Dostal se na vojnu. Jsem
mu posavad za ně dlužen: ten *Kancionálek ku*
jménu Ježíše Krista a 2 Perličky.

²⁰³ Domašín, okres Jindřichův Hradec.

²⁰⁴ Panské Dubenky, okres Jihlava.

34

[34]

Kde pak jsi vzal *Zahrádku*, *Zrcadlo velkého světa*,
ten starej širokej *Kancionál* a *Starej Zákon*?

Zahrádku od Jana Kollmana, mého švagra.
Zrcadlo velkého světa, to bejvalo veřejně, to
mivali lidi [vž]dycky v rukách, a taky je
podepsaný od někoho. Stvrzuje, nevím kde, co.
Ten široký *Kancionál s Perličkou* od Jozefa
Hniličku [?]. Dal jsem muza něj *Modlitby*,
starejch lidích koruna. Nevím, kde byly
tisknutý. Ten *Starej Zákon* od Staňka
z Volešné.²⁰⁵

35

[35]

[Vž]dyť jsi mu dal za něj dukát [a] půl!
Suspendire.²⁰⁶

Že to není žádná pravda, kdo to praví. To je
pravda, co já povídám.

36

[36]

Kdo to praví, bude tobě to mluvit do očíh [?].
Vyznej, vědouc sám pravdu!

Ten dukát byl za něj desátou. Na něj pak vrátil.
Za ten *Kancionálek* jsem mu dal *Modlitby*.

37

[37]

Komu jsi více kacířských knih prodával?

Žádnému nic. Nevím, tu kde bych byl, komu co
dal?

38

[38]

Komu tam z druhý strany okolo Počátek,
Strmilova, u Hradce?

[K]dyž nevím o ničem nic, [k]dyž to se nelze
vzpomenout, kdyby ano [?], to bylo tuhle.

²⁰⁵ Myšlena ves Horní Olešná, okres Jindřichův Hradec.

²⁰⁶ Tj. zrušiti.

39

[39]

Vždyť to není k vířepodobný! Na otázku 12, že jsi na cestě myslivcovi božejovskému, kdyžtebeod Božejova vyprovázel, že jsi u vás takového písma dost prodal, se přiznáváš, a teprve jen pár kousků vykazuješ? Kam jsi ho dal ostatek tehdy z toho, [k]dyž písma buďto ještě zasebou máš, aneb [j]si ho rozdál. Musíš tehdy věděti. Kam!

Nedal jsem ni kusu. Než mám jen tu *Postilu* starou, Potom *Rozmlouvání evangelíka s luteránem*, *Kancionál svatovojtěšskej*, knihu historickou Jozefa Slávů, ~~aug~~ *Zákon Páně* vytištěný v Starém Městě pražském u Josefa Domšického [v] 1575. roce, písně *Citheru* tlačený v Praze u ~~misionáriusů~~ as před 30 lety. Víc nic.

40

[40]

Zdali hradecký páni,²⁰⁷ jak jsou tebe s otcem do arrestu vzali, taky od tebe nějaké knihy vynášli, neb od otce?

Žádný. Nic se neptali na ně, jen kde jsem chodil s tou Marianou.

41

[41]

Kde je máš ty knihy schovaný?

Ty jsou v almárce.²⁰⁸

42

[42]

Co máš knih vázaných s tou starou *Postilou* v stodole skovaných?

Žádné tam víc není.

43

[43]

Kudy pak jsi s tou tvou sestřenicí s knihama chodíval?

To je mylná zpráva, že jsem s ní rok chodíval.

²⁰⁷ Myšlena vrchnost z Jindřichova Hradce, tj. hrabě Černín z Chudenic.

²⁰⁸ Almárka, tj. malá skříňka.

44

[44]

[Vž]dyť jsi ~~po druhé~~ po třetí k tomu zedníkovi Antonínovi Lhotskýmu přišel. On ale tenkrát už nechtěl těch knih přijmout, tak jsi je donesl k slouhovi²⁰⁹ do Pejškova, k Bíbovi.

To se na mě nedokáže.

45

[45]

Kdopak že to tehdy s ní byl, a kdo s ní chodíval?

Kdo by to byl, než někdo od její strany. Ona musí vědět.

46

[46]

Koho má k svý straně? Má nějaký bratry?

Bratry má 2: jeden je hospodář na Prokšovém domě, co je ona zrozená, ve Studenej.²¹⁰ Patří to k Telči, je to v Moravě. Patří k faře mrákovskej.²¹¹ Ten se jmenuje Vojtěch Prokeš a na ní ruku drží. Druhej se jmenuje Josef. Byl tuto vojnu s Turkem [?]. Přišel domů ~~města~~ z Peště²¹² zjara. Zdržuje se u bratra dále na vrchnostenském díle v Studenej. Chtěl to sám direktor studenskej.²¹³

47

[47]

Kterej ten bratr by s ní byl chodíval?

Jestli se dokáže, že je[jí] byl bratr to, velice pochybuju. Tak to nemohl bejt ten Vojtěch, v ten čas nebyl doma.

Relatus et confirmatus, remissus ad custodiam. Continuatur Die 15 Octob[ris][1]779.

48

[48]

Poněvadž se znáš na otázku 18, že umíš vázat knihy, oznam, komu [j]si co vázal.

Jak já mohu vědět! Já vázával jen někdy, třeba za půl léta toho nemám v rukách. A mám hospodářství. Nemohu na to pamatovat. Však jsem

²⁰⁹ Slouha, tj. sloužící, sluha.

²¹⁰ Studená, okres Jindřichův Hradec.

²¹¹ Myšlen Mrákotín, okres Jihlava.

²¹² Pešť, tj. historická součást dnešní Budapešti v Maďarsku.

²¹³ Myšlen direktor velkostatku Studená, tj. zdejší nejvyšší vrchnostenský úředník.

to veřejně dělal. Nejvíc vím, že jsem vázal as 7 neb 8 kusů Mackovi do Horní Volešný,²¹⁴ může as tomu bejt 7 let.

49
Kde je ta Horní Volešná?

[49]
Je vedle nás. Patří tady do Studený.

50
Jaké byly to knihy zejména?

[50]
To nevím. Však má žena složený jednu na druhej v sednici²¹⁵ [vž]dycky.

51
Komu jsi víc co vázal?

[51]
[K]dybych se mohl pamatovat! Já jsem ani tento rok nic nevázal.

*Jos[ef] Brchan*²¹⁶

52
Vázal jsi vloni i předtím. Pověz jen komu!

[52]
Vázal jsem vloni do Moravče Kotounovi *Kancionál* celeja psaný knížky. Byly psaný darebně. Však je vzal ode mě 98 [?] buchdrucker²¹⁷ hradeckej.²¹⁸ Proč, nevím.

53
Kdy to vloni bylo? A jak jsi ten *Kancionál* dostal k vázání?

[53]
Bylo to ~~před svatým Křtitelem~~ na svatou Máří Magdalénu.²¹⁹ Sešli jsme se v Kamenici,²²⁰ a on mi předal, že mi dá vázat *Kancionál*, a že mi to už poslal. Poslal ho k Větrovským, od Větrovských jsem já ho vyz[d]vihl.

²¹⁴ Myšlen P. Macek, „subcuratus“ (mladší farář) z Horní Olešné.

²¹⁵ Sednice, tj. obytná místnost.

²¹⁶ Poznámka rukou soudního písaře na horním okraji první stránky dalšího dvojlistu, aby bylo zřejmé, ke kterému examenu text patří.

²¹⁷ Buchdrucker, tj. česky knihtiskař.

²¹⁸ Myšlen Jindřichův Hradec.

²¹⁹ Tj. 22. července.

²²⁰ Myšlena Kamenice nad Lipou, okres Pelhřimov.

54	[54]
Kdy jsi ho vyzdvihl a kudy si šel kdo byl s tebou?	As je[n] 2 <i>Studnice</i> . Po svatej Máři Magdaléně se mnou nebyl žádněj.
55	[55]
V kterou stranu jsi tenkrát šel?	Přišel tam ještě myslivec. Já jsem s ním šel k němu. Druhej den jsem šel domů. On mě vyprovázel přes častrovský lesy. ²²¹
56	[56]
Copak [j]si ješt[ě] tenkrát mimo toho <i>Kancionálu</i> vícej nesl k vázání?	Nesl jsem taky <i>Žalmy</i> . Potom tam ale Kotounův synek pro to přišel. Ono to nebylo spravený, tak si vzal <i>Žalmy</i> domů nespravený.
57	[57]
Ještě jinou knihu jsi měl. Přiznej se!	Nemůžu se nikterak spamatovat.
58	[58]
[Vž]dyť [j]si taky měl knihu, kterou nazýváte [?] <i>Hojka</i> .	Měl jsem ji v správě, ale ne odtud.
59	[59]
Odkud jest pak byla?	Ta byla z Čakovic ²²² jednoho chalupníka. Jmenuje se myslím Židáckej[?], je chalupa po Židu co Kristu.

²²¹ Lesy kolem obce Častrov, okres Pelhřimov, patřící ke stejnojmennému samostatnému statku ležícímu nedaleko na východ od Kamenice nad Lipou.

²²² Čakovice, okres Pelhřimov.

60

Jakej příležitosti [j]si tu *Hojku* od toho ~~hoj~~
Židáckého dostal do správy?

[60]

Takto to bylo pouze jim nejčko od začátku as4
neděle neb 5, jsem šel do těch Čakovíc. Tam jsem
od mého švagra Jana Kollmana vzal 2 *Studnice*, 1
různý *Kancionál*, 2 *Perličky* a 1 *Sencibiál* [?],
samý písňě smrtdlný, na prodej. Tak
jsme mu to prodal všechno tomu Židáckýmu.
Nevím, co mi dal, zaplatil to. To *Písmo* bylo
nevázaný. Pak přinesl tam *Hojku*, abych mu ji vzal
do správy. Já ji vzal, a tu jsem šel k těm
Větrovskejm, a přišel tam ten myslivec. A to bylo,
jak se onehdy nemyslili, že jsme šel z Moravče,²²³
neb jsem já tam nic neprodal. Tenkrát mi taky dal
Hnilička čakovskýho do správy *Kancionál*, kterého
tam dostal myslivec.

61

Copak [j]si povídal na cestě myslivci?
Čí jsou ty knihy?

[61]

To nevím.

62

[Vž]dyť [j]si mu pověděl, že tencelej
Kancionál a ta *Hojka* jsou Kotounovy.
Tak jsi tehdy měl 2 *Hojky*?

[62]

Jak jsem mu to mohl říct? Ale není to pravda,
neměl jsem taky jen tu, a jakživ žádnou neviděl, až
tu.

63

Ty máš *Rozmlouvání evangelíka s katolíkem*
a to *Rozmlouvání* se potahuje na *Hojku*, tak
tobě nemůže bejt nepovědomá, a snad sám
ji taky máš!

[63]

Rozmlouvání evangelíka s katolíkem mám, četl
jsem to i to. V tom mým *Rozmlouvání* porazí
katolík evangelíka, a v tej *Hojce* porazí evangelík
katolík.

²²³ Moraveč, okres Pelhřimov.

64
Dal [j]si tu *Hojku* tomu chalupníkovi
Židáckému zasej nazpátek?

[64]
Zase, dal mi od vázánias 5 grošů, přinesl jsem mu
ji poslední tejden adventní v tamten den před sv.
Tomášem.²²⁴

65
Trestáš [?] sobě obstat, že ta *Hojka* nebyla
Kotounova. Jak tebe vyprovázel myslivec,
odnesl a ještě ji sem nesl spolu s *Kancionálem*
v tom času, nýbrž že byla Židáckého?

[65]
On mý dobrý svědomí a trest můj veliký,[k]dyž to
takové není.

66
Ale proč bys mu ty byl mluvil, že je
Kotouna?

[66]
Snad jsem mu nechtěl povědět, odkud jdu, a on
taky nevěděl.

67
To není k věci podobný, abys k němu byl
tak nevěrnej, neb on tebe tak daleko
vyprovázel a pomáhal nést!

[67]
Tak je to, jak povídám. Šel jsem tenkrát z těch
Čakovic, v Moravči jsem nebyl tenkrát, ale na
svatého Bartoloměje,²²⁵ jak jsem donesl
Kancionál, vzal jsem ty *Žalmy* a ty *Modlitby*
psaný.

68
Jaké to byly *Žalmy*? Kde vydany?

[68]
Nebyly mý, kde jsou tištěný. Jen stálo Kristiána
Jiříka, strejce.

²²⁴ Tj. před 21. prosincem.

²²⁵ Tj. 24. srpna.

69

Copak jsi vázal Větrovskému?

[69]

Převázal jsem mu *Modlitební poklad* na 2 díly a Blažkovi ondřejovskému taky. Jediný díl ještě mám. Ještě jsem se z nich po mši svatý modlil já a před lidmi za mnou. A přšelo jistě ten den, nechali jsme za déšť v ty sucha číst mši svatou.

Relatus et confirmatus, remissus ad custodiam. Continuatur Die 16 Octobr[is] 1779.

70

Kdepak máš ten jediný díl Blažka z nadřízení [?]

od to[ho] *Pokladu modliteb*?

[70]

Je doma v sednici kdekolivěk. Ještě otevřenej prý je na 8. listuna dobrý 2 prsty. Jsou, myslím, tištěný v Žitavě. Dozajista nevím.

71

Komu jsi zdeť v sousedstvu [škrtnutý text] co víc vázal?

[71]

Ještě čakovskému Hutišovi [?] jednu knížku as na prst [silnou]. Jsou tam samý modlitby k stolu Páně a písničky. Nápis je: Jednoho každého communicanta k stolu Páně jdoucího. Kde je to tlačený, nic tam nestojí. Přinesl jsem ji [...] taky v loni na svatého Tomáše.²²⁶

72

Komu ještě více?

[72]

Do Oustrašina²²⁷ tomu mlynářovi Stoklasovi [?] *Žalmy*, nemají začátku. A má taky ode mě vázanej *Zákon* ** vázanej od mýho švagra Jana Kollmana. Taky jsem ho vázal. Od toho mého švagra Jana Kollmana, [k]dyž on si toho jeho blejnu [?] nabral, od tu Moravči, a povídal, že má v tom loži mnoho peněz. Summou moc nic neuměla, krom těch několik knížek pod kolnu mi dala. Mýmu otci nesměla ani na oči, ale oni byli v tom honěni. Já jsem rád,

²²⁶ Tj. 21. prosince.

²²⁷ Myšlen Ústrašín.

že se to prozradilo, nebylo by brzo ni jedné ni druhé víry. A přes peníze to prodávali, přiváděli lidi do škody.

73

[73]

Kam ještě víc mimo toho Kotouna,
Větrovskýho, Blažka, Hutiše a Stoklasy
vázal? A tomu Židáckému neb
Hniličkovi?

Nic se nevynajde. Co je to platný.

74

[74]

Kterak jsi ale vázal jinde?
Tam okolo vás?

Žádnému nic, krom Mádlá. By některý ženský
odkad u nás se toho ~~okolo~~ ani okolo nás nedrží,
neb krom mě žádný psát neumí, a číst jen tak
slabikovat.

75

[75]

*Manuscriptus in liber hereticis
rationum ab eo et denunciium sive
venerabilis Dei curati[...]impresum
in :[...] queiuste Aquila. Zdali jsi pak
tuto vázal?*

Nevím, o tom nejni možná se mi upamatovat.

76

[76]

Darem přinesl [j]s[i] vázaný k němu.
A proč jsi na desky složil toho
duplovaného²²⁸ orla?

Na tu knížku jsem já nesložil, ale na jiný, tomu
důstojnému Panu Mackovi v Horní Volešný jsem
složil, proč bych nepověděl.

²²⁸ Tj. tuplovaného čili dvojitého. Myšleno patrně vyobrazení dvouhlavého říšského orla.

77

Ale proč [j]si je složil, pověz?

[77]

Co jakej jsem naráz měl, takový jsem složil. On je tam v Studenej jeden soused, jmenuje se Lorenz Svoboda, po gruntu Oberhauser mladej. Ten umí dělat všelijaký, věci, tak jsem se k němu dostal, aby mi udělal mnohokvětličnej²²⁹ na desky a přinesl jsem mu jinej model *Zákona*, k ní cirát.²³⁰ On povídal, že dobře. A jak jsem proto přišel, tak povídal, že mi udělal vorla. Já jsem mu na něj ani nepomyslel, až mi ho dal. Tomu bude okolo 7 let. Tenkrát, jak jsem Mackovi ty knihy vázal. Dal jsem mu za něj as 12 zl.²³¹

78

Je to tak věrně pravda a nemůžeš být jináč přisvědčenej?

[78]

To se nebojím.

79

Kolik jich tobě dělal těch otlačků²³² a z čeho?

[79]

Jen jednoho. Z mosaze.²³³

80

Kde ho máš?

[80]

Dal jsem ho tomu Židovi z Batelova²³⁴ [...]. Kdo si četl [...], jeho nevím. On mi ** on mi odtahal knihy, a jsem mu dělal presy pod kotníkem [?], ponechal spravovat ~~presy~~. Mně se ten cirát nelíbil. A nenajde po něm žádněj správy.

²²⁹ Mnohokvětličnatej, tj z více kvítků složený.

²³⁰ Cirát, tj. ozdoba.

²³¹ Myšleno Lorenzovi Svobodovi za cirát s dvouhlavým orlem.

²³² Otlaček, tj. otisk.

²³³ Mosaz, tj. slitina mědi a zinku.

²³⁴ Batelov, okres Jihlava.

[Vž]dyť jsi v knihách od tebe vázaných
i dovnitř na první list takové orlíčky tiskl.

Tak jsi jich měl víc, a dosaváde máš? To není v pravdě, to nemám. A [k]dyž se mi dokazuje, že jsem jich víc měl, [vž]dyť to koštuje²³⁵ peníze. A více jsem jich neměl, ještě jednou povídám. Dokud jsem ho měl, na ty z desky *Modlitby na každý [den]* jsem ho položil. Dovnitř to nevím, leda snad z všetečnosti by to někdo udělal, [k]dyž [j]sem ho měl venku.

[Vž]dyť dovnitř musí bejti barva. Jak by
tobě z všetečnosti kdo to mohl
udělat?

Já mám barvy [vž]dycky všeliký červený
s fírenišem²³⁶ [?], černý, i taky inkoust, nebo dělám
časem dílo truhlářský. To mohl udělat někdo z domácích.

Relatus et confirmatus, remisus ad custodiam. Continuatio Die 26 Octob[ris] [1]779.

K vině své té jsem začal upejpat [?].²³⁷ Já jsem se upamatoval lépe, a musím začít pravdu od začátku. Mě divně upravila [?] ta pelhřimovská krajina. To nový *Pismo* vyvedloto starý. Je věc tak. Jak tu byli minýrové [?] takto 2 léta, byl tu mýženy bratr Tomáš[...], minýr.²³⁸ On nevěděl ještě, že jsme švagrové. Přišel na dovolení do Němčic.²³⁹ Jak se doptal, kde je jeho sestra vdaná, přišel ke mně. Taky povídá mi: Ty pane švagře, vidím že jsi milovník *Pisma*. U nás v Pelhřimově je jeden švec, Bergman [?] u něho hospodou, ten taky je milovník *Pisma*, a je ho povědom. Tak jsem já potom z Hradce sem přivezl *Magnissimo* [?].²⁴⁰ Ptal jsem se potom kováře, kde můj švagr bejval hospodou, ale on neležel u něho. Ležel tuším u nějakého pekaře. Šel jsem tam na holbu piva a ptal jsem se ho, proslyšev, že zná *Pismo*, má-li co, aby mi daroval, neb počet nějakej [...]. A že jsem nevěděl, že by tu byli takoví lidi, on pra[vi]l, jsou prý v Čakovicích,²⁴¹ Blažek v Ondřejově,²⁴² u myslivce taky mi řekl. Počítal jich tak několik, nevím jich jmenovat. Tak jeden šenkýř u nás, jmenuje se Maršovskej [?], ten má *Postillu Jana Husy*

²³⁵ Koštuje peníze, tj. mít cenu.

²³⁶ Firniš, nebol firnis tj. ochranný nátěr.

²³⁷ Upejpat, tj. zdráhat, ostýchat.

²³⁸ Minýr, správně minér, tj. ženista či vojenský inženýr. V druhé polovině 18. století a na počátku 19. století měl jeden z jejich regimentů stálou posádku v Pelhřimově.

²³⁹ Němčice, okres Jindřichův Hradec.

²⁴⁰ „Magnissimo“, tj. největší, ale není jasné, co tím Josef Brchan ml. myslí.

²⁴¹ Čakovice, okres Pelhřimov.

²⁴² Ondřejov, okres Pelhřimov.

tak pěknou, až milo. V tej jsem četl na Velkej Pátek, s naučením božím, tak pěknou, až milo. Ten mi povídal: Slyšíš, tu *Postilu* nerad mám, abych někde prodal, má v sobě 2 Matrec [?]. Dodají ho rádi. Kde se zdržovala as 100 let u nějakých Trpišovských [?], byli myslivci. On mi ji dal. Já ji měl as tejdendoma, před otcem jsem ji nesměl ukázat. A měl jsem mou přešpurskou radši, tak jsem šel sem na [...], že si zdeť koupím. Tu *Postilu* jsem vzal [s]sebou. Šel jsem starou [...], je ze vsi Čakovic, myslím, mu říkají Mates [...] Štefl. U něho jsem neviděl víc Pisma krom nějakou herbářskou knihu.²⁴³ Povídám, že bychtu knihu prodal, že tu mám takovou a takovou *Postilu*. On pra[vi]l: Nechte, nechte, však sem někdo přijde zejtra po službách Božích, budeme as někomu mluvit. Dál povídám, aby mi došikoval nějaký *Simeon*. On pra[vi]l: „Něco může bejt, přijde-li kdo, přeptám se.“ Jak jsme přišli ze mše svaté [...], seděl tam jeden soused z Čakovic prosečského panství,²⁴⁴ jmenoval se Voříšek. Tak jsme se hned seznámili. On povídal [...], to je taky tak člověk, pili jsme spolu, jiný lidi okolní taky. Já se ho [ptal] na *Simeona*, on pra[vi]l, že [...] u jeho milé vrchnosti, abych šel s ním. Já vzal tu knihu a šel s ním a u něho jsem nechal tu *Postilu*. Potom jsem od něho vzal *Evangelium* a nechal jsem mu tam za ně tu *Postilu*, a přidal ještě l *Perličku*, k[t]erou jsem měl darovanou od tý Mařeny.

Jak jsem šel tenkrát od toho Voříška, tu jsem se sešel po sv. Janu Nepomu[ckém]²⁴⁵ tu neděli s tím myslivcem Wendlem v oustrašinskej hospodě,²⁴⁶ [k]dyž jsem už slyšel, že je takovej, a tu on mi pověděl, že má *Postilu* tak velkou jako *Bible*: jeden díl u kováře v Libkovej Vodě,²⁴⁷ a 2 díly díly v Stříteži²⁴⁸ u Větrovského, a ptal se mě, jak je u nás. Já pra[vi]l: U nás že přece nějaký kousek novejš se dostal, že k dostání je. Tu byly mezi nima rozprávky všelijaký právě. [k]dyž je *Pismo*, jsou taky řeči. Byly všelijaký rozprávky nepoctivý. Celé naše sejítí bylo nepoctivý. Dobře, že to vyšlo, a to Bůh sám chtěl, nebo by byla svatá katolická víra trpěla v tom kraji ouštipky,²⁴⁹ co už sám nějak dobře spatřuju. Řeči naše jaký byly ouzký [?], že nám Pán Bůh odpustí, nebo není možná toho pamatovat, všem [k]dyž je *Pismo*. A on se [...]juíce žaloby a moříce a dle toho je mluví.

[škrtnuté: Jak jsem tehdy tenkrát jels tím *Simeonem*, zastavil jsem se pro ten díl *Postily* u Voříška]

Tak jak jsem jel pro *Simeon* k tomu Voříškovi. Zastavil jsem se v Libkovej Vodě ~~ab~~ u kováře, aby mi ukázali, že tu má myslivec nějakou kus knihy. Žena mi ji ukázala, já ji vzal, a nechal za ni *Polokancionálek*, co potom dostal myslivec Wendl, a přijel jsem na noc

²⁴³ Myšlen herbář.

²⁴⁴ Panství Proseč-Obořiště, okres Pelhřimov.

²⁴⁵ Tj. po 16. květnu.

²⁴⁶ Myšlen Ústrašín.

²⁴⁷ Libkova Voda, okres Pelhřimov.

²⁴⁸ Střítež u Božejova, nebo Střítež pod Křemešním, okres Pelhřimov. Ze zápisu není jasné, o kterou z těchto dvou vsí jde. Pravděpodobné jsou obě možnosti. Střítež u Božejova leží přímo v oblasti, o které se v examenu jedná, zatímco Střítež pod Křemešním leží vedle vsi Strměchy, kde byla značná koncentrace tajných nekatolíků a počátkem 19. století v ní vznikla helvétská náboženská obec.

²⁴⁹ Ouštipky, patrně myšlena újma, škoda.

k myslivcovi.[škrtnutý text] A šli jsme spolu k Větrovskému pro ten tlustej díl. Ten jsem tenkrát vzal, třetí ale teprve, jak jsem ten Kotounů *Kancionál*, ~~Zákon, malej Kancionálek~~ a ty ~~bez začátku psaný knížky~~ do správy brát dostal od toho Kotouna. Potom, jak jsem mu odved[il] ten *Kancionál*, jsem zasej dostal do správy *Žalmy*, malej *Kancionálek* bez začátků, a psanou knížku.

Na Peklůvku²⁵⁰ je taky ještě jeden kousek víc, *Kancionál* prostřední. Prodal jsem mu ho u toho Židáckýho v Čakovicích, byl taky od mého bratránka Kollmana. Já jsem si z toho nového *Pisma* nic nedělal, pokud ji nehonili. Jak ji honili, jářku: Tos pěkně svezla! Dal mi mladej Peklůvskej za něj as 23 grošů.

Ještě tam v Čakovicích tenkrát mi dal bratr Židáckýho Hnilička do správy starej *Kancionál* jako *Špalíček* na 3 prsty tlustej. Ouzkej ten jsem odvedl s tím *Hojkem*. Od myslivce jsem taky ~~nie~~ odevz[d]al nějakej starej *Kancionál*, nemá začátku, nevím jakej je, ten počtel švagr, ten Jan Kollman. Já jsem ho víc doma neměl.

On taky myslivec ode měmá nákou knížku *Sedmero potěšení*. Ta pošla z Dolních Dubenek,²⁵¹ od nějakýho Josefa Drápala. Jak mi ji dával, já mu pra[vi]l: Strejčku, tu nemůže každej mít! On pra[vi]l: Ta kniha žádnému nic neudělala. Nadávají mu tamevangelíci katolickým odporníku, my neujmemzasejc.

Tomu Maršovskému [?] šenkýřovi jsem dal za ten ~~Kan~~ *Postilu*, co dostal Voříšek. jsem dal *Postilu* malou Kristianu Pejšku, neb vzác[nou] knihu tu jsem nehandloval od čeledi z Kamenice. Je v městě tam podružím. Za nějakej opatřej *Manuálek Jana Comeniusa*²⁵² jeho dostal od Víta, Doubravového Franty ve mlejněu Dubenek.²⁵³

Už nejčky najednou nic nemám na svědomí.

84

[84]

Brchane, jak jest vyhlížely ty *Žalmy*,
co máte u Lindourka?

Malá na 3 prsty tlustá, byly v červený desky
pozrezavělý na 2 záponky²⁵⁴ nově spravovaný.
Spravoval je nějakej žák. Začátku nemají, jsou v nich
noty tak naučování.

²⁵⁰ Peklůvko, osada obce Pelhřimov, okres Pelhřimov.

²⁵¹ Dolní Dubenky, osada obce Horní Dubenky, okres Jihlava.

²⁵² Rukopis od Jana (Ámose) Komenského, blíže nespecifikovaný.

²⁵³ Zde není jasné, zda jde o Panské Dubenky, Horní Dubenky anebo naposledy zmiňované Dolní Dubenky. V každém případě jde o jednu z těchto vsí na Jihlavsku.

²⁵⁴ Záponek či záponka, tj. sponka.

85

[85]

Poznal byste je, kdybyste je viděl, a
demonstratiipsi et liber a reverendo
subcurato Studenensi
hac[...]

To nejsou ty. Ty *Žalmy* jsou jiný, já mu je jen přečet[1].
Jsou moje. Tyto jsem já mu spravoval, a ty jsou jeho byly
zas u mě, a byly taky u mého švagra Lahodného ve
mlejně.

86

[86]

Jakpak vyhlížel ten *Kancionál* širokej,
kterej se dostal vašemu švagrovi
Barto[loměji]Lahodnému?

Je bez autora. Nebyl celej, desky měl červ[e]ný,
listy červivý [?,] byl skrz jak širokej tak dlouhej do desky
tlustej na malý 3 prsty.

Relatus et confirmatus, remisus ad custodiam. Continuatio Die 25 Novembris[1]779.

87

[87]

Budete se pamatovat, jestli je někdo ten čas,
jak jste ty knihy prodal Židáckýmu v Čakovicích,
tam by přítomnej?

Zdejší kovář tam byl se mnou.

88

[88]

Jakou příležitostí on zdejší kovář Štefl
se tam s váma dostal?

Já jsem přišel k němu a on šel se mnou. Předtím
jsem se tu sešel s tím Židáckým u Štefla.

89

[89]

Věděl on Štefl, že sám nosíte knihy na
prodej?

Věděl, že já mám, a šel ~~vedl~~s ním tam k němu.

90

[90]

Byl tehdy taky přítomnej ten Štefl, jak vám
dával Židácký do vazby *Hojku*?

Nebyl. On odešel od Židáckého a on mi ji dal
teprve, jak jsem šel odtud.

- 91
Jak dlouho jste se tam tenkrát zdržel?
- [91]
Bylo to as 5 neděl po sv. Duchu²⁵⁵ a byly snad 2 svátky[...] sv. Jana²⁵⁶ k tej době v sobotu a [...] jinej přišel jsem v sobotu. Pil jsem holbu piva, pra[vi]l jsem, tu mám některou knížku přešpurskou, jsou mého švagra, on potřebuje peněz. On tehdy ještě dělal ve verkštatě,²⁵⁷ a pra[vi]l mi:“Po[j]d’.“ Tak jsme tam přišli večír, a zůstali jsme tam přes noc. Leželi jsme spolu ve stodůlce. On ráno vstal, běžel domů, ani nešel do světnice. Já jsem šel do světnice, a dostal tu *Hojku* tam, *Kancionálek* jeho bratra Havlíčka, v Praze tištěnej.
- 92
Byli za tím tenkrát ještě sic někdo jinej?
- [92]
Žádnej, krom jeho domácí.
- 93
On povídá, že jest tam byl [po]cestnej s trakařem jménem Franta Hrdlička.
- [93]
Že je to v hrdlo lež!
- 94
Dál povídá, že jste tenkrát dostal 3 knížky do vazby.
- [94]
Tu *Hojku*, ty *Kancionály* jeho bratra, a taky dlouhý, *Kancionál* toho Hutiše a český *Kancionálek* jeho bratra.
- 95
Co vám dal za knihy nový, už to jste se upamatoval?
- [95]
Nevím byly-li 6,7,8 etc. Dal mi za 6 zl. sedoucníků [?].²⁵⁸

²⁵⁵ Tj. 50 dní po Velikonocích.

²⁵⁶ Tj. asi svátek sv. Jana Křtitele (24.6) a sv. Jana Evangelisty (27.12)

²⁵⁷ Verkštat, tj. dílna.

²⁵⁸ Sedoucník, nejisté čtení, význam není jasný.

96
Velká-li je ta *Hojka*?

[96]
As na 2 prsty tlustá.

Relatus et confirmatus, remissus ad custodiam. Continuatio Die [chybí přesná datace]

97
Jakou knížku jsi dal v Proseči²⁵⁹ Václavovi
Štefloví kováři?

[97]
Kancionálek amsterdamský [?], dostal jsem ho
z Moravče od Kotouna, on mi ho pů[j]čil, ~~a byla u~~
~~něho zápona~~, myslím, že u něho nebylo třeba
správy.

*Brchan*²⁶⁰

98
Copak jsi tam u toho Václava Štefla
s nějakou červenou kropeničkou²⁶¹
používal?

[98]
Já nevím o ničem. O tom vím, že jsem tam byl. Byl
jsem tam s Voříškem z Čakovic, pili jsme do rána,
byli jsme opilí, a[...] nevím o ničem. On tam byl u
kováře.

99
Jak se pamatuješ, a dobře víš, že jsi tam
byl, a s kým, tak musíš taky vědět, co jsi
čini! Vyznej jen pravdu!

[99]
Já o ničem jiném nevím. Jen, že jsem tam byl
s ním, a pili celou [noc], ani docela nerozumím, co
mi po[ví]dali, o čem.

²⁵⁹ Proseč-Obořiště nebo Proseč pod Křemešníkem. Pravděpodobné jsou obě možnosti, neboť první z těchto vsí na Pelhřimovsku leží v sousedství Nové Cerekve a Moravče, kdežto druhá vedle Stříteže pod Křemešníkem nedaleko od Strměch. Vzhledem k následující odpovědi vyslychaného, ale patrně půjde o Proseč-Obořiště.

²⁶⁰ Poznámka rukou soudního písaře na horním okraji prvního listu další složky, aby bylo patrné, ke kterému examenu text patří.

²⁶¹ Kropenička, tj. kropenka čili nádobka na svčenu vodu, která bývala upevněna na zdi u vchodových dveří do budovy.

100

Tak tobě povím, aby jsi docela vyrozuměl.
Ty [j]si tam viděl červenou kropeničku,
na kterej bylo vyobrazení nejsvětější
rodičky boží Panny Marie. Jakou potupu
jsi mu oddal, a co o ní mluvil?

[100]

Toho mě zachovej Pán Bůh všech věrných, jestli
jsem já měl takové *Pisma*, který o těch věcech
jednaly, tak jsem přece nejsvětější rodičce Boží
neb ona, že ji mají nazývat blahoslavenou všechny
národové, žádné potupy nikdy nečinil.
Jestli jsou oni viděli, co ty druhý, já o ničem
nevím! Pili jsme celou noc. Byl jsem celejožralej.
Dali jsme piva, myslím pomázu piva a Voříšek
ještě víc.

101

To se nemůže věřit, aby[s] byl tak hrubě
ožralej, sic by[s] byl ani tý kropenky
nes[h]ledal. Tam nemají takovou potupu.
Zhaněl od [j]ména slovy: Co tu modla
dělá? Já si z ní naleju knoflíků neb broků!

[101]

O zhanění nevím, ale o těch slovech je v hrdlo lež,
abych řekl: Co tu ta modla dělá! [Vž]dyť mám sám
taky doma obrazy, [vž]dyť mám já ji, nic se jív té
písně žádná potupa nedělá.

102

Když ti oba, kteří při tom byli, tu okolostojičnost
na tebe vyznali, pročez dálej nezapírej!

[102]

Já jsem jiné věci nezapíral, tak taky to mám za to,
že byi to se mi odpustilo. A nemůžu říct s mou
vědomostí, že bych to řekl.

103

[103]

Že mnohé bezbožné řeči s Wendlem jsi měl,
vaše schůzka že byla bezbožnou a nepoctivou,
to jsi už vyznal. Tak jest jenom, že ktakovým
řečem na zhanění jsi. Vyznej dobrovolně,
sice s ním budeš spolčenej
a přesouzenej.

Řeknu tak. Jestli mohlo by se něco takového bylo
stát, nebo jsem ještě tenkrát z těch *Pisem* nebyl
stíhanej, tak z těch *Pisem* a z vopilosti by se to
bylo mohlo stát, ale ne s mou vědomostí. To bych
lhal, kdybych řek[1], že vím o tom.

104

[104]

Ale přece, [k]dyž [j]si se vyspal, [j]si věděl,
jak jsi tu kropěnku zohavil.

Nevěděl, ani jinak o tom nebylo, ani nevím o tom,
co bych pověděl.

Relatus et confirmatus, remissus ad custodiam. Continuatio Die [chybí datace dne] [1]780.

105

[105]

Poněvadž [j]si se znal, že [j]ste mívali
s Wendlem bezbožné řeči, vaše schůzky,
že byly bezbožný, nepoctivý, pověz,
co bylo za řeči.

Tenkrát jsem je měl za poctivý, ale nejčko je
uznávám zanepoctivý, jak jsem vyznal před ním.

106

[106]

Pověz ale, v čem pozůstávala bezbožnost
těch řečí a nepoctivost těch schůzek?

Řeči byly o tom falešným *Pismě*, který jsem
tenkrát za dobrý držel, a schůzky taky za tím
příznám, a proto já uznávám za nepoctivý,
poněvadž mám ztoho tolik zlého. Tolik zlého
nastalo, sice jsme spolu nic nekradli ani nic jiného
nečinili, jen těch svých hleděli.

107

Ale vychází najevo, že jsi víru křesťanskou katolickou zlehčoval, a tu chybnou dle těch bludných *Pisem*, které jsi rozšiřoval, na výsost vychvaloval.

[107]

Řeč já nemůžu pamatovat. Mluvili dle těch *Pisem*, poněvadž jsem ho měl jednou od druhého stavu toho, tak se rozpráví, že jinak nemůžu říct, [k]dyby jsme[se] nejčco sešli, jinak bysme mluvili podle tohoto přizvzdění.

108

Oč i prve si to přizvzděl, že v těch podobných knihách bludy jsou, poněvadž jsi byl proto v arrestu²⁶² v Hradci²⁶³ o tom následovanej.

[108]

Voni nám v Hradci páni nic žádnéj examen nedělali, já můžu na to sám svědomím slíbit, že v tom žádnéj pán ani prv nenaučil [?] přes všechen examen.

109

Jakpak dlouho [j]si tam tenkrát seděl?

[109]

Seděli jsme tam okolo 5 neděl. Neřek[li] nám žádnéj nic, proč jsme tam. Pustili nás. Vynesl ouřad²⁶⁴ p[an] Hilgartner. Byli u nás, sice povolali nás, že jsme puštěný domů, a to bylovšechno.

110

[Vž]dyť je vás z toho něco přece následovalo u místa duchovního.

[110]

Nač se žádáme, jsme nemluvili. On nás pan farář nedal před sebe povolat, předtím ani potom.

²⁶² Arrest, tj. vězení, žalář.

²⁶³ Myšlen Jindřichův Hradec.

²⁶⁴ Myšleno úřední rozhodnutí, výnos.

111

[111]

Copak vám nic od vysoce důstojné konsistoře
olomoucké ²⁶⁵ nebylo vyhlášeno, jak vám tak
stojí?

Nevíme o ničem.

112

[112]

Proč jste i vašemu švagru Kollmanovi ty bludné
knihy vychvaloval, a ty bludný nad naší
samospasitelnou svatou římskou víru,
ku které se sám znáš ~~vychvaloval~~,
vyvyšoval?

Já povídám, že to pravda není.

113

[113]

On se na tebe odvolává, a uznávána
otázku 79, že od tebe, mladýho Brchana,
slýchával, že by ta víra byla lepší
než naše.

To on na mě nemůže dokázat, já tak vyznanej ani
nebyl.

114

[114]

On dál vyznává na otázku 84, že jest myslel,
co ty jemu jako švagr [j]si radil, a on tebe
poslechl, že snad taky udělá dobře. Vidiš,
poněvadž jsi mu radil, aby sobě takovou
knihu koupil, že na tvůj rozum se spolehl,
a ty tomu radou přec mu byl jako závadnej. Ať mě to dokazuje on.

115

[115]

A pamatuješ se, a nezapírej, on tvůj švagr
Kollman na otázku 54 pravdu vyznal takto:
Dal jsem mu to na prodej, však on je vším
tím vinen, kdyby jeho nebylo, mohl jsem bejt
bez toho.

Neprodal. Nemůže na mě to a[ni] jiný dokázat.

²⁶⁵ Tj. arcibiskupské konzistoře v Olomouci. Správně by se ale vyslychající měl ptát na biskupskou konzistoř v Brně, neboť od roku 1777 byly moravské farnosti na Jihlavsku součástí nově zřízeného brněnského biskupství.

On dálej vyznává na otázku 72: On, Josef Brchan, jak jsem sobě vzal jeho sestru, hned mi nabízel, abych sobě něco koupil; já jsem prve ničemu nerozuměl, a myslil jsem si věrně, že, jak by se mnou bylo. Tak se dokazuje, že jste toho příčina, že ~~ste~~ on takové knihy koupil.

Nevím, to pravdu vyznal. Jsem jím vinen, co bych se to nepřiznal.

Jakýpak schůzky u vás bejvaly, a kdo tam všechno chodíval?

Ke mně se scházelo lidech moc. Ale v té příčině cesty ke mně se scházelo lidech jako mrak, ~~ale v příčině cesty~~ já jsem držel 4 léta fabrique[?] na přádlo bavlny, vodíval jsem ji, měl jsem přes 400 přástek.²⁶⁶

Upamatuj se ~~na ty okolnosti s tím švagrem Kollmanem, a vyznej víru~~ sice bude s tebou spolčenej.

Nic jsem mu nevydal, aby co koupil, ani nemnoho dával, ale *Písmo*, co jsem měl, jsem mu propůjčil.

Confrontatio

Předvedenej Jan Kollman, a poněvadž na otázku 72 vyznal, že ho jeho švagr Jo[sef] Brchan hned, jak sobě jeho sestru vzal, nabízel, aby sobě takové knihy koupil. Na otázku 54, že on švagr Brchan mu ty knihy velel koupit, že on je toho všeho příčina, kdyby toho nebylo, že mohl bejt bez toho. Na otázku 79, že on tu bludnou víru chválil, že je lepší, nežli naše. Pak [na] otázku 84, že jest celého času Brchana radu uposlechl z té důvěrnosti, že jeho uposlechnouc, snad taky udělá dobře. Když tomu tak jest, by mu to mluvil do očíh.

²⁶⁶ Patrně myšlena faktorie čili rozptýlená manufaktura na předení bavlněné příze, která se zpracovávala podomácku na kolovratech u přádláků a pak se dodávala tkalcům, případně i manufakturám (kartounkám) ke strojovému zpracování.

Vyznal *sequento conforntatio 1mo*, že je tam vezl jeho potahem a on mu nabízel, aby sobě takové knihy koupil, on sic poněvadž tu byl [...], že jest nesl, že je snad všechno dobrý.

2do od Máře ty knihy že chtěl, aby je koupil sám.

3^{tio} že jest povídal, že mu tu bludnou víru nad naši samospasitelnou vychvaloval, že to mluvil ze strachu, poněvadž pakjakživ nebyl při právě.²⁶⁷

4° jeho radu ale tenkrát že uposlechl jeho švagra od něho.

Confrontatio Josef Brchan mluvil na dvořích nežli dávňě.

119

[119]

Já jsem ty knihy koupil od Máři Satrapový,
protože [j]ste mě s tím nabízel. Chtěl [j]ste,
abych je s váma koupil. Já [j]se[m] byl
v Praze, a [k]dyž [j]ste odešel, teprv jsem
je sám koupil.

Inu, nevím, může to bejt takový.

120

[120]

[K]dyž [j]ste vy odešel, tak jsem já myslil,
že je to dobrý, poněvadž [j]ste chtěl,
abych i vám koupil. A tak jsem je koupil.

Já jsem ji tam nepřived[í]. Víc on nechť to vyzná.

121

[121]

To je takový, co bych jináč řekl.

Inu, [k]dyž jsem se k tomu snad trefil, že tam byla,
tak [k]dyž on to ví, je tomu tak. Já to nepovím
lépe. Tomu tak může bejt.

Continuatio

122

[122]

A poněvadž se znáš, že on míval
bezbožné a nepoctivé řeči
s Wendlem o těch *Pismech*,
pověz ty řeči okolostajně.

Toliko to, že jsme museli za všechno dobře dílem,
než jako [k]dyž jsem upad[í] tak do toho svrchu, a
připravena v známost tak poznanou, že to muselo
bejt nepoctivý, neb [k]dyby to bylo dobrý, muselo
by to všechno dobrý zůstat.

²⁶⁷ Při právě, tj. u soudu.

123

Přece povězte víc, hlavně co jste mluvili.

[123]

On povídá, že jsme [...] [k]dyž přejde knížku, sám že kde najdu víru ** to se může přeptávat, více jsem mohl mluvit, poněvadž jsem to takv tom *Pismě* viděl. Nejčko vidím, že je to všechno podvodný.

124

Taky jste miloval [?], že v tom máte jeden druhého vyznat?

[124]

Nevěděli jsme. Oni to třeba oba, kde co milují, o tom mluví.

Kdo to může pamatovat? Na 3 léta je tomu.

125

Také jste mu měl říkávat, aby Pánu Bohu děkoval, že se dostal z takových svodů Antikristových.

[125]

O tom nevím. Já nemůžu říct, jak mi tak nějaký Bůh mu jináč mluvil, poněvadž jsem *Pisma* měl, že to v něm tak bylo.

Máme prej Pánu Bohu děkovat, že se to vyzradilo, byli by jsme zůstaliv tom doted' na naší stopě.

126

Jakou js uměla zpíval písničku o papežencích?²⁶⁸

[126]

Kdo to na mě dokáže?

²⁶⁸ Papeženci, tj. hanlivé označení pro přívržence papeže, tedy katolíky.

Tuhle je. Znáte ji?

Tu znám, že jsem byl před 6 lety [...] až citovanej. Bylo to takto. Já jsem jako svobodnej byl za družbu na Moravě v Praskolesách,²⁶⁹ aby mu on tam přišel mládenec mysliveckej²⁷⁰ jménem Daniel. Byl v Sumrakově²⁷¹ ~~u myslivce~~ u revírníka.²⁷²

Pra[vi]l, že je nedilný u Litovský neb od Litovských. Konejšil se tomu jako družbou,²⁷³ aby se dávno napil.

Tak začal tam ty u rychtery [?], jsou v tý písničke. Já mu pra[vi]l: Danieli, co je to za píseň, s Janem Hlavounem, aneb stojí žád[n]ej člověk. Já jsem ji ale pak jen neměl v rukou, ale tu slyšel jsem, že ji měl ten Bína dostat, kde jsem byl družbou, od toho myslivce. A tomu že ji pan farář vzal, [k]dyž tu jsem je od ní měl, takže pravil, a všechno přijde a nevím, co se mi stane.

Custodiente.

Relatus et confirmatus, remissus ad custodiam.

Custodiente.

Relatus [...] Die 12 Juny confirmaret s tím přiznáním, že ještě 1 Perličku od Máři Satrapový takovou svázal a v Rimberku²⁷⁴ vesnici za Prášivou²⁷⁵ v hospodě zapomněl, ale neprodal.

Die Juny [...] iratehs [?]

²⁶⁹ Praskolesy, vesnice u Telče, okres Jihlava.

²⁷⁰ Myslivecký mládenec, tj. adjunkt.

²⁷¹ Sumrakov, okres Jindřichův Hradec.

²⁷² Revírník, tj. lesník spravující revír čili určité teritorium v lese.

²⁷³ Družba, funkce pro svobodného mládence během svatebního obřadu.

²⁷⁴ Rimberk, dnes Polesí, okres Pelhřimov.

²⁷⁵ Prášivá, dnes Veselá, okres Pelhřimov.

8.1.5. Rejstříkyk edici

JMENNÝ REJSTŘÍK

- Apltauer** Antonín, koželuh 14
- Fr. Augustýn**, františkánský misionář 67
- Bandourek** 90
- Bergman**, švec 101
- Bethlén** Gabriel, sedmihradský kníže 20
- Bíba** Jan, nejstarší syn Víta Bíby 64
- Bíba** Kryštof, otec Víta Bíby 58, 64, 70
- Bíba** Vojtěch, podruh 80
- Bíba** Vít, sedlák 11, 29, 45, 48, 57, 58, 64
- Bíbová**, Alžběta 58, 64
- Bína**, ženich z Praskoles u Sumrakova 114
- Blažek** Václav, sedlák 11, 44, 46, 48, 57, 60
- Blažek** Vít 74
- Blažková**, Marie (Mařena) 57, 60
- Brchan/Brchaň** Jan, bratr Josefa Brchaně ml. 89
- Brchan/Brchaň** Josef starší, mlynář 11, 83, 84
- Brchan/Brchaň** Josef mladší, tesař, vazač knih 11, 29, 45, 46, 48, 56, 58, 83
- Brchan** Pavel, bratr Josefa Brchaně 59
- Bubla** Maxmilián Josef Václav, farář v Nové Cerekvi cca 1675–1710 64, 74
- Dampierre** Jakub, císařský generalissimus 18
- Doubravský (Doubrava)** František, mladík daný za trest na vojnu 90, 103
- Drápal** Josef, držitel knih 103
- Dremsa** Filip Ignác, hlásný 14, 28, 30, 48
- Ehrlich** Jan, švagr F. I. Dremsy 14
- Fridrich II.** 23, 24
- Hájek**, kupec 71, 89
- Havlíček** Martin, pastýř 82
- Hertz (Hertus)**, příjemce knihy 79
- Hillmeyer** Antonín, tkadlec 70
- Hilgartner**, vrchní nebo justiciář na panství Jindřichův Hradec 109
- Hlavoun** Jan 114

Hluchý Václav, slouha, příjemce knihy 69, 71, 72, 73, 77
Hnilička Josef, příjemce knihy 91, 96, 99, 103
Holý Vojtěch, kněz 14, 26, 27, 29, 48, 58
Hrdlička František, pocestný 105
Hrubajáš (?), kupec knih 74
Hutiš, vazač knih 98, 99, 105
Jiřík Kristián 97
Josef I., císař (1705–1711) 22, 36, 38
Josef II., císař (1780 – 1790) 7,12,17,24, 25, 28, 30, 31
Karel VI., císař (1711 – 1740) 23, 36
Karel XII., švédský král 22
Kollman Jan, tkadlec a chalupník 88, 91, 96, 98, 103, 110, 111
Kollman Josef, obviněný z nekatolictví 25
Komárek Marián, kněz 27
Kotoun Matěj, sedlák 82, 94, 96, 97, 99, 103, 106
Koutek Jakub, příjemce knih 70
Kraus Jakub, vikář 31
Kryštof, rychtář v Božejově 71
Lahodný Bartoloměj, mlynář 89, 90, 104
Lahodný Martin, bratr Bartoloměje 89
Leopold I., císař (1658 – 1705) 36
Leva Ondřej, bývalý pastýř 61
Lhotský Antonín, zedník 11, 29, 48, 58, 69,77, 79, 81, 93
Lindourek viz Bandourek 103
Litovský Daniel, myslivecký mládenec ze Sumrakova 114
Lukánová (Lucianová) Anna, měšťanka z Pelhřimova 69
Mádl, příjemce knihy 99
P. Macek, kněz, „subcuratus“ z Horní Olešné, příjemce knihy 94, 99, 100
Marie Terezie, císařovna (1740 – 1780) 23, 24, 30, 41
Maršovský, šenkýř ve Studené 101, 103
Matějka Bernard, držitel knih 81, 82
Melachton Filip, učenec, teolog 18
Mikoláš, majitel gruntu 83
Minier Jan, syndík 31

Minýr Tomáš, švagr Josefa Brchana ml. 101
Müller Jan Nepomuk Ondřej, kněz, vikář chýnovský 31
Pejcal Jakub, držitel knihy 61
Pejšek Kristián, příjemce knihy 103
Pirchan viz Brchan
Prokeš Josef, bratr Vojtěcha 93
Prokeš Vojtěch, hospodář 93
Prokšová Mariana viz Satrapová Mariana
Rohanský Martin, držitel knihy 66
Rohanská Anna, vdova 66
Rousek, držitel knihy 90
Rubricius Vincenc, kněz 26, 29, 31, 36, 37
Rudolf II., císař (1576–1611) 18, 19
Rupp Jan, vazač knih 27, 29
Satrapová roz. Prokšová Mariana, sestřenice Josefa Brchana ml. 83, 112
Schuldmann, příjemce knih, knihvazač 76
Staněk, příjemce knihy 88, 91
Stoklasa, mlynář z Ústrašína, příjemce knihy 98, 99
Strměšský Daniel, autor modliteb 54, 61
Streeruwitz Franz von, hejtman 26
Soukupka (Soukupová) Mariana, tchýně Josefa Brchana ml. 89
Světlík, příjemce knihy 71
Svoboda Lorenz, řeč. Mladej Oberhauser ze Studené, zdobil knihy 100
Szalatnay Jan st., pastor 26, 28, 29, 30, 48
Šimánek, příjemce knihy 71, 75
Štefl Mates z Čakovic, zprostředkovatel knihy 102
Štefl Václav, kovář z Proseče-Obořiště 104, 106
Trpišovský, myslivec od Pelhřimova, příjemce knih 102
Větrovský Matěj, mlynář 75, 89, 90, 94, 96, 98, 99, 102, 103
Vít, držitel knih 103
Voříšek, chalupník z Čakovic, držitel knihy 102, 103, 106, 107
Wendl/Windl Jan, myslivec 58, 69, 77, 78, 79, 80, 102, 108, 112
Witmann, příjemce knihy 88
Židácký, chalupník z Čakovic, příjemce knihy 95, 96, 97, 99, 103, 104

MÍSTNÍ REJSTŘÍK

- Batelov (okr. Jihlava) 12, 87, 100**
- Bechyňsko, Bechyňský kraj, historický územní celek 9, 84**
- Božejov (okr. Pelhřimov) 11, 44, 57, 58, 60, 69, 71, 78, 82, 92**
- Častrov (okr. Pelhřimov) 95**
- Čakovice (okr. Pelhřimov) 79, 95, 96, 97, 101, 102, 103, 104, 106,**
- Červená Řečice (okr. Pelhřimov) 10, 12, 26, 37, 58, 64**
- Dobrá Voda (okr. Pelhřimov) 81**
- Dolní Dubenky (zaniklá ves, dnes součást obce Horní Dubenky, okr. Jihlava) 103**
- Domašín (okr. Jindřichův Hradec) 12, 90**
- Drážďany (Dresden, SRN, země Sasko) 21, 23**
- Haufířov (?) 89**
- Horní Dubenky (okr. Jihlava) 11, 12**
- Horní Němčice (okr. Jindřichův Hradec) 89, 101**
- Horní Olešná (okr. Jindřichův Hradec) 14, 86, 91, 94, 99**
- Hradec Králové 23**
- Jindřichův Hradec 11, 12, 83, 92, 94 109**
- Kamenice nad Lipou (okr. Pelhřimov) 88, 94, 103**
- Kladruby (okr. Tachov) 61**
- Leskovcova Cerekvice dnes Horní Cerekev (okr. Pelhřimov) 11, 61**
- Libkova Voda (okr. Pelhřimov) 102**
- Litomyšl (okr. Svitavy) 85**
- Miškovec (Miskolcz, Maďarsko) 28**
- Morava, historická země 9, 12, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 26, 48, 83, 93, 114**
- Moravec (okr. Pelhřimov) 11, 29, 88, 89, 94, 96, 97, 98, 106**
- Mrákotín (okr. Jihlava) 93**
- Mysliboř u Telče (okr. Jihlava) 83**
- Myslotín (okr. Pelhřimov) 74**
- Němčice dnes Horní Němčice (viz)**
- Norimberk (Nürnberg, SRN, země Švábsko) 55**
- Nová Cerekev (okr. Pelhřimov) 8, 21, 31, 35, 36, 48, 57, 64, 67, 75**
- Ochranov (Herrnhut, SRN, země Sasko) 87**

Olomouc 23, 110

Ondřejov (okr. Pelhřimov) 58, 70, 71, 74, 89, 101

Oustrašín (dnes Ústrašín, okr. Pelhřimov) 62, 70, 75, 98, 102

Panské Dubenky (okr. Pelhřimov) 90, 103

Pavlov (okr. Pelhřimov) 70

Pejškov (okr. Pelhřimov) 11, 45, 57, 58, 64, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 93

Peklůvko (osada obce Pelhřimov, okr. Pelhřimov) 89, 103

Pelhřimov 8, 10, 11, 12, 18, 19, 26, 27, 28, 29, 47, 48, 58, 62, 66, 101

Pešť (dnes Budapešť, Maďarská rep.) 93

Počátky (okr. Pelhřimov) 30, 58, 73, 91

Praha 56

Praskolesy (dnes osada obce Mrákotín, okr. Jihlava) 114

Prášivá (dnes Veselá, okr. Pelhřimov) 85, 114

Prešpurk (dnes Bartislava, SR) 77, 86, 87

Proseč-Obořiště (obojí okr. Pelhřimov) 102, 106

Rimberk (dnes Polesí, okr. Pelhřimov) 114

Strmilov (okr. Jindřichův Hradec) 91

Střítež pod Křemešником (okr. Pelhřimov) 75, 102

Střítež u Bozejova (okr. Pelhřimov) 71, 75, 87, 89, 102

Studená (okr. Jindřichův Hradec) 12, 87, 93, 94, 100

Sumrakov (část obce Studená, okr. Jindřichův Hradec) 114

Světlá (okr. Jindřichův Hradec) 83

Telč (okr. Jihlava) 12, 83, 89, 93

Tábor 19, 24, 30, 31, 37, 84

Ústrašín (okr. Pelhřimov) viz Oustrašín

Vratišov (okr. Pelhřimov) 61

Wittenberg (SRN, země Sasko-Anhaltsko) 55, 87

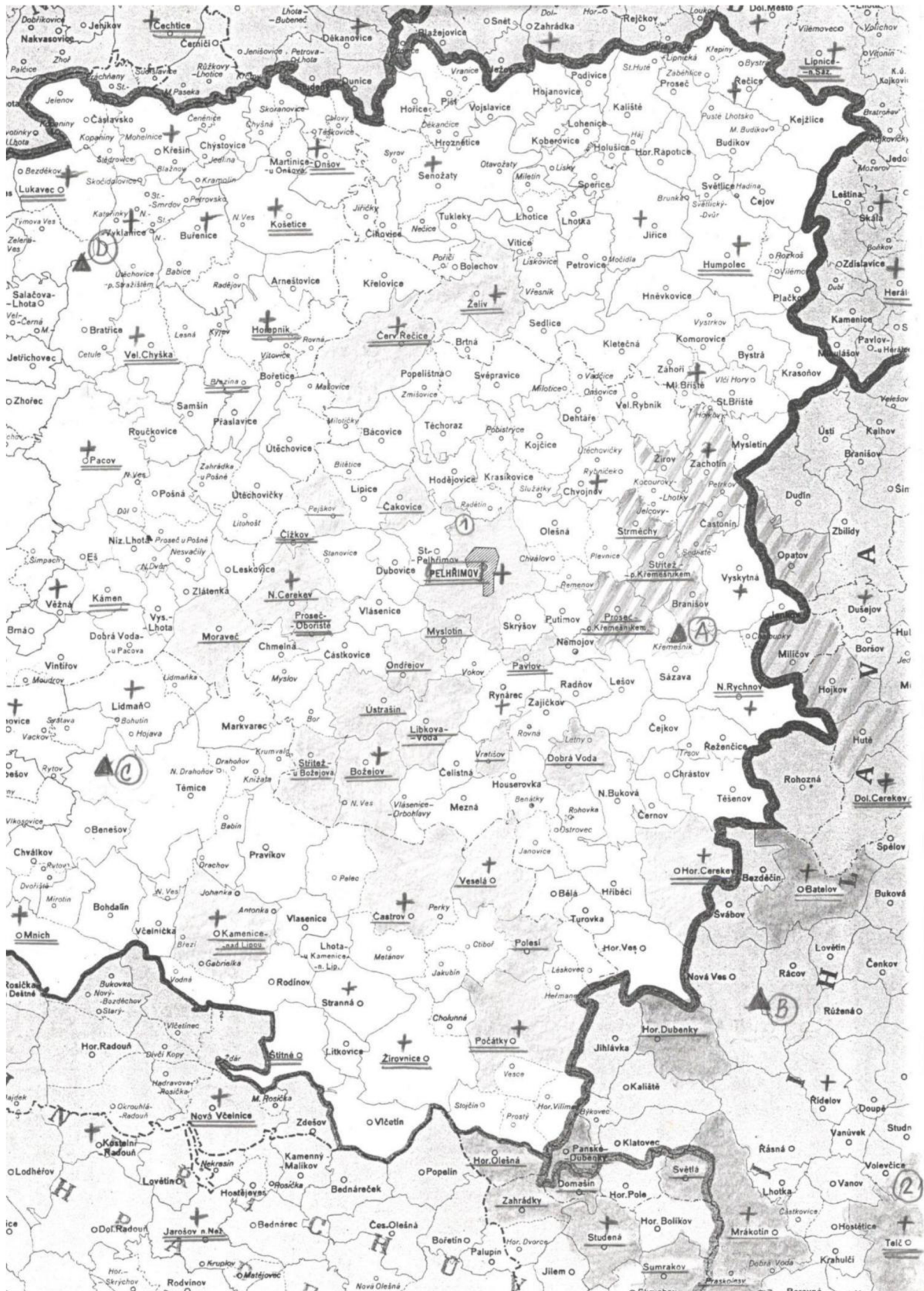
Zahrádky (okr. Jindřichův Hradec) 58, 69, 75, 83

Želiv (okr. Pelhřimov) 67

Žitava (Zittau, SRN, země Sasko) 21, 34, 78, 98

8.2. Obrazové a mapové přílohy

Příloha č. 1 - Mapa Pelhřimovska

Vysvětlivky k mapě Pelhřimovska

Pelhřimov: sídlo hrdebního soudu

Božejov: správní centrum panství nebo statku

jednoduché podtržení a podbarvení: obec nebo osada spojená s výslechovým protokolem

šrafování: předpokládaný výskyt tajných nekatolíků

†: sídlo fary

▲ : nejvyšší body v krajině (A - Křemešník, B - Javořice, C - Svidník, D - Stražiště)

①: osada Peklůvko

② : osada Mysliboř u Telče

Příloha č. 3 – List výslechového protokolu Hrdelního soudu v Pelhřimově

The image shows two pages of a handwritten document, likely a transcript from a court of execution in Pelhřimov. The text is written in a cursive script, characteristic of the 17th or 18th century. The pages are numbered 22 and 23 at the top. The handwriting is dense and fills most of the pages. The text appears to be a record of an interrogation or confession, with various names and details mentioned. The paper is aged and shows some wear and tear, particularly along the edges and in the gutter between the pages.